

Bilge

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ DERGİSİ

Sayı: 34 / Güz / 2002 Üç Ayda Bir Çıkar

*Bir millet ki resim yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz,
bir millet ki tekniğin gerektirdiği şeyleri yapmaz,
itiraf etmeli ki o milletin ilerleme yolunda yeri yoktur.*

MODERN OPTİĞİN KURUCUSU:
İBNÜ'L-HEYSEM
HAYATI, ESERLERİ VE TEORİLERİ

Hüseyin Gazi TOPDEMİR

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

**OSMANLI KÜLLİYELERİNİN
KURULUŞU**

Prof. Dr. Gönül CANTAY

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

ABİŞ KEKİLBAYULI

Roman
Cilt II

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Kapak tasarımı : **Burak TARLAKAZAN**

Yönetim Yeri

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 133
06570 Maltepe/ANKARA

Telefonlar

Santral : (0.312) 232 22 57-231 23 48
Yazı İşleri : (0.312) 232 43 21
Abone İşleri : (0.312) 232 39 13
Belgegeçer (Faks) : (0.312) 232 43 21

Fiyatı

2.000.000. TL.

Dış Ülkeler İçin Yıllığı : 20 \$
(Gönderme Gideri Hariç)

Posta Çek Numarası : 212938

ISSN 1300 - 283X

Bilge

Dergisi

Yayın Tanıtım Tahlil Eleştiri

Üç Ayda Bir Çıkar

Kurucusu:

Prof. Dr. Sadık TURAL

(Atatürk Yüksek Kurumu Başkanı)

Cilt : 9, 2002 / Güz 34

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Başkanlığı Adına Sahibi

Prof. Dr. Taciser ONUK

Yazı İşleri Müdürü

İmran BABA

Yayın Kurulu

Prof. Dr. : Sadık TURAL

Prof. Dr. : Berin U. YURDADOĞ

Dr. : Müjgân CUNBUR

Nail TAN

İmran BABA

Uzm : Şebnem ERCEBECİ

Yurtdışı Temsilciliği

A.B.D. : **Doç. Dr. Mustafa ÖZCAN**

Azerbaycan : **Prof. Dr. Kâmil VELİYEV**

Danimarka : **Zeynel KOZANOĞLU**

Kazakistan : **Prof. Dr. Şâkir İBRAYEV**

Kırgızistan : **Prof. Dr. Abdıldacan AKMATALİYEV**

Macaristan : **Prof. Dr. G. HAZAI**

Özbekistan : **Prof. Dr. Begali KASIMOV**

Tataristan : **Prof. Dr. Hatip MİNİGULI**

Türkmenistan : **Prof. Dr. Annagurban AŞIROV**

Dizgi - Tasarım - Ofset Baskı

Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi

Bişkek Cad (8.Cad) 81. Sokak No:2 Emek/ANKARA

Tel : 212 64 95 / 108 -109

Taciser ONUK : 34. Sayıdan Merhaba (Atatürk Kültür Merkezi ve 2002 Yılı Etkinlikleri)3

MAKALELER

Nazım Dünder SAYILAN : Atatürk ve Dünya7
Sevay OKAY-ATILGAN : Atatürk ve Heykel9
Mustafa GÜNDÜZ : Sivil Toplum Oluşumunda Medyanın Rolü22

KİTAP TANITIMI

Ali SATAN : 70 Yıl Önce ve 70 Yıl Sonra Yazılan İki İnkılâp Tarihi Kitabının Analizi30
Songül BOYBEYİ : Atatürk Kültür Merkezi Yayınlarından Toplu Bir Çalışma
“Türk Düşünce Tarihi”35
Nail TAN : “Kırgız Folkloru ve Tarihî Kahramanlar”38
Abdulkerim ABDULKADİROĞLU : Yüzyılları Kucaklayan Bir İzdivaç40
Abdullah KÖK : Tarihi Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi46
Neval KONUK : Büyük Elçi-Tarihçi Dr. Bilal N. Şimşir’in Ermeni Sorunu ile İlgili Yayınları . .49
Şelale AHMEDOVA : Kitab-ı Dede Korkut’un Poetik Leksikası Üzerine58
Reşide GÜRSES : Tatarlara Türkçe61
Reşide GÜRSES : Tatarlara İngilizce62
Ömer ÖZKAN : Menakıb-Name-i Hasan Ünsî63

DERGİ TANITIMI

Yasemin SOYAK : “Kadın / Woman 2000 Dergisi”65
Ömür CEYLAN : “Nüsha”68

HABERLER

Filiz ÇOLAK : Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemi Çalışmaları Komitesi
15. CIEPO Sempozyumu71
Reşide GÜRSES : Türk Dünyasında Ortak Dil Türkçe Şöleni Yapıldı74
Reşide GÜRSES : Dil Bayramı Törenlerle Kutlandı75

34. SAYIDAN MERHABA

Atatürk Kültür Merkezi ve 2002 Yılı Etkinlikleri

Prof. Dr. Taciser ONUK

Atatürk Kültür Merkezi Başkanı

Atatürk'ümüzün hedefi; Türk toplumunun yaşam biçimini evrensel boyutlara, çağdas kültür düzeyine çağdas toplum düzenine ulaştırabilmektir. Bunun için önemli çalışmalar yapmamız gerekiyor. Fakat içinde bulunduğumuz bu bina çalışmalarımız için oldukça yetersizdir. Bizim hayalimiz, bizim düşüncemiz, konferanslarla, bilimsel çalışmalarla, hergün farklı konularla halka ulaşmaktır. Ankara'nın varoslarında yaşayan halkı ile belli imkânlarla bize, konferanslarımıza ulaştırma amacındayız kurumumuzun, bilim uzmanlık alanlarına göre farklı türlerde, kültürümüzle ilgili çok fazla yayın bulunmaktadır. Bu yayınlarımızı iyi bir teshir salonunda teshir etmek, her an halkın ilgisini çekecek bir düzeye getirmek istiyoruz. Türk kültürüyle ilgili halkla iç içe söyleşiler yapmak amacındayız. Atatürk Kültür Merkezi'ni bilimsel açıdan canlı bir hale getirerek, yaşayan bir kurum olarak adını yalnız Türkiye'de değil dünyada da duyurmak istiyoruz. Hep söylediğim gibi Atatürk, Kültür Merkezi hiçbir siyasi politikanın içinde değil, her türlü siyasi politikanın üzerindedir. Bu kuruma herkesin inanması, güvenmesi ve ilgi göstermesi gerekmektedir. Kültür Merkezi'ne ilgi göstermenin ötesinde adını **Atatürk'ten aldığı için Atatürk Kültür Merkezi bu ülkeyi seven herkesin kurumudur** diye düşünüyorum.

Göreve geldiğim 3 Ocak 2002 tarihinden bu yana, uzman arkadaşlarımızla birlikte çok güzel çalışmalar yapıyoruz. Ülkemizin şu anda yaşadığı ekonomik kriz nedeniyle, kitap basımına daha önceki dönemde olduğu gibi fazla ilgi gösteremiyoruz. Ama bunun yanında daha önce başlayıp, şimdi devam eden "Türk Dünyası Ortak Edebiyatı" ile "Türk Kültürünün Çevre Kültürlerle Etkileşimi" projelerimiz devam etmektedir. Türk Dünyası, Türk Kültürü, Selçuklu ve Osmanlı dönemi ile Cumhuriyet'ten önce bugüne kadar yapılan çalışmalar bir yenilik değil, eskinin doğal olarak devamıdır, diye düşünüyorum. Göreve gelişimizin ilk günlerinde 1995 yılından bu yana başkanlığımızca düzenlenen "Türk Kültüründe Nevruz Uluslararası Bilgi Şöleni"nin beşincisini Diyarbakır'da gerçekleştirdik. 15-16 Mart 2002 tarihlerinde Diyarbakır Valiliğinin işbirliğinde hazırlanan sempozyumu, 18 Mart'ta Gaziantep ve Batman'da 19 Mart'ta Kahramanmaraş'ta. 20 Mart'ta Mersin ve 21 Mart'ta da Sivas'ta gerçekleştirdik. Bu vesileyle aralarında az çok farklar görülmesine rağmen, Orta Asya'daki Türk devletlerinin bazılarında resmi bayram olarak, dünyada ve Türkiye'de mahalli seviyede aynı amaç ve coşkuyla yüzyıllardan beri kutlanageldiğini, herhangi bir kimsenin yada grubun değil, hepimizin ortak sevinci, kültürümüzün bir parçası olduğunu anlatmaya çalıştık. Nevruz kutlamaktaki amacımız; birlikte olmak, bir olmak, geleceğe uzanmak, paylaşmak,

kini ve nefreti ortadan kaldırmak, ortak hayatımızı güzelliklerle kavramak ve yaşamaktır. Yüzlerce, binlerce yıl birlikte olduğumuz, aynı amaçlar için uğras verdiğimiz, aynı inançları, örfü, âdeti, sevinci ve acıyı paylaştığımız insanlar hangi etnik kökenden gelirse gelsin, bizim asli unsurumuz, kardesimiz ve millettaşımızdır. Binlerce yıllık birlik ve beraberliğimiz geçmişte olduğu gibi gelecekte de devam edecektir. Baska emelleri olanları bekleyen için sadece hâyal kırıklığı olacaktır. Biskek'te Nisan ayında Kırgızca'ya çevrilen Atatürk'ün Nutuk adlı eserinin sayın Tural tarafından tanıtılması çok güzel bir hâdise idi. 15 Haziran 2002'de Bulgaristan'da Türk Kültürü ile ilgili panele katılarak folklor gösterisi yaptık. 3-6 Eylül 2002'de Balkan Türkoloji Araştırma Merkezi'nin düzenlediği Bosna-Hersek'in Mostar şehrinde yapılan 2. Uluslararası Balkan Türkoloji Sempozyumu'na katıldık. Bütün bunlara rağmen faaliyetlerimizi tanıtım eksikliğimiz var. Reklam demiyorum. Çünkü reklam rüzgar gibi gelip geçici ve reklam edildiği müddetce kalır. Biz faaliyetlerimizi bilimsel kitaplar, toplantılar ve halkla bire bir görüşerek yapıyoruz ve kalıcı olmasını sağlamaya çalışıyoruz. Bu etkileyici sonuçlar aldığımız çalışmalarımız hızla devam edecektir. **Merkezimizin başarılı olması demek, Türk kültürünün başarılı olması demektir. Atatürk Yüksek Kurumu'na katkıda bulunmak başta kendimize, topluma ve Atatürk'e borcumuzu ödemektir** diye düşünüyorum.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nca dört yılda bir düzenlenen ve bir hafta süren Türk Kültürü Kongrelerinden besincisini Kasım ayı içerisinde gerçekleştirecektik. Araya seçimin girmesiyle Kongreyi 17-21 Aralık 2002 tarihine erteledik. "Cumhuriyetten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği" konulu kongreyi 16 baslık altında Ankara'da Baskent Öğretmenevi'nde dört ayrı salonda devam ettireceğiz. Bu konuda ön çalışmalarımızı, araştırmalarımızı yaptık. Kültürün ilgi alanına giren her konu; bilim kültürü, din kültürü, sanat kültürü, çevre kültürü, kılık kıyafet kültürü, halk bilim kültürü, geleneksel kültür ve buna benzer konuları ele alacağız. Biz bu kongreyle kendimizi, toplumumuzu ve kültürümüzü sorgulayacağız. Sorgulamanın altını özellikle çiziyorum. Yansız, tarafsız olan bu değerlendirmenin sonuçlarını kitap olarak yayımlarken, tanıtım programları hazırlayacağız, Kongre sonunda ilgili kişiler, bakanlıklara, politikacılara halkımıza ve kendimize diyeceğiz ki; **"Atatürk bize çağdas insanlık yolunu nasıl açmıştı, şimdi nasilsiz? Gelecekte nasıl olacağız?"** Kongrenin ardından kültürün her alanı ile ilgili çıkaracağımız yayınları bilim dünyasına sunacağız, duyuracağız, ayrıca en önemlisi bu yayınları halka tanıtacağız. 250'ye yakın bilim adamının katkılarıyla kongrede eğitim, dil, bilim, felsefe kültürü, edebiyat, inanç ve düşünce, tarih yazımı, mimari, çevre, beslenme kültürü, müzik, yeni yaşam kültürü, gelenek, görenek, örf, âdet, giyim-kuşam, devlet ve demokrasi kültürü, eski eserler, müzecilik, kütüphanecilik, arşiv, dökümantasyon, kitle iletişim, bilişim, popüler kültür ve medya gibi konular işlenecek. Kültürümüzü oluşturan ve kültürümüze yön veren bütün kişiler kendi konularında tebliğ sunacaklar. Dört kişi tebliğ sunarken, on kişi de tartışmacı olarak katılacak. Danışma Kurulu ve Raportörler tarafından konular tartışılacak, vardıkları müsterek neticeler her konuda bir kitapçık olarak yayınlanacak, neticede 16 kitap birkaç cilt halinde kamunun hizmetine sunulacak. Bununla Türk kültürünün nabzını tutmak, bilimsel yolla halka duyurmak, ulusallıktan evrenselliğe geçmek istiyoruz. Vereceğimiz konferanslar yanında medyanın bu konuda yardımını bekliyoruz.

Bilindiği gibi insan, kültürü, genleri aracılığı ile veya katılım yoluyla getirmez. Kültür, nesilden nesile aktararak yaşatılır, eğitim ve öğretim yoluyla kazandırılır. Özellikle düşünce ve bilim adamlarıyla sanatçılar, kültürün aktarılmasında, yaşatılmasında öncü rolü oynarlar. Projemiz sayesinde Türk Kültürüyle uğrasan düşünce ve bilim adamları bilgilerini ve araştırma sonuçlarını bilimsel bir zeminde ortaya koyma, tartışma

fırsatlarıyla bir araya gelecekler ve millî benliğin uyandırılmasında, diri kalmasında, bilincinde dönüştürüp sahip çıkılmasında, genç nesillere vazgeçilmez bir ideal kazandırılmasında etkili olacaklardır. Böylece, bir toplumun bağımsızlığına sıcak ve soğuk savaş yöntemleriyle saldırılmasının onun kültürüne saldırılması anlamına geldiğini acıkça gördüğümüz ve "Kültür Savaşı"nın yaşandığı günümüzde, bu savaşa bir "seferberlik" bilinciyle karşı konulmuş olacaktır. Kongremiz Cumhuriyetten günümüze kadar Türk Kültürünün geçirdiği değişim sürecini, bu süreçte meydana gelen olumlu-olumsuz yapı özelliklerini bilimsel yoldan, her yanı ve her yönüyle mercek altına alarak, doğru bir biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Cumhuriyet'ten Günümüze Türk Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceğini 16 başlık altında tartışmak, değerlendirmek ve de sonuçlandırmaya zemin hazırlamak amacıyla sevgiyle kalın derken, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın 2002'de gerçekleştirdiği faaliyetleri sırayla siz değerli okuyucularımızla paylaşmak istiyoruz:

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nın 2002'de Gerçekleştirdiği Faaliyetler

Basılan Eserler :

b) Kitaplar :

- 1) Dr. Zeynep BAĞLAN ÖZER "Kaybolan Millet (Desi Kıpçak).
- 2) İ. BABA - Dr. Azize AKTAŞ-YASA "JÜ Türk Kültürü Kongresi Bildirileri (JÜ cilt)".
- 3) Murat ADJİ "Türklerin ve Büyük Bozkırın Kadim Tarihi Kıpçaklar (Çev. Dr. Zeynep Bağlan ÖZER).
- 4) Prof. Dr. Gurbandurdu GELDİYEV - Annamurat ALTUYEV "Türkmen Atasözleri".
- 5) Yılmaz ÖZTUNA "Türk Musikisi Terimleri Kavram Ansiklopedisi.
- 6) Abis KEKİLBAYULU "Ulker".
- 7) İ. BABA - Ş. ERCEBECİ - A. CANPOLAT, "Ortadoğu'da Osmanlı Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri I".
- 8) İ. BABA - Ş. ERCEBECİ - A. CANPOLAT, "Ortadoğu'da Osmanlı Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri II".
- 9) Anonim "Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü"
- 10) Anonim "Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü".
- 11) Anonim "Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi"
- 12) İbrahim BAŞTUĞ "Son Asır Türk Şairleri (JÜ Cilt).
- 13) Yard. Doc. Dr. H. Gazi TOPDEMİR "Modern Optiği Kurucusu İbn'ül Heysem"

c) Dergiler :

Anonim "Bilge Dergisi Sayı : 31, 32, 33, 34, 35

Anonim "Erdem Dergisi Sayı : 35, 36

Meddah ve Meddahlık Hikâyelerinin CD'si hazırlandı.

İnsanlığa Son Mesaj İsimli CD, Türkçe İngilizce, Almanca, Fransızca ve Almanca hazırlandı.

Toplantılar :

Ankara İçi Toplantılar :

04.01.2002, " Muzaffer SARIŞÖZEN'in Anma Töreni"

Niyazi YILMAZ " Muzaffer SARIŞÖZEN'in Şahsiyeti, Fikriyatı ve Ekolü üzerine"

02.01.2002, " Mehmet Önder'in 75. Doğum Yılı Dönümü Toplantısı"

15.06.2002, Yordan Yokov'un Ölümünün 65. Yılı Dönümü Münasebetiyle "Bulgaristan'da Türk Kültürü-
Yordan Yokov'un Hayatı ve Eserleri" (Panel)

Ankara Dışı Toplantılar :

15-16.03.2002, "Türk Kültüründe Nevruz U. Uluslararası Bilgi Şöleni" (Diyarbakır)

18.03.2002, "Türk Kültüründe Nevruz U. uluslararası konulu konferans" (Batman)

19.03.2002, "Türk Kültüründe Nevruz U. Uluslararası konulu konferans" (Kahramanmaraş)

20.03.2002, "Türk Kültüründe Nevruz U. Uluslararası konulu konferans" (Sivas)

16 Mayıs 2002, Prof. Dr. Taciser ONUK, "19 Mayıs'tan Cumhuriyetimize Giden Yol" Sütcü İmam
Univ. (Kahramanmaraş)

25-26 Mayıs 2002, Prof. Dr. Taciser ONUK, "Karakeçili Şenlikleri" (Şanlıurfa)

07.09 Haziran 2002, "Kültür Hayatımızda Yerel Dergiler ve Yerel Dergi Yayıncılığı Bilgi Şöleni" Bolu

Yurt Dışı Toplantılar :

12 Nisan 2002, Prof. Dr. Taciser ONUK, " Atatürk'ün Nutuk adlı eserinin Kırgız diline aktarılması ve
basılmasıyla ilgili (Biskek/Kırgızistan)

06-14 Temmuz 2002, Prof. Dr. Taciser ONUK, СЕПО "U. Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı
Çalışmaları Sempozyumu" (İngiltere)

03.06- Eylül 2002, Prof. Dr. Taciser ONUK, "Jİ. Uluslararası Balkan Türkoloji Sempozyumu
(Bosna-Hersek Mostar)

24-27.10.2002, Prof. Dr. Taciser ONUK, "Yüzyıllar Boyunca Shkoder" (Shkoder/Arnavutluk)

Kongre :

U. Türk Kültürü Kongresi 17 - 21 Aralık 2002 tarihinde gerçekleştirilecektir.

Atatürk ve Dünya

Anahtar Kelimeler

Atatürk, Dünya Liderleri, On Kasım.

Nazım Dündar SAYILAN

Emekli Gazi Binbaşı

Atatürk, Cumhuriyeti kurduğu zaman hür parlamentosu olan tek İslam devleti yoktu. Aynı zamanda ülkelerin üçte ikisi de tutsaklık zincirlerini kıramamışlardı. 21 nci yüzyıla girerken bile, Türkiye Cumhuriyeti dışında, demokrasi ile idare edilen İslam ülkesi bulunmamaktadır. Atatürk, *“Güneşin doğduğunu nasıl görüyorsam mazlum milletlerin kurtulacaklarını öyle görüyorum”* demiştir. Nitekim, mazlum milletler Atatürk’ün tam bağımsızlık ilkesini benimsemek suretiyle kurtuluşlarını sağlamışlardır. Egemenlik savaşı veren Cezayirli göçüslerine Atatürk’ün resimlerini işlemişlerdir.

Yaptığı savaşlarla hiç yenilgi yüzü görmeyen Atatürk’ün yurtdışında geniş yankılar uyandıran çeşitli alanlardaki başarıları, O’nun devlet adamı niteliğinin askerî gücünden daha üstün ve daha uzak görüşlü olduğunu kanıtlamaktadır.

Fatih’ten sonra yeni bir çağ açan, sömürgecilik çağından hürriyet ve bağımsızlık çağına geçişi sağlayan Atatürk’tür. ABD’nde yayınlanan Christian Science Manitor gazetesi *“Atatürk Çağı”* başlıklı yazısında *“Atatürk’ün başarıları Türkiye’yi aşar. O’nun modern çağın gereği olarak ortaya koyduğu ilkeler, başka liderler için bir ilham kaynağı olmuştur.”* denilmektedir.

Atatürk’ün görüş ve amaçlarının diğer ülkelere benimsenmesi ve insanca yaşamaya yöneltmesi O’nu evrenselleştirmiştir. Atatürk’ü sevmek, milletlerin ortak bir insanlık duygusu haline gelmiştir.

Elinden yetki ve silâhları alındığı halde zafere ulaşan Atatürk’le ilgili olarak Yunan Başbakanı Ve-

nizelos, Nobel Barış Ödülü’nün Atatürk’e verilmesi için girişimde bulunmuştur. Nobel Barış Komitesi’ne 12 Ocak 1934’te yazdığı uzun mektubu şu satırlarla son bulmaktadır.

“Ciddi anlaşmazlıklarla ayrılmış olan milletlere samimi yaklaşım yaratan Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’dır. bu nedenle 1934 yılında Yunan hükümeti başkanı olarak ben, Türk-Yunan Paktının imzası ile yakın doğuda barışa doğru yeni bir devir başlatken, Mustafa Kemal Paşa’yı yüksek barış ödülü için aday göstermekle şeref kazanırım”.

“Yurtta Sulh Cihanda Sulh” bir insanlık idealidir. Yüksek bir ülküdür. Türk milletinin ve Atatürk’ün özlediği millî özdeyiştir. Ayrıca, milletlerarası alanda insancıl bir barışın yüksek özlemidir ve her ikisi de birbirine bağlıdır.

Osmanlı Devleti, 1450-1900 yılları arasında 450 yıl içinde ortalama iki yıl barış üç yıl savaş içinde kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, 75 yıldan beri barış içindedir.

Atatürk’le ilgili olarak yayınlanmış kitapların sayısı ile türleri hakkında ABD’de “Kongre kitaplığı” değerli bilgilere sahiptir. buna göre; Atatürk’ün 25 nci ölüm yılında kendisiyle ilgili olarak yaklaşık 3.000 yabancı dilde eser yayınlanmıştır. 50 nci ölüm yıldönümünde ise yalnız Batı dilleriyle yazılan eserlerin 5.000 gibi büyük bir sayıya ulaştığı görülmektedir. Ayrıca, sayısız makale ve konferanslarda bu sayıya eklendiği zaman, hiçbir milletin büyüğü için bu kadar eser yazılmadığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Görüldüğü gibi, Atatürk, yaptıklarıyla biten insan değildir. Her kuşakta yeniden başlayan insandır. Rahmetli Profesör Enver Ziya Karal, Amerika Birleşik Devletleri’nde bir üniversitede öğretim üyesi 14 yaşındaki kızı Seçil Karal - Akgün de bir kolejde öğrencidir.

Gerekli dokümanlar verilmek suretiyle kolejde açılan bir ankete 40’dan fazla öğrenci katılır. Konu şudur: “George Washington, Churchill ve Atatürk, bu üç devlet adamından hangisi daha büyüktür.” Sonuç olarak, bir oy alan George Washington’un dışında bütün oyların Atatürk’e verildiği görülür.

Kore’de Türk askeri savaşın kaderini dört kez değiştirmiştir. Kunuri’de dört tarafı 10 misli kuvvetle çevrilen Tugayımız çemberi yardığı gibi, Birleşmiş Milletler Ordusunu da imha olmaktan kurtarmıştır. Dört tarafı çevrilen bir ordunun veya birliğin kurtulduğunu tarih yazmıyor. Kunuri savaşından sonra gemilere binerek Kore’yi terk etmek çabası içine giren Birleşmiş Milletler kuvvetleri, Kumyangjang-ni’ye yaptığımız taarruzlarımızla yenilmez olarak tanımlanan düşmanı mağlup edip savaşın seyirini ikinci kez değiştirdiğimiz zaman, sevinçle gemiler boşaltılmış ve hayretler içinde harekâtımıza katılmışlardır.

Olağanüstü olarak görülen Kumyangjan-ni zaferimiz sonucunda Amerikan Kongresi’nin kararıyla ilk olarak yabancı bir birliğe; Tugayımıza “Mümtaz Birlik Nişanı” verildi.

Türk askerini kutlamak için 13 Şubat 1951 günü uçağı ile Japonya’dan kalkan Başkomutan General Mac Arthur henüz tam güvenliği olmayan Kimpo Hava alanına inmiş ve tugayımızı ziyaret etmiştir.

Törenle karşılanan Başkomutan general Mac Arthur konuşmasına şöyle başlamıştır. “Sizleri görmekten memnunum. Japonya’da siz Türklere herkes kahramanlar kahramanı diyor. Kunuri’de 8 nci orduyu kurtaran, Kumyangjang-ni’de düşmanı mağlup ve perişan eden Türklere kahramanlar kahramanıdır. Türk Tugayı için yok yoktur”. dedi.

General Tahsin Yazıcı da Başkomutana bir Türk bayrağı hediye etmiştir.

General Mac Arthur, kucacağına yayılmış Türk Bayrağını yüzüne götürerek ve öperek kalbine bastıktan sonra çok heyecanlı olarak şöyle konuştu. “Memnuniyet ve teşekkürlerimi bildiririm. Bu bayrak büromda bulunan ATATÜRK’ün fotoğrafını çevreleyecektir” dedi.

Başkomutan General Mac Arthur, büyük Atatürk için görüşlerini şöyle açıklamıştır.

“Askerlik dehasıyla, insanlık ülküsünü Atatürk kadar nefsinde birleştirmiş başka Komutan tanımıyorum”. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, Atatürk’ü bü-

tün insanlık için gerçek bir onur simgesi olarak tanımlamıştır.

Türk Milleti, Cumhuriyet, Atatürk öylesine biriyle kaynaşmıştır ki, ayrı düşünmeye imkan yoktur. İstiklâlimizden Cumhuriyetimize, bayrağımızdan marşımıza, dilimizden yazımıza, davranışlarımızdan kıyafetimize, rejimimizden tüm yaşantımıza, hepsinde O var. Hepsi O’nun eseridir. Her yerde O, bütün canlılığıyla O’nu görüyor, O’nu duyuyor, O’nunla yaşıyoruz.

Dünya tarihinde hiçbir liderin Milleti ile böylesine bütünleştiğı, milletini kendi kişiliğinde böylesine sembolleştiğı görülemez.

Bu gerçekler nedeniyedir ki, biz 10 Kasımları toprak olmuş bir büyüğün ardından, boynu bükülmüş, yolunu, ışığını yitirmiş acizlerin yası ile geçirilecek günler olarak düşünmüyoruz. Çünkü 10 Kasımlar, milletçe ebedî liderimize engin sevgi, saygı, şükran ve bağlılığımızı tazeleme günleri olduğu kadar, hız alma, yapılanları değerlendirme ve hesap verme günleridir. O’na lâıyk olabilmek günleridir. çünkü (10 KASIM 1938), yüce önderimizden; kurduğu vatani, kurduğu cumhuriyeti, millî birlik ruhu içinde yarattığı Türkiye’sini ve sağlam temeller üzerine oturttuğı Atatürkçülüğü, (Daima ileriyi götürmek andıyla) teslim aldığımız gündür.

Ancak bu tutumumuzla O’nun isteklerini yerine getirmiş oluruz. Bu konuda Atatürk şöyle konuşmuştur: “Benim Türk Milletine Türk Cumhuriyetine, Türklüğün istikbaline ait vazifelerim bitmemiştir. Onları siz tamamlayacaksınız.”

“Her 10 Kasım’da ölümünün acısı

Her 10 Kasım’da ölmezliğin sevinci var.

Bir batmayan gün’sün vatan ufkunda

Işığında eriyip gidiyor karanlıklar...”

KAYNAKLAR

Nutuk, Atatürk Haftası Armağanları, Em. Tümg. Muzaffer ERENDİL, Evrensel Yönüyle Atatürk, Gnkur. Yayınları, Kemalist Atılım Der-gileri...

Atatürk ve Heykel

Anahtar Kelimeler :

Atatürk, heykel, güzel sanatlar, Cumhuriyet dönemi heykeli.

Dr. Sevav OKAY-ATILGAN

Sanat Tarihçisi

"Biz Garb medeniyetini bir taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi kendi bünyemize uygun bulduğumuz için, dünya medeniyet seviyesi içinde benimsiyoruz".¹

Atatürk'ün yabancı bir gazetecinin "Batılıların nelerini milletiniz için almak istersiniz" sorusuna karşılık sarfettiği yukarıdaki sözler, siyasi ve ekonomik alanda olduğu kadar, şüphesiz kültür ve sanatın hemen tüm kolları için de önemli bir noktayı gözler önüne seriyordu. Zira, sözkonusu gazetecinin "batılıların neleri" sorusu çerçevesinde tartışılacak ve Türk düşünce tarihine "**batılılaşma**" kavramını yerleştiren olgular siyasetten, ekonomiye, hukuki ve sosyal yapıdaki yasal düzenlemelerden, sanata kadar, kısaca "onda iyi olarak görülen" hemen her türlü gelişimi içermektedir. Bu yazıda amaçlanan, Türk heykel sanatının ayrıntılı bir kronolojisi veya analitik incemesi değildir. Burada, Atatürk'ün kurmuş olduğu Cumhuriyet Türkiye'si'nde anlam bulan ve esas çıkışını bu dönemde ortaya koyan "Türk heykel sanatı" Atatürk'ün "çağdaşlaşma" politikası çerçevesinde ele alınmıştır. Onun özellikle kültür ve medeniyet alanındaki sözleri gözönünde bulundurulurken, "heykel" ve "çağdaşlaşma" kriterleri arasındaki ilişki izlenirken, bu sanat dalında ortaya konulanlar kısaca değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Sözcük anlamıyla "bulunulan çağın anlayışına, şartlarına uygun olan, muasır" olarak tanımlanan "**çağdaş**" ile, "çağın tutumuna, anlayışına, gereklerine uymak, "muasırlaşmak" olarak tanımlanan "**çağdaşlaşmak**" kavramları² bizde daha çok "**Batılılaş-**

ma" kavramı ile eşdeğerde düşünülmüştür. 19.yüzyılın ikinci yarısından ve özellikle 1908 Meşrutiyetinden itibaren bu kavramı ifade amacı ile "**asrileşmek**" sözcüğü kullanılmıştır. Sonradan bu sözcük bir kısım zümrelerde Türk, İslam örf ve adetlerinden, kültüründen kopmuş, yabancı taklitçiliği yapmış bulunmayı çağrıştıran ek bir anlam ifade etmeye başlamıştır. Bundan sonra da batılı toplum biçimine uygun tarzda başka bir medeniyet dünyasına ithafen "**medenileşmek**" terimi kullanılmaya başlanmıştır.³

Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasal etkinliğin zayıflamasıyla bağlantılı toplumsal bunalım, sosyal ve kültürel değişime yönelik belirtilerin ilk göstergeleri 16.yüzyıl sonlarına rastlamaktadır. Ancak "Batılılaşma" olarak görülen gerçek anlamdaki niteliksel değişim 18.yüzyıldan itibaren kendini göstermeye başlamıştır.⁴ Osmanlılar için yükseliş ve refahın bitimini, belki de sonun başlangıcını haber veren 18.yüzyılda Avrupa, eski düşünce alışkanlıklarının yıkılıp, günümüz dünyasını oluşturan düşünce kalıplarının biçimlendirildiği "Aydınlanma Çağı"nı yaşamaktadır. Bu dönem Avrupa için bilim, sanat, siyaset ve felsefe alanlarında iki yüzyıldır süregelen arayış ve çabaların ürün verdiği, siyasi ve ekonomik yapılanmalarla yaşama geçirildiği "yeni" bir yüzyıldır. Tüm bu gelişmeler, Türkiye'de 1839 Tanzimat hareketinden beri görülen batılılaşma çabaları ve reformların başlıca nedenidir.⁵ Osmanlı sanatı 18.yüzyıl boyunca çağın koşullarına göre, daha çok Batı sanatına entegre olma şeklinde bir anlayışla, farklı bir biçimlenişe yönelmiştir. Tarihsel çerçevesi içinde 18.yüzyıl bir "etkilenme" dönemi olmuş, 19.yüzyıl ise gerçek "değişim" sürecinin yaşandığı yüzyıl olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte reformlar köklü bir çözüm getirememiştir. Zira bu çabalar baştan beri, Osmanlı toplumunun çağdaşlaşması yönünde bir araç olarak düşünülmemiş, çoğu defa imparatorluğun zayıf dönemlerinde başvurulan veya dış ülkelerin yardımını sağlayabilmek için geçici reçeteler olarak gündeme gelmiştir. Bu arada yapılan yeniliklerle, toplumda zamanla bir kültür ve müessese çatışması meydana gelmiş; ne eskiyi muhafaza ve ne de yenileri tam manasıyla benimsemek mümkün olamamıştır.⁶ **Batılılaşma** sözcüğünün, taklitçiliği çağrıştıran ek anlamı bu başarısızlığa işaret etmektedir. Di-

ğer yandan, kültür ve sanat alanındaki batılılaşma çabaları, gerek Osmanlı, gerekse Cumhuriyet döneminde aynı temel endişelere dayanmaktadır. Bu da bilim, teknik, askeri, ekonomik, kültür ve sanat alanlarında Avrupa ile aynı başarıyı yakalamak arzusudur. Osmanlı reformları Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilecek olan devrimler için bir tecrübe ve birikim olmakla birlikte, yöntem ve uygulama yönündeki plansızlıklardan dolayı etkin bir uygulama alanı bulamamış ve amacına ulaşamamıştır. Radikal anlamdaki yenileşme hareketleri Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün bilinçli ve yerinde girişimleriyle yaşama geçirilmiştir.

Cumhuriyet Türkiye'si'nde çağdaşlaşmak : "çağın gereklerine uyum sağlamak, geçmişte, tarihte yaşamamak, mazinin getirdiği işlevsel değeri kalmamış, şekil olarak sürüp giden yapı unsurlarını, uygulamaları bertaraf etmek, inançları, değerleri gerektiğinde sürekli yenilemek ve herşeyden önce bütün şartlarıyla yeni teknolojiye uyum sağlamak" şeklinde anlam bulmuştur. Atatürk'ün, "Muasır medeniyet seviyesi" olarak ifade ettiği hedef de bu şartları oluşturabilmiş, medeni batı toplumları düzeyidir.⁷ Yaygın anlamda Batılılaşma ise "bilim, kültür, sanat ve ekonomi alanında "çağdaş" bir toplum olabilmek amacıyla girilen teşebbüsler" olarak yukarıdaki hedefe gidilen yolu ifade etmektedir.⁸ Atatürk'e göre bu noktada, çağdaş dünyadan "neyin, ne kadar alınacağı" ve bu alınmada "sınırın ne olması" gerektiğini tartışmak yersiz ve faydasızdır. Çağdaşlaşmanın tek yolu vardır. O da çağa hakim damgasını vuran ve rhapsiz olan Batı medeniyetini, ilmi kültürünü, teknolojisini, başka bir ifade ile "hayata bakış" tarzıyla topyekun almaktır.⁹

"... Memleketler muhtelifdir ; fakat medeniyet birdir ve bir milletin gelişmesi için de bu yegane medeniyete iştirak etmesi lazımdır. ...".¹⁰

Batıda iyi olarak görülen ve kendi bünyemize uygun bulduğumuz herşey alınacaktır, ancak kendi köklerimizden uzaklaşmayarak. Atatürk, Türk ulusu için arzu ettiği "çağdaşlaşma" kavramının kendi öz kültüründen kopmuş, salt taklitçiliğe yönelik bir ye-

nilenme olmadığını her fırsatta vurgulamış, bilakis bu konuya dikkat çekerek Türk halkını uyarmıştır.

"Hiçbir hükmü kendiniz, kendi bilginize ve inanıza vurmadan, filan veya falan Avrupalı muharrir söylemiş diye, hemen benimsemeyiniz. Onların, hele biz Türkler, bizim dilimiz ve tarihimiz üzerindeki hükümleri çok kere yanlış belenmiş esaslara dayanmış olduğunu görüyorsunuz".¹¹

"Her şeyden evvel, kendinizin dikkat ve itina ile seçeceğiniz vesikalara dayanınız. Bu vesikalar üzerinde yapacağınız tetkiklerde, her şeyden ve herkesten evvel kendi inisiyatifinizi ve milli süzgecinizi kullanınız".¹²

Esasen o, nerden geldiğine bakmaksızın her türlü taklitçiliğe karşıdır.

"Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarih-i tedenniyatında (gerileme tarihinde) en mühim bir amil (sebep) olduğu kanaatındayım. Onun için bir milli terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından (hurafelerinden) ve evsaf-ı fitriyemizle (doğuştan mevcut özelliklerimizle) hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciyei milliye ve tarihiyemizle orantılı bir kültür kastediyorum. Çünkü dehayı millimizin inkişaf-ı tamı (tam gelişmesi), ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Laalettayin (gelişigüzel) bir ecnebi kültürü, şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muhrip (yıkıcı) neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür (haraset-i fikriye), zeminle mütenasiptir (orantılıdır). O zemin, milletin seciyesidir".¹³

"(Milli) kültürü Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli" olarak gören Atatürk'e göre :¹⁴ "... Medeni olmayan insanlar, medeni olanların ayakları altında kalmaya mahkumdur"¹⁵. Bu yüzden, "... Medeniyet yolunda yürümek ve muvaffak olmak, hayatın şartıdır. ..."¹⁶. Türk ulusunun bağımsızlığını koruması ve sonsuza dek yaşaması buna bağlıdır. Medenileşme yolundaki başarı ise bazı şeyleri gereksinmektedir.

"... Efendiler, medeniyet yolunda muvaffakiyet teceddüde vabestedir (yenilenmeye bağlıdır). İçtimai hayatta, iktisadi hayatta ilim ve fen sahasında muvaffak olmak için yegane tekamül (olgunlaşma)ve terakki (ilerleme) yolu budur. Hayat ve maişete (geçime) hakim olan ahkâmın (kuralların), zaman ile tagayyür (değişmesi), tekamül ve teceddüdü zaruridir. Medeniyetin ihtiraları (buluşları), fennin harikaları, cihanı tahavvülden tahavvüle duçar ettiği (değişmeden değişmeye uğrattığı) bir devirde, asırlık köhne zihniyetlerle, maziperestlikle muhafaza-i mevcudiyet (varlığı korumak) mümkün değildir. ... ".¹⁷

Atatürk bu yolda ilerlerken, Osmanlı dönemindeki uygulamalardan farklı olarak, Türkiye'nin batının kuru bir taklitçisi haline gelmemesi ve çağdaşlaşmanın milli değerlerle bezenmiş bir senteze ulaşması için ciddi tedbirler almıştır. Böylece çağdaşlaşma ile "milli kimliğin" belirginleşmesi, Türk kültürünün halk kaynağından beslenerek "kendi değer ve özellikleri" ile çağdaş medeniyet içinde layık olduğu yeri alması gayesi takip edilmiştir.¹⁸

Atatürk'ün çağdaşlaşma konusundaki fikirlerini kısaca belirledikten sonra, heykelin bu oluşumdaki yeri ve önemine geçmek istiyoruz. Atatürk'ün kültürel alanda yapmış olduğu yenilikler ve devrim niteliğindeki uygulamaları içerisinde heykel sanatı farklı bir ilgiye haizdir. Bu sanat dalı bir anlamda çağdaşlaşma kriterinin kültür ve sanat alanındaki belki de en uç noktasını temsil etmektedir. Zira o, tarihsel süreci içerisinde zaman zaman "put" kavramıyla özdeşleştirilmiş,¹⁹ Anadolu halkı için tabu niteliğinde, yabancı, alışılmadık ve uzak bir olgudur. Bu bağlamda heykel sanatının Türkiye'deki gelişimi, gerektiğinde geçmişteki örnekleriyle paralellikler kurarak hoşgörü ortamı oluşturabilen resim ve mimariye göre oldukça sancılı olmuştur. Batılı tarzdaki heykel anlayışı ve üç boyutlu figür plastiği Türk toplumu için bütünüyle yeni bir kavramdır ve önceki gelenekte yaşama geçirilmiş bir boyutu yoktur. Türklerin İslam öncesi dönem ve İslamlaşma süreci boyunca ; Balbal, koç, koyun, at vb. şeklindeki mezartaşları ile mekana bağımlı taş süslemeciliği veya soyutlama türünden kabartma örneklerine.²⁰ Plastik

değerler atfedebilmekle birlikte, bunlara daha çok "simgesel" ve "dinsel" bir içerikle yaklaşmak gerektir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ; Türklerin bu dönemlerde batı ayarında "heykel" plastiği oluşturabilme yetisinden yoksun oluşu değil, daha çok inanç bazında bu türden bir arayışa yönelmeyi reddettiği olgusudur. Bu nedenle, batı tarzındaki plastik sanat kavramı ve bunun çevresinde gelişen sanat akımlarını bu veriler üzerine kurulmuş bir geleneğe oturtmak oldukça güçtür. Türk toplumu minyatürden ayrı olarak, batı tarzı resim ve üç boyutlu figür plastiği, yani heykelle XIX.yüzyıldan itibaren tanışmış, bunları adeta yeniden keşfetmiştir. Diğer yandan bu ilginin başlangıcını, Cumhuriyet öncesi dönemde, Osmanlı yenileşme hareketlerine kadar götürmek mümkündür. Kısa bir anımsatma, başlangıçtan bugüne uzanan çizgide, heykel sanatının geçirmiş olduğu derin soluklu ve bir o kadar da hızlı ve çetin yolculuğu değerlendirebilmemizde yardımcı olacaktır.

Askeri nitelikli kurumsallaşma çabaları, ıslahat programları çerçevesinde belirlenen sanat hareketleri ve gayrimüslim sanatçıların etkinlikleri, XVI-II.yüzyılda sanat alanındaki gelişmenin temellerini oluşturur. Tanzimat ve Meşrutiyet'in ilanı ile başlayan hukuki ve sosyal düzenlemeler çerçevesinde XIX.yy.dan itibaren kültürel alanda da yoğun bir hareketlenme yaşanır. Bu reformlar, geniş tabanlı bir uygulama sağlayamamakla birlikte, kültürel yapılanmaya büyük katkılar sağlamıştır. Bu dönemdeki yenilik hareketleri içerisinde en önemlileri, *Eski Eserler Yönetmeliği'nin ıslahı ile, 1883 yılında Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane'nin kurulmasıdır*. Sanayi-i Nefise Mektebi plastik sanatlar kapsamında ele alındığında, bu alandaki ilk "akademik" kuruluştur.²¹ Osman Hamdi Bey'in çabalarıyla gerçekleştirilen bu girişimler ve resim derslerinin askeri okullarda eğitim aracı durumuna gelerek, yaygınlaşması sonucu resme olan ilgi giderek artmıştır.²² XX.yüzyılın başlarından itibaren ise resim alanında son derece kayda değer gelişmeler yaşanmıştır. 1908'de kurulan "*Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin* üyeleri, 1914-15 yıllarında ilk sergilerini açmışlardır. Bu sanatçılar Avrupa'da yanlarında çalıştıkları ustalarının akademizminden kurtulmuş, gerek teknik gerekse biçim ve

içerik yönünden, kısa sürede kendi bağımsız ve özgün üsluplarına yönelmişlerdir. Bu dönemde dikkat çekici diğer girişimlerden ikisi ise ; 1912'de kültürel faaliyetlerin halka yansıtılması amacıyla "*Türk Ocakları*"nın kurulması ile 1914'te ilk defa kadınların da güzel sanatlar eğitimi görebilecekleri "*İnas Sanayi-i Nefise Mektebi*"nin açılmasıdır.²³

Resim alanındaki bu gelişmelere karşılık, bu dönemde heykel alanında belirli bir çıkıştan söz etmek mümkün değildir. Daha önceki bir kaç istisna gözardı edilirse²⁴ akademik anlamda heykel eğitimi ilk kez, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin ders programına alınmasıyla başlamıştır. Ancak bu dönemde okuldaki tek heykeltraş, Roma'daki eğitimini tamamlayarak yurda dönen Yervant Oskan Efendi'dir. Onun öğrencisi olan İhsan Özsoy, Akademiyi bitirdikten sonra 1891'de Paris'e giderek, Emile Arthur Soldi ve Thomas'ın öğrencisi olmuş, 1895'de yurda dönmüştür. Onun öğrencileri arasında sayabileceğimiz, İsa Behzat ve Mehmet Mahir Tomruk ile Münih Güzel Sanatlar Akademisi'nde Prof. Kahn'ın öğrencisi olup, 1927'de Akademi öğretmenliğine atanan Nejat Sirel Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kuruluşundan Cumhuriyet'in ilk dönemine kadarki heykel sanatının ilk temsilcileri olmuşlardır.²⁵

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kuruluşuyla birlikte, figürlü heykel plastiği akademik bir platforma oturtularak geniş çaplı bir uygulama başlatılmış, böylelikle ilk defa saray ve çevresi dışında bir sanat ortamı oluşturulmuştur. Bununla birlikte, bu okul ve çevresinde belirli bir sanatçı grubunun odaklanması da öznel amaçların boyutunu pek aşmamıştır. Heykel açısından figür plastiği bu sefer de Akademi ve dolayısıyla İstanbul topraklarıyla sınırlıdır ve Anadolu halkı bu tür sanat ortamlarından çok uzaktır. Kaldı ki İstanbul için bile tabana yönelik bir benimsenme henüz gerçekleşmemiştir. Bu verilerden de anlaşıldığı gibi, yüzyılın başlarından itibaren belirli bir ivme kazanıp, akademik gelişimini hızlandıran ve özgün yaratımlara yönelen resim sanatına karşın, heykel sanatı açısından Cumhuriyet kuşağına bırakılan bu tür bir süreç ve mirastan söz etmek oldukça güçtür. Heykel sanatı esas çıkışını ve gelişerek geniş

kitlelere mal olma sürecini Atatürk'ün çağdaşlaşma politikası çerçevesinde ve Cumhuriyet Türkiye-si'nde gerçekleştirmiştir.

"Güzel sanatlarda muvaffakiyet ; bütün inkılapların muvaffak olduğunun en kat'i delilidir. Bunda muvaffak olamayan milletlere ne yazıktır. Onlar, bütün muvaffakiyetlerine rağmen medeniyet alanında yüksek insanlık sıfatıyla tanınmaktan daima mahrum kalacaklardır".²⁶

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Anlaşması ve Cumhuriyetin ilanını takiben, Türk toplumu her bakımdan büyük bir değişim ve yeniden yapılanma dönemine girmiştir. Ancak savaştan yeni çıkan Cumhuriyet yönetimi, baştan başa yıkık, perişan bir ülke devralmıştır.

"Bu memleket dünyada hiçbir milletin başına gelmeyen bir badireden yıkık-dökük kurtulmuştur. Müşkülatla ancak canımızı kurtardık. ... Memleket baştan başa şurezardır (çoraklıktır). Hain düşman, taş taş üstünde bırakmamıştır. Bütün buraları imara mecburuz".²⁷

Birbirini izleyen savaşlar halkı derin bir yoksulluk içinde bırakmıştır. Başkent Ankara tozlu yolları, kerpiç evleriyle, güzel sanatlardan uzak, durgun bir Orta Anadolu kasabasıdır. Önemli binaların yapımı için mimar ve yeterli inşaat ustası bulmakta güçlük çekilmektedir. İstanbul'da, çok dar bir çevrede yürütülen güzel sanatlarla ilgili dağınık ve cılız çalışmalar ise, ülkenin geri kalan kısmı üzerinde etkili olamamıştır. Atatürk'ün öncelikli düşüncesi, uzun yıllar savaş, yoksulluk, yanlış hükümet politikaları ve buna bağlı nedenler sonucunda ihmal edilmiş Anadolu halkını, çağdaş uygarlık düzeyine çıkarabilmektir.²⁸ Ona göre :

"Hiç bir zafer gaye değildir. Zafer ancak kendisinden daha büyük olan bir gayeyi elde etmek için belli başlı vasıta, gaye fikirdir.. Bir fikrin istihsaline (üretimine) dayanmayan zafer payidar (devamlı, sağlam) olamaz, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin payidar olması için çağdaş medeniyetin bir ortağı, bir parçası haline gelmek bin bir fedakarlıkla sağlanan bağımsızlığın muhafazası için şarttır".²⁹

Dolayısıyla milli bağımsızlığı sağladıktan sonra, Atatürk'ün temel amacı, Türkiye'nin bir daha aynı duruma düşmemesi ve her zaman için milli bağımsızlığını koruyabilmesidir. Bu ise ancak çağdaş medeniyeti bütünüyle almakla mümkün olabilecektir. Bu nedenle çağdaşlaşmak Atatürk için bir amaç değil, fakat Türkiye Cumhuriyeti'nin sonsuza kadar yaşayabilmesi için vazgeçilmez bir araç niteliğini taşımaktadır.³⁰ Atatürk'ün gözünde askeri ve siyasi kurtuluşu, ekonomik kurtuluşun ve kültür alanında gelişmenin izlemesi gerekiyordu. Bu düşünceden hareketle, kültür alanında, hem millileşerek kendi tarihi köklerimizden beslenmek, hem de çağdaşlaşarak dünyaya açılmak ve seslenebilmek şarttır. Güzel sanatlar alanında yapılacak atılımlar da kültür kalkınmasının ayrılmaz bir parçasıdır.³¹ Atatürk bu noktada, Osmanlı dönemi yenileşme hareketlerinden farklı olarak, Türk halkına "milli" sanat fikrini aşılacaktır. Arzu edilen, kendi öz kültürümüzü bilimsel metodlarla geliştirmek, onu özkaynağından, halk kaynağından besliyerek "kendi değer ve özellikleriyle" çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmaktır. Böylece yüzyıllar boyu, yabancı kültürlerin etkisi altında yozlaşan, kısırlaştırılan ve horlanan milli kültüre, "kendi özellikleri içinde" çağdaş ufuklar açmak başka bir deyimle, Türk kültüründe bir "Rönesans" yaratmaktır.³² Bu bağlamda Cumhuriyet yönetiminin öncelikli sorunlarından biri, "milli" kültürü hazırlayacak bilim, teknik ve sanat alanındaki kadroların bir an önce yetiştirilmesidir. Çözüm olarak yetenekli gençlerin devlet hesabına yetiştirilmek üzere Avrupa'ya gönderilmesine ve bu kadrolar yetişinceye kadar yabancı uzmanlardan yararlanılmasına karar verilir. 1924 yılında Avrupa'ya eğitime gönderilen 22 kişilik ilk öğrenci kafilesi bu ülküyle yola çıkmıştır. Bu gruptaki tek heykeltıraş, romantik bir sanat eğilimini benimseyen ve aynı zamanda ressam da olan Muhittin Sebati'dir. O sıralar Paris'te kendi imkanlarıyla çalışan heykeltıraş Ratip Aşir Acudoğu yurda dönmüş, 1925 yılında açılan Avrupa sınavını kazanarak yeniden Paris'e gitmiştir. Sonraki yıllarda Ali Hadi Bara, Zühtü Müridoğlu ve Nusret Suman'da heykel öğrenimi için Avrupa'ya gönderilirler. Cumhuriyet döneminin ilk sanat topluluğu olan

"Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği"nin (1929) kurucuları arasında Ratip Aşir Acudoğu ve Muhittin Sebati de vardır. Bu sanatçılar ilk sergilerini Ankara Etnografya Müzesi ve İstanbul Türkocacı'nda açarlar.³³ Bununla birlikte heykel henüz topluma malolmamıştır ve bunun için daha fazlası gerekmektedir.

Atatürk'ün milli bir sanat anlayışı oluşturmaya ve sanatımızı uygar uluslar düzeyine çıkarmaya yönelik düşüncelerinin önemi bu noktada kendini kuvvetle hissettirmektedir. Onun bu doğrultuda tüm yurt çapında halkı aydınlatmaya yönelik sözleri, sanatı ve sanatçıları destekleyici tutumu, plastik sanatların gelişimi ve halka benimsetilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Atatürk'ün bu alanda yaptığı en büyük hizmet, güzel sanatların bazı dallarında (özellikle resim ve heykel için), her türlü gelişmeyi imkansızlaştıran engel ve yasakları ortadan kaldırmış olmasıdır. Atatürk "Türk milletinin duygu ve düşüncelerini sınırlayan çağdışı engelleri etkisiz hale getirerek, sanat çalışmalarına yeni ufuklar açmıştır". Onun resim ve heykel sanatları konusunda takındığı yürekli tavır bunun göstergesidir. 22 Ocak 1923'de , Lozan'dan ve Cumhuriyet'ten bile önce, Bursa'da Şark Sineması'nda halka hitap ederken bir yurttaşın anıtlar hakkındaki sorusuna verdiği cevap, onun heykel alanında esaslı biçimde çok önceden düşündüğünü ve yapacaklarını bildiğini, daha yolun başında, çağdaşlaşma konusundaki düşüncelerinin ne kadar belirgin olduğunu göstermektedir.³⁴

"Abidattan (anıtlar) bahseden arkadaşımızın maksadı heykel olsa gerektir. Dünyada mütemeddin (uygar), müterakki (ileri) ve mütekamil (gelişmiş) olmak isteyen herhangi bir millet, behemhal (mutlaka) heykel yapacak ve heykeltıraş yetiştirecektir. Abidatın (anıtların) şuraya buraya hatırat-i tarihiye (tarihi hatıralar) olarak rezininin (dikilmesinin) mugayir-i din (dine aykırı) olduğunu iddia edenler, ahkam-ı şeriyeyi (din hükümlerini) layıkıyla tettebbu (araştırıp) ve tetkik etmemiş (incelememiş) olanlardır. Cenabı Peygamberin din-i İslamı tesisinden bu ana kadar bin üçyüz bu kadar sene geçmiştir. Hazreti peygamberin evamir-i ilahiyeyi (ilahi hükümleri)

tebliği esnasında muhataplarının kalp ve vicdanında putlar vardı. Bu insanları tarik-i hakka (hak yoluna) davet için evvela o taş parçalarını atmak ve bunları ceplerinden ve kalplerinden çıkarmak mecburiyetinde idi. Hakayik-i İslamiye (hakiki İslamiyet) tamamıyla anlaşıldıktan ve hasıl olan kanaat-i vicdaniye kuvvetli hadisat (olaylar) ile de teyyüt eyledikten (sağlamlaştıktan) sonra bir takım münevver insanların böyle taş parçalarına taabbüdünü (tapmalarını) farz ve zan etmek alem-i İslamı tahkir (hakaret) etmek demektir. Münevver ve dindar olan milletimiz, terakkinin esbabından (sebeplerinden) biri olan heykeltraşlığı azami derecede ilerletecek ve memleketimizin her köşesi, ecdadımızın ve bundan sonra yetişecek evlatlarımızın hatıratını güzel heykellerle dünyaya ilan edecektir. Bu işe çoktan başlanmıştır. Mesela Sivas'tan Erzurum'a giderken yol üzerinde güzel bir heykele tesadüf edersiniz.³⁵ Sonra Mısırlılar İslam değil midir? İslamlık, yalnız Türkiye ve Anadolu halkına mı münhasırdır? Seyahat edenler pek ala bilirler ki, Mısır'da birçok eazımın (büyük adamların) heykelleri vardır. Milletimiz din ve dil gibi kuvvetli iki fazilete maliktir. Bu faziletleri hiçbir kuvvet, milletimizin kalp ve vicdanından çekip alamamıştır ve alamaz. İnsanlar mütekamil (gelişmiş) olmak için bazı şeylere muhtaçtır. Bir millet ki resim yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz, bir millet ki fennin icabettirdiği şeyleri yapmaz; itiraf etmeli ki o milletin tarik-i terakkide (ilerleme yolunda) yeri yoktur. Halbuki bizim milletimiz, evsaf-ı hakikiyesiyle (gerçek vasıflarıyla) mütemeddin (uygar) ve müterakki (ileri) olmağa layıktır ve olacaktır".³⁶

Atatürk'e göre resim ve heykel yapmak ilerlemenin ve çağdaş uluslar düzeyine erişmenin gereklerinden birisidir. Bu bağlamda resim, heykel vb. gibi, bir toplumun sanat ve kültür alanında ortaya koydukları, o toplumun uygarlık kriterini belirlemede başlıca unsurlar olarak öne çıkmaktadır. İlerlemenin yolu ancak bunların mevcudiyetiyle tam olarak açılacaktır. Bir ulusun bunlardan yoksun olması halindeki düşüncelerini ise şu şekilde ifade etmiştir.

"Bir ulusu yaşatmak için birtakım temeller gerekmektedir ve bilirsiniz ki, bu temellerin en mühim-

lerinden biri sanattır. Bir millet sanattan, sanatçıdan mahrumsa tam bir hayata malik olamaz. Böyle bir millet, bir ayağı topal, bir kolu çolak, sakat ve alil (kör, illetli) bir kimse gibidir. Hatta kasdettiğim manayı bu söz de ifadeye kafi değildir. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur".³⁷

Buna göre sanat bir ulusun yalnızca ilerlemesi için değil, aynı zamanda yaşatılması için de en temel gereksinimlerden birisidir ve sanatsız kalan bir toplumun geleceğe yönelmesi mümkün değildir. Diğer bir deyişle sanat, geçmişle gelecek arasındaki sürekliliği sağlarken, yaşanılan çağ için de uygarlık bilincinin görsel ölçütü olmaktadır. Atatürk'ün öncü düşünceleri çevresinde şekillenen devrin sanat anlayışı, ve çağı yakalama çabaları tüm yurt çapında coşkuya karşılanmıştır. Zira toplumsal tabakalaşmadaki üst ve alt düzey arasındaki uyumsuzluğa da son veren Cumhuriyet yönetiminin temel ilkelerinden biri olan halkçılık ve ulusal egemenlik, kültür ve sanat politikasının da yönelişini belirliyordu. Sanat eğitimi sonucunda ortaya çıkacak faaliyetlerin, ülkenin her yerine ulaşması da program hedeflerinden biriydi.³⁸ Bu noktada heykel sanatının farklı bir boyutta ele alınması gereklidir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, resim sanatı kendi içerisindeki oluşumunu ve gelişim evrelerini heykelle oranla daha hızlı bir şekilde tamamlamıştır. Oysa geleneksel Türk sanatları içerisinde kendisine doğrudan kaynaklık yapabilecek bir varlıktan yoksun bulunan heykel sanatı için, resim ve mimarideki gibi mevcut geleneklerden Batı anlayışına geçiş sayılabilecek bir süreç bulunmamaktaydı. Toplum figürlü heykel plastiğine tamamiyle yabancıydı ve buna hazırlanmaları gerekiyordu. Heykel sanatının önündeki bu ilk büyük engel de yine, ulusun kurtarıcısı ve lideri Atatürk ve onun büyük ikna yeteneği sayesinde aşılabilmiştir. Nitekim, milli bilinci ve İstiklal Zaferi'ni ebedileştirmek, gerici düşüncelere karşı devrimleri pekiştirici güç gösterisinde bulunmak gibi siyasi ve sosyal amaçlarla Atatürk heykelleri dikilmeye başlanması, heykel konusunu topluma daha etkili ve doğrudan doğruya ulaştırmıştır. Ne var ki, büyük boy anıt heykel yapımı özel döküm teknikleri gerek-

tiren güç bir iştir. Bu nedenle heykel sanatının kendi pratiğindeki teknik güçlüklerden dolayı , yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi gücünü simgeleyen ilk anıtlar, yurtdışından getirilen yabancı heykeltıraşlara yaptırılmıştır.

1926'da ilk Atatürk heykelini yapan Heinrich Krippel adlı Viyanalı bir heykeltıraştır. İstanbul'da Sarayburnu'na dikilen bu ilk heykeli, hepsi Krippel'in eseri olan Konya Atatürk Heykeli (1926), Ankara Ulus Meydanı Atatürk Anıtı (1927), Samsun Atlı Atatürk Anıtı (1931), Afyonkarahisar Zafer Anıtı (1936) ve Ankara Sümerbank binasındaki Atatürk Anıtı izlemiştir. Türkiye'de çalışan diğer yabancı heykeltıraşlar arasında ; Pietro Canonica Ankara Etnografya Müzesi önünde Atlı Atatürk Anıtı (1927), İstanbul Taksim Cumhuriyet Anıtı (1928), İzmir Atlı Atatürk Heykeli (1931), Anton Hanak ile birlikte çalışan Josef Thorak Ankara Güven Parkı'ndaki Güven Anıtı (1935) ve sonraki aşamada Akademi'de hocalık yapan Alman Rudolf Belling sayılabilir. Canonica, kendi eseri olan Taksim Anıtı'nın Atatürk figüründen küçülterek, terra cotta büst yapmış; bunun örnekleri tüm ülkeye dağıtılmıştır. 1925'ten itibaren büyük kentlerde yabancı sanatçılar eliyle yapılan bu anıt heykellerin bazıları, sanat bakımından da, Atatürk'e benzemek bakımından da pek değerli eserler değildir. Türk heykeltıraşlar yetişince de, bu durum sürmüş ve günlük gazetelerde bile tartışma konusu olmuştur. Ünlü Şair Ahmet Haşim, "Büyük anıt ve heykel diyecek yerde bugün için bir mermer kütsesi veya bir külçe bronz koyulmasını ve altına da "Türk Sanatçı Yetişene Kadar" diye yazılmasını önermiş ve aynı yıl Mersin'de dikilmesi kararlaştırılan anıtın döküm işi için, T.C. uyuşunda olma şartı karara bağlanmıştı. Yabancı heykeltıraşların Türkiye'deki anıt faaliyetlerini engellemek yolunda yapılan girişimler ve açılan kampanyalarda, özellikle Ar dergisinin önemli bir rolü olmuştur. Türk heykeltıraşlarının anıt faaliyetlerine yönelik dergide yayınlanan bir makale, "milli kültür" kavramının ülkede ne denli benimsendiğini göstermesi bakımından dikkate değerdir :

"Yabancı dökümcülere yaptırılan Abideler,

Heykeller ve Büstler mevzubahs olduğu zaman, alıp yürüyen münakaşalarda, Türk Heykeltıraşı ve Heykeltıraşlığı meselesi ortaya atılır. Ve vatanında yaşayan elemanları müdrük olan her Türk, ara sıra, korkunç bir inkar ile karşılaşır : "Ne yapalım, Türkiye'de heykeltıraşlık yok, kıymetli heykeltıraş yok, bu abideleri ecnebilere yaptırmak mecburiyetindeyiz !" Eğer memleketimizde müzeler, galeriler, sanatkarlarımızın eserlerini en iyi şartlar içinde halka gösterecek sergi yerleri olsa idi ; eğer halkımız ile sanatkarlar arasında, her içtimai faaliyetin yaşaması için elzem olan alış ve veriş mevcut olsa idi ; eğer sanat kültürümüz, sanatkarlarımız, biraz daha müsait hayat şartları içinde yaşayabilselerdi, ne inkarla karşılaştık, ne de yabancı dökümcüleri memleketimizde zengin olurlardı. Ve sanatkarlarımız şimdiki yalnızlıklarından kurtulmuş olurlardı. Türkiye, bir Türk Heykeltıraş ekolünü memlekete tanıttırarak ehemmiyette, belki mahdut, fakat gerçek kıymetler taşıyan bir sanatkar zümresine sahiptir. Türk Heykeltıraşlığı hakkında intişar eden bu ilk etüdle, bu zümreyi teşkil eden isimleri, kıymetleri halkımıza tanıtmış olmak vazifesini yerine getiriyoruz. Ar için, Türk sanatkarını tanıtmak, kıymetlerimizi tebaruz ettirmek ve sıralamak başlıca ülküdür". ... şeklinde devam eden yazıda daha sonra Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kuruluşundan itibaren yetişen Türk heykeltıraşlarına yer verilmiş ; İ. Özsoy, N. Sirel, M. Tomruk, R. Aşir, H. Bara, Z. Müridoğlu, S. Bengütaş, N. Suman, K. Yontuç ve H. Görele gibi sanatkarlardan sözedilmiştir.³⁹

Bununla birlikte, yabancı sanatçıların, Türk heykeltıraşlarının anıt yapma istek ve eğilimlerini kamçılayan bir rol oynadıkları da varsayılabilir. Esasen önceleri büyük boyutlu anıtlar yerine daha çok büst alanında yoğunlaşan Türk heykeltıraşlarının çabaları, Ratip Aşir Acudoğlu'nun işleriyle önemli bir kişisel üslup özelliğine kavuşmuş bulunuyordu. Büyük boyutlarda anıt yapım ve dökümü işinin teknik zorunlulukları yüzünden ilk etapta yabancı heykeltıraşlardan yararlanılsa da, yurt çapında başlatılan kampanyaların da teşvikiyle Türk heykeltıraşları, Cumhuriyetin ilan tarihi olan 29 Ekim 1923'den, Atatürk'ün ölüm tarihi 10 Kasım 1938'e kadar geçen 15 yıl içinde anıt

sorununa yoğun bir ilgi göstermiş ve giderek bu alanda yabancılara ihtiyaç duyulmayan bir varlık ortaya koymuşlardır.

1931'de ilk kez Türk heykeltıraş Kenan Yontuç'un Çorum ve Edirne'deki Atatürk anıtlarından sonra, 1932'de Ratip Aşir Acudoğlu'nun Menemen-Kubilay Anıtı ve Hadi Bara'nın Adana Atatürk Anıtı çalışmaları gerçekleşmiştir. Bunları 1934'de Kenan Yontuç'un Silifke Atatürk Anıtı izlemiştir. 1937'de Hadi Bara'nın Harbiye bahçesine dikilen Atatürk Anıtı, aynı zamanda anıtların Türk sanatçılar tarafından gerçekleştirilmesinde direnen bir kamuoyunun yaratılmasına vesile olmuştur. 1937'de, yabancı sanatçıların da katıldığı Erzurum Anıtı yarışmasında birinci ödül Hadi Bara'ya, ikinci ödülse Zühtü Müridoğlu'na verilir. Manisa Anıtı için aynı yıl yabancı ve Türk heykeltıraşların projeleri arasından birinciliği Nijad Sirel kazanmıştır. Türk sanatçılar Atatürk büstleri ve anıt çalışmalarıyla bu alandaki etkinlik hakkını böylece elde etmişlerdir. 1923-1938 arasında resim ve heykel sanatçıları, Türkiye Cumhuriyeti devrimlerini konu edinen yapıtlarla, çok sayıda Atatürk portre ve büstü yapmışlardır. Atatürk'ün 10 Kasım 1938 günü ölümünde maskının alınma görevini, ilk Atatürk anıtlarını gerçekleştiren Kenan Yontuç üstlenmiştir.

Atatürk'ün eşsiz kişiliği adına ve kurduğu cumhuriyet için dikilen anıtlar, aynı zamanda önemli çağdaş güncel olaylar ve kavramları anıtlştırmanın yanı sıra, Türk tarihinde büyük roller oynamış kişiler ve olayların anıtlştırılmasını öngören bir programın gündeme gelmesini sağlamıştır.⁴⁰ Esasen bu Atatürk'ün de dileğidir. Prof. Afetinan, Onun bu konudaki görüşlerini şöyle aktarmaktadır :

"... Atatürk bilindiği gibi tarih tetkikleri yapan ve buna önem veren bir insandı. Ancak bir devlet adamı olduğu düşünülünce onun sadece siyasi ve askeri tarihlerle uğraştığı ve o sahalarda yetişmiş insanların tanınmasını ve hatta heykellerinin yapılmasını istemiş olduğu düşünülebilir. Bu cihet de doğrudur. Mesela İstanbul'da Fatih'in, Kanuni Süleyman'ın ve diğer Türklüğe şeref getirmiş Osmanlı devlet adamlarının heykel ve abidelerini görmeyi ar-

zulamıştır. Nitekim kendi zamanında büyük denizci Barbaros Hayreddin'in İstanbul'da dikilecek heykeline hususi ilgi göstermiştir.

*Fakat asıl Atatürk'ün tarihi şahsiyetlerden tanınmasını istediği ve bugünkü Türk nesillerine birer örnek olarak verilmesinde fayda umduğu başka değerlerde olan kimseler de vardır. O da medeniyet alanında Türk tarihine eser veya eserler bırakmış olanların hatırasını tazelemek ve onları bütün değerleri ile bugünkü nesle tanıtmak, abidelerini, heykellerini yapmaktır. Bunun için en güzel örnek Türk Tarih Kurumuna Atatürk'ün Mimar Koca Sinan'ın heykelinin yapılması için verdiği yazılı emirdir (2.Ağustos1935). ..."*⁴¹

Diğer yandan, kendisi hayattayken birçok heykeli dikilmesine rağmen, Onun kendi heykelinin dikilmesini istemediği anlaşılmaktadır. Ancak o, ülkesine heykel sanatının girmesi için kendi heykelinin yapılması ve dikilmesine razı olmuştur. Çünkü heykel kavramı, onun da kabul ettiği gibi, ancak kendisinin heykelleriyle tüm ülkeye yayılabilecektir. Bu büyük gereksinime karşılık, onun, heykelleri ya da duvarlara asılan resimleri için poz verdiğini gösteren pek az kanıt vardır. Yalnız heykeltıraş Kenan Yontuç'a bir mask için biraz durduğu belirtilmektedir.⁴²

1937 yılında, batılı eğitimcilerden yararlanma programı kapsamında yurda getirilen Prof. Rudolf Belling (Berlin 1886-Münih 1972) ile Güzel Sanatlar Akademisi yeni bir eğitim anlayışına sahip olmuştur. Soyut heykel sanatının dünyadaki öncülerinden biri olan Belling 1950'li yıllara kadar, Türkiye'deki tek otorite olarak akademideki heykel eğitimini sürdürmüştür. Kendisi modern heykeltıraşlık alanında öne çıksa da, akademide klasik heykel normlarının anlaşılıp, yorumlanması yönünde bir program izleyen Belling, başlangıç için gerekli temel edinimler açısından ilk kuşak heykeltıraşlar üzerinde oldukça faydalı olmuştur. Belling'in öğrencileri, hem sonraki kuşakların hocası ; hem de Türkiye'nin önde gelen heykeltıraşları olarak etkin bir rol üstlenmişlerdir. Bunlardan, Hüseyin Anka Özkan, Hakkı Atamulu, İlhan Koman, Zerrin Bölükbaşı, Hüseyin Gezer, Turgut

Pura, Şadi Çalık ve diğerleri figüratif bir sanat anlayışıyla yetiştiler. Bununla birlikte sonraları çeşitli yöntem ve stilleri benimseyerek modern hareketlere yönelmişlerdir ..⁴³

II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla gelişen haberleşme imkanları ve ilerleyen teknik sayesinde, soyut ve non-figüratif sanat anlayışı bütün sınırları aşarak dünyayı etkisi altına almıştır. Birçok heykeltarihi için Atatürk heykelleri ve İzmir Fuarına yapılan dekorasyon çalışmaları geçim ve teknik tecrübe desteği olmaya bu dönemde de devam etmiş, devletin düzenlediği ve özel sergilere katılan heykeltarimimizin sayısı giderek artmıştır. Türkiye'de anıtsal heykeltarihi alanında en büyük faaliyet 1951-53 yılları arasında gerçekleşmiştir. Atatürk'ün Anıtkabir külliyesi için heykeller ve kabartmalar hazırlanmış, Belling ve N. Suman, Z. Müridoğlu, H. Bara, H. Anka, İ. Koman gibi sanatçılar bu çalışmalarda önemli görevler üstlenmişlerdir.⁴⁴ Bu olaydan sonra Türk heykeltarileri dışarı açılmış ve çeşitli ödüllere adlarını duyurmaya başlamışlardır. Böylece, hızlı bir gelişim süreci yaşamasına karşılık, sağlam bir temel üzerine geliştirilmesine uğraşmış olan Türk heykeltariliği zamanla dünyadaki bütün sanat hareketlerine açılmıştır.⁴⁵

Atatürk'ün güzel sanatlara ve dolayısıyla heykeltarihi sanatına bir diğer katkısı ise, Türkiye'deki ilk sanat müzelerinin kuruluşuna öncülük etmesidir.

"Ameli (pratik) ve şamil (kapsamlı) bir maarifi (eğitim, öğretim) için hudud-u vatanın merakiz-i mühimmesinde (önemli merkezlerinde) asri kütüphaneler, nebatat ve hayvanat bahçeleri, konservatuarlar, darülmesaiiler (atölyeler), müzeler ve sanayi-i nefise meşherleri (sergileri) tesisi lazım olduğu gibi bilhassa şimdiki teşkilat-ı mülkiyeye (sivil yönetim teşkilatı) nisbetle kaza merkezlerine kadar bütün memleketin matbaalarla teşhizi (donatılması) icabetmektedir. Bütün bu güzel şeylerin bir an içinde vücud getirilmesi gayri mümkün olmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman zarfında bu neticelerin istihsali (elde edilmesi) ehemmiyetle şayan-ı temennidir".⁴⁶

1937 yılında, onun emriyle Dolmabahçe Sarayı

Velihaht dairesinde ülkenin ilk Resim ve Heykeltarihi Müzesi açılmıştır. Böylece 1937 yılına kadar evlerin duvarlarında asılı duran resim ve heykeltarihi sanatının varlığı gün ışığına çıkmıştır. Türk plastik sanatları bu tarihten itibaren, Türk Resim ve Heykeltarihi Müzesi ile Türk arşivlerine geçmiş olmakta ve böylece ulusun kültür varlığı hazinesine girmiş bulunmaktadır.⁴⁷

Yukarıdaki veriler göz önünde bulundurulunca; Atatürk'ün, sanat ve sanatçıyı destekleyici nitelikteki konuşmaları ile heykeltarihi halka benimsetilmesi konusundaki katkılarının, bu sanat dalının gerçek anlamdaki doğuşunu hazırladığını söylemek sanırım abartılı olmayacaktır. Öyle ki sağlığında bu konu üzerine titizlikle eğilen ulu önder, bir anlamda ölümlüyle bile bu alandaki katkılarına devam etmiş gibidir. Anıtkabir projesine gösterilen ilgi ve burada yer alan heykeller, onun bu konuda ne denli başarılı olduğunun hazin ama güçlü göstergeleri olarak gelecek nesillere ışık tutmaktadır. O "mutludur, çünkü muvaffak olmuştur".⁴⁸ Bununla birlikte, yapılanları yeterli görmemektedir.

"... Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. ... Fakat yaptıklarımızı asla kafi görmeyiz. Çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz. Yurdumuzu dünyanın en mamur ve en medeni memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah, vasıta ve kaynaklarına sahip kılacacağız. Milli kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız. ...".⁴⁹

80.yıl dönümüne ulaşılan Cumhuriyet Türkiye'si'nde, Atatürk'ten bugüne heykeltarihi alanında şüphesiz çok büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Bununla birlikte, Atatürk'ün istediği düzeye ulaşılabilmiş midir?

Heykeltarihi sanatı ne yazık ki bugün için dahi "yaşanılır bir hale gelmemiş";⁵⁰ "geniş kitlelere" ulaşabilme sürecini tamamlayamamıştır.⁵¹ "Türkiye'de Çağdaş Sanatın Desteklenmesi Sorunu" bugün için gündemdedir. Geniş kitleleri doğrudan çağdaş düşüncenin ve çağdaş sanatın içine çekebilmeyi başarmış olan Atatürk, bu süreci başlatmış ve büyük bir ivme kazandırmıştır. Ancak, onun sözlerinin bugün

de geçerliliğini koruyor olması, bu uğurdaki mücadelenin henüz bitmediğini göstermektedir. Çağdaş sanat açısından ; "denemeler, geleneksel kösteklenmeler, dinsel yorumlar, siyasal yasaklar özgür yaratıcılığı aksatmış ; geri gitmesek de , gene de geride kalmamıza; Batı'nın yanında sanat alanında güçlü bir duruma gelemememize, ve en önemlisi Atatürk'ün açtığı yolda durmadan ilerlemeyi başaramamıza"⁵² neden olmuştur.

Sanatı yaratan etken belki sadece toplum değildir, ama sanatın gelişmesini ve sürmesini sağlayan o toplumun maddi ve manevi ihtiyaçlarıdır. Bu nedenle, "sanatın gelişiminin kendiliğinden olması beklenebilir. Bu gelişim yaratıcı sanatsal üretime paralel olarak, yapıcı-yaratıcı düşünsel süreçleri⁵³ ve desteği gerektirir. "Az zamanda çok büyük işler yapılmıştır ancak -halen- کافی değildir. Daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyeti ve azmi gereklidir". Zira :

" Bilirsiniz ki, dünyada her kavmin mevcudiyeti, kıymeti, hakk-ı hürriyet ve istiklali, malik (sahip) olduğu ve yapacağı medeni eserlerle mütenasiptir (orantılıdır). Medeni eser vücuda getirmek kabiliyetinden mahrum olan kavimler, hürriyet ve istikallerinden tecrit olunmaya mahkumdurlar. Medeniyet yolunda yürümek ve muvaffak olmak, şart-ı hayattır. Bu yol üzerinde tevakkuf edenler (duranlar) veyahut bu yol üzerinde ileri değil geriye bakmak cehil ve gafletinde bulunanlar, medeniyet-i umumiyenin huruşan (çoşkun) seli altında boğulmaya mahkumdurlar. "⁵⁴

NOTLAR

1. Afetinan, A., **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, 4. Baskı, T.T.K. Basımevi, Ankara 1984, s.183.
2. **Türkçe Sözlük**, Cilt 1, Haz.:H.Eren-N.Gözaydın-I.Parlatır-T.Tekin- H.Zülfikar, Türk Dil Kurumu Yayınları : 549, Ankara 1988, s.268.
3. Dönmezer, Sulhi, "Atatürk ve Çağdaşlaşmada İnsan Prototipi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt : IX, Sayı : 26, Mart 1993, Ankara 1993, s.281-283.
4. Bkz.: Kunt, M.-Akşin, S., vd., **Türkiye Tarihi (Osmanlı Devleti 1600-1908)**, Cilt III, İstanbul 1990, s.347-48.
5. Akarlı, E.D.-Canbeyli, R.-Davran, Z.-Denkel, A.-Kuran, A., vd., **Osmanlılarda ve Avrupa'da Çağdaş Kültürün Oluşumu (16-18.Yüzyıllar)**, İstanbul 1986, s.167 ve 229.

6. Çaycı, Abdurrahman, "Atatürk ve Çağdaşlaşma", **Atatürkçü Düşünce**, Ankara 1992, s.649.

7. Dönmezer, Sulhi, a.g.m., s. 281-283.

8. Önsoy, Rifat "Osmanlı Batılılaşma Hareketleri ve Atatürk İnkılapları", **Erdem**, Cilt 5, Sayı 14, Mayıs 1989, Ankara 1990, s.365.

9. Çaycı, Abdurrahman, a.g.m., s.653.

10. Kültür hakkında Fransız muharriri Maurice Pernot'ya verdiği demeçten, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri** (1906-1938), Cilt III, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.90-91.

11. İbrahim Necmi Dilmen, T.D.K. Yıllık, 1943, Ankara 1943, s.31 (bkz.: **Kocatürk, Utkan, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Ankara 1999, s.139).

12. **İslam Ansiklopedisi**, "Atatürk Maddesi", 10.Cüz, İstanbul 1960, s.787 (Kocatürk, Utkan, a.g.e., s.139).

13. **Söylev ve Demeçler**, Cilt II, s.19-20, (sadeleştirilmiş Türkçesi için bkz.: Kocatürk, Utkan, a.g.e., s.134-35).

14. Afetinan, A., a.g.e., s.271.

15. Akhisar'da Bir Konuşma (10.X.1925), **Söylev ve Demeçler**, Cilt II, s.234.

16. Atatürk'ün Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın ikinci yıldönümü dolayısıyla Dumlupınar'da yaptığı konuşmadan (30. VIII. 1924), **Söylev ve Demeçler**, Cilt II, s.187.

17. Dumlupınar'da yaptığı konuşmadan (30. VIII. 1924), **Söylev ve Demeçler**, Cilt II, s.187, (sadeleştirilmiş Türkçesi için bkz.: Parmaksızoğlu, İsmet, **Düşünceleriyle Atatürk**, Derleyen : A. İnan, Sadeleştiren: İ. Parmaksızoğlu, Ankara 1991, s.288).

18. Çaycı, Abdurrahman, a.g.m., s.654.

19. XVI: yüzyılda, Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1562) Mohaç Seferi'ne katılan Sadrazam İbrahim Paşa, Sefer dönüşü Budapeşte'de görüp beğendiği bir kaç heykeli İstanbul'a getirmiş ve İstanbul'un bazı yerleri ile Sultanahmet'teki sarayının önüne koydurmuştu. "Maktul" veya "Frenk" lakablarıyla da anılan İbrahim Paşa, bu yüzden : "Bir Halil evvel gelip, esnamı (putları) kılmıştı şikest (kırık;mağlup)

Sen Halil'im şimdi geldin, halkı kıldın putperest."

şeklinde ağır eleştiri ve hicivlere uğramış, bu hicivlerden birini yazan şair Figani, Paşa'nın fermanıya asılmış, ancak ardından Paşa da katledilmiştir (Berk, N.-Gezer, H., **50 Yıllık Türk Resim ve Heykeli**, "Heykel" Bölümü, 1.baskı, İstanbul 1973, s.3-4).

20. Bu konuda bkz.: Arseven, C.E., **Türk Sanatı-Menseinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezmini Sanatlar**, Cilt 3, İstanbul 1959, s.3-58 ; Öney, G., "Anadolu Selçuklularında Heykel, Figürlü Kabartma ve Kaynakları Hakkında Notlar", **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, Sayı : 1, Ankara 1969 ; Karamağaralı, B., **Ahlat Mezartaşları**, Ankara 1972, s.26-30 Ögel B., İslamiyetten

Önce Türk Kültür Tarihi, Ankara 1986, s.57-60; Arık, O., "Güzel Sanatlar", **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler**, Ankara 1990, s.144-146.

21. Cezar M., **Güzel Sanatlar Akademisi'nden 100.Yılda Mimar Sinan Üniversitesi'ne**, İstanbul 1983, s.7.

22. A.Çoker, **Osman Hamdi ve Sanayi-i Nefise Mektebi**, Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, "Toplu Sergiler 8", İstanbul 1983, s.6-15.

23. Bkz.: Edhem, Halil, **Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu**, 1.baskı, İstanbul Mayıs 1970, s.38-43; S.Tansuğ, **Çağdaş Türk Sanatı**, İstanbul 1986, s.103-108.

24. Yukarıda sözü edilen İbrahim Paşa örneği dışında (Bkz.: dipnot 16), bu alandaki istisnai örneklerden birisi de Abdülaziz heykelidir. Avrupa ülkelerine yaptığı geziler sırasında, oradaki heykelleri görerek etkilenen Abdülaziz, 1871'de C.F. Fuller adlı bir sanatçıya at üstünde bir heykelini yaptırmıştır. Döküm işi Viyana'da yapılan bu heykel önce Beylerbeyi Sarayı'na konmuş, ancak Abdülaziz'in ölümünden sonra sık sık yer değiştirmiştir. Bundan sonra Avrupa'dan getirilen aslan, boğa, geyik gibi hayvan heykelleri, Batılı üslupta yapılmış saray ve köşkerlerin bahçelerini süslemiştir. Ancak saray ve seçkin çevrenin beğenisi ve özel çabalarıyla sınırlı kalan bu girişimler heykelin geniş kitlelerce kabul görüp, algılanmasına yetmemiştir (Bkz.: Cezar, M., **Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi**, İstanbul 1972, s.95).

25. Gezer, H., **Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli**, Ankara 1984, s.50-74.

26. 19.VII.1936, Cevad Abbas Gürer, Cumhuriyet Gazetesi, 10.XI.1941; bkz.: **Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri**, Haz.:Alim Yanık, Ankara 1990, s.117; Kocatürk, Utkan, a.g.e., s.153.

27. **Söylev ve Demeçler**, Cilt III, s.94.

28. Feyzioğlu, Turan, "Atatürk ve Güzel Sanatlar", **Atatürkçü Düşünce**, Ankara 1992, s.841.

29. 1921, Ruşen Eşref Ünaydın, Atatürk'ü Özleyiş, Ankara 1957, s.44 (bkz.: Kocatürk, Utkan, a.g.e., s.342-43).

30. Çaycı, Abdurrahman, a.g.m., s.650.

31. Turan Feyzioğlu, a.g.m., s.841-842.

32. Abdurrahman Çaycı, a.g.m., s.650; Atatürk'ün "milli kültür" e ilişkin sözleri hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.: Cunbur, Müjgan, **Atatürk ve Milli Kültür**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50.Yıldönümü Yayınları : 12, Ankara 1973.

33. Bkz.: Arık, R., "Günümüz Türkiye'sinde Güzel Sanatlara Genel Bir Bakış", **Erdem**, Cilt 2, Sayı 5, Mayıs 1986, Ankara Eylül 1986, s.378-385; Tansuğ, S., a.g.e., s.157-178.

34. Feyzioğlu, T., a.g.m., s.848.

35. Söz konusu eser "Osman Gazi'nin bir büstü olup, 1915-16 yıllarında bir Ermeni usta tarafından yapılmıştır. Us-tanın ismi ve niçin, neden, kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Heykelin bulunduğu yer hakkında da

farklı görüşler ileri sürülür. Bunlardan Naşit Hakkı Uluğ'a göre eser Sivas-Susehri'ndedir. Feridun Kandemir eserini Erzincan'a bağlı Hafik (eski adı Koçhisar) de yapıldığını, ancak daha sonra 1936-37 yılında Sivas Valisi Nazmi Toker'in emriyle yıktırıldığını aktarır. Bu görüş bugün için daha kuvvetlidir (ayrıntılı bilgi için bkz.: Elibal, G., a.g.e., s.47-49).

36. 22.I.1923, Bursa'da Şark Sineması'nda Halkla Konuşma, **Söylev ve Demeçler**, Cilt II, s.70-71; ayrıca bkz.: Feyzioğlu, T., a.g.m., s.848; Turani, A., "Atatürk ve Güzel Sanatlar", **Atatürkçü Düşünce**, Ankara 1992, s.858.

37. 16.III.1923, Adana Esnafıyla Konuşma, **Söylev ve Demeçler**, Cilt II, s.129; (sadeleştirilmiş Türkçesi için bkz.: Parmaksızoğlu, İsmet, a.g.e., s.309).

38. Tansuğ, S., a.g.e., s.157.

39. Ar Dergisi (imzasız) Nisan 1937, Sayı :4 (bkz.: S. Tansuğ, a.g.e., s.210).

40. Tansuğ, S., a.g.e., s.204-209.

41. Sinan'ın heykeli, Emlak ve Kredi Bankası tarafından heykeltraş Hüseyin Anka Özkan'a yaptırılarak, 1956 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin önüne dikilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Afetinan, A., a.g.e., s.182-188.

42. **Turani**, A., a.g.m., s.860-61.

43. Bkz.: Gezer, H., a.g.e., s.133-149.

44. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Elibal, G., a.g.e., s.324-330.

45. **Ank**, R., a.g.m., s.397-399.

46. 1921, Ruşen Eşref Ünaydın, Atatürk'ü Özleyiş, Ankara 1957, s.44 (bkz.: Kocatürk, Utkan, a.g.e., s.342-43).

47. Akozan, Feridun, "Atatürk, Sanat ve Sanatkar (Sanatçı)", **Atatürkçülük** (İkinci Kitap), Genelkurmay Başkanlığı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1984, s.149.

48. 21.VI.1935, Gladys Baker'e Verilen Demeç, **Söylev ve Demeçler**, Cilt III, s.140.

49. Onuncu Yıl Söylevi (29.X.1933), **Söylev ve Demeçler**, Cilt II, s.318.

50. Hızal, Meriç, "Heykel Henüz Yaşanmıyor" **Cumhuriyet Gazetesi**, 10.3.1991.

51. Bu konuda bkz.: Aksel, Erdağ, "**Türkiye'de Çağdaş Sanatın Desteklenmesi Sorunu**", Türkiye'de ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Çağdaş Plastik Sanatlar Semineri, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları: 5, Ankara 1986, s.11-19.

52. Özgü, Melahat, "Atatürk'ün İsteddiği Düzeye Ulaşmak (Güzel Sanatlar Alanında)", **I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları-Bildiriler)**, 21-23 Eylül 1987, Ankara 1994, s.442.

53. Aksel, Erdağ, a.g.m., s.12.

54. **Söylev ve Demeçler**, Cilt II, s.187; Sadeleştirilmiş Türkçesi için bkz.: Kocatürk, Utkan, a.g.e., s.79.

ATATÜRK ANITLARI VE CUMHURİYET DÖNEMİ HEYKEL SANATI ÖRNEKLERİ

İstanbul - Taksim / Cumhuriyet Anıtı
(Pietro Canonica)

İstanbul - Beşiktaş / Barbaros Anıtı
(Ali Hadi - Bara / Zühtü Müridoğlu)

İstanbul - Taksim / Cumhuriyet Anıtı
Ön Cepheden Detay (Pietro Canonica)

Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Önündeki Mimar Sinan Heykeli
(Hüseyin Anka Özkan)

Ankara Abdi İpekçi Parkındaki
“Eller” adlı heykel
(Mehmet Yurdanur)

Ankara, Etnografya Müzesi
Önündeki Atı Atatürk
Heykeli
(Pietro Canonica)

İstanbul-Zincirlikuyu/
“Akdeniz” Heykeli
(İlhan Koman)

Ankara, Zafer Meydanı'daki Mareşal
Üniformalı Atatürk Heykeli
(Pietro Canonica)

Ankara, Hacettepe Hastahanesi
Bahçesindeki Atatürk Anıtı
(Hüseyin Gezer)

Sivil Toplum Oluşumunda Medyanın Rolü

Anahtar Kelimeler :

Medya, Sivil Toplum, TRT, RTÜK

Mustafa GÜNDÜZ

A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi. EPÖ/ESTT Doktora Öğrencisi. Fırat Üniv. Eğit. Fak. Araştırma Görevlisi

Giriş

Sivil toplum kavramı özellikle son zamanlarda Batıdaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Batı dışı toplumların sivil toplum oluşturabilme kapasite ve şansları çeşitli alanlardaki araştırma ve bilim adamları tarafından ciddi şekilde ele alınmakta ve tartışılmaktadır. Bu tartışmaların başında kavramın tanımıyla ilgili bazı tartışmaların olduğu görülmektedir. Kavramın bir çok tanımları yapılmaktadır. Bunlar içerisinde en belirginlerinden birisi şöyledir: sivil toplum toplumun sivil niteliğini vurgulayan sosyolojik bir kavramdır. Kavram hem toplumun sivilliğini hem de sivil olmayan unsurlarını ayıklayarak sunmaktadır. Bu haliyle sivil toplum bir karşıtlığı da ifade etmektedir. Bu karşılık Fransızca bir sözcük olan "civil=sivil" in bizatihi anlam gücünde ortaya çıkar. Medeni, nazik, kibar biçiminde daha çok seçkinliği ve zerafeti yüklenen sözcük bu anlamın karşıtlarını da dışarıda bırakmaktadır .

Sivil toplum belli bir geçmişi olan günümüz batı toplumlarının oluşturmuş oldukları bir yaşam standardıdır. Batılı toplumlar bu seviyeye gelebilmek için bir takım fedakarlıklarda ve uğraşılarda bulunmuşlardır. Bu fedakarlık ve uğraşı işlemlerinde toplum içerisinde var olan bir takım kurum ve kuralları kullanmışlardır. Bu kurumlar üzerinde yapısal değişiklikler meydana getirerek yeni oluşturulacak toplum modeline bunları payanda olarak sunmuşlardır.

Batı toplumlarının sivil toplum oluşturma serüvenlerinde basın çok önemli bir yer tutmuştur. Araştırma konusunu yakından ilgilendirdiğinden batı toplumlarında sivil toplum oluşumunda basının etkisi üzerinde kısaca araştırmanın ilgili yerinde durmak yerinde olacaktır. Türkiye’de sivil toplum var mıdır? Ve nasıl oluşmuştur? Bu soruların cevabını geniş bir çerçevede vermek de bu makalenin amacını aşmaktadır. Bu çalışmada mevcut durum dahilinde Türkiye’de sivil toplum oluşumunda medyanın rolü var mıdır? Eğer varsa buradaki etkinliği ne kadardır? Bunlar içerisine özellikle TRT’nin payı nedir? sorularına cevap aramak bu araştırmanın asıl problemiğini oluşturmaktadır.

Üzerinde ilk defa çalışılan konulardan biri olmasından dolayı araştırma geniş bir kavram çerçevesinde ele alınmaya çalışılmış ve resmi medya organı olan TRT ve medya denetimi durumundaki RTÜK yayınlarından ve yönetmeliklerinden yararlanma yoluyla, bu kuruluşların üst düzey yöneticileriyle yapılan sözlü görüşmelerden çıkan sonuçlara göre değerlendirilmelere gidilmiştir. Sivil toplum oluşumunda medyanın rolünü belirleyebilmek için RTÜK üyesi D. Mehmet Doğan, TRT Üst Kurul üyesi ve A.Ü. Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Zeki Hafizoğulları ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde hareket noktası, sivil toplum oluşumunda medyanın rolü nedir sorusu olurken, TRT ve RTÜK’ün bu yapı içerisindeki konumları belirlenmeye çalışılmış, ayrıca TRT’de oluşturulan yeniden yapılanma çalışmalarının konuyla bağlantısı üzerinde durulmuştur.

A. Medya

A.1. Medya nedir?

"Medya ortam, araç, gereç anlamına gelen medium kelimesinin çoğuludur. Türevi de denilebilir". Kitlelere yönelik mesajlar gönderen (basılı malzemeler ile) ve yayıncılık (ses ve görüntü dalgalarıyla) etkinliği içerisinde bulunan ve günlük yaşamda haber, bilgi ve kanaat edinmek için her an kullanıma hazır olan bu araçlara kısaca ve topluca kitle iletişim araçları, medya denilmektedir. Gazete, radyo, televizyon gibi haber araçlarının tümüne birden verilen isim. Bu isme 'basın' tabiri de karşılık gelmektedir.

Ancak medya tabiri son zamanlarda daha fazla kullanılır olmuştur. A.Turan Alkan bu durumu şöyle izah eder: " 'Basın' tabiri hem emir sigası halinde kullanılmasıyla ortaya çıkan kerih mânâdan hem de murad edileni tam kemâliyle kucaklamakta gösterdiği zaaf yüzünden çaptan düşmüş bulunmaktadır. Bunun yerine 'medya' gibi kullanışlı, ihatalı ve üstelik yabancı dilden bir karşılık bulunmuştur. Medya kavramı yazılı basının pabucunu dama attıran televizyon yayıncılığının yayınlanmasıyla revaç kazanmıştır ve her türlü kamuoyu oluşturma araçlarını kapsamaktadır."

Sivil toplum oluşturmada medyanın rolünü belirleme çalışmasında medyanın günümüzdeki durumundan, görevlerinden, toplum üzerindeki etkilerinden bazı sonuçlara gidebilmek mümkündür. Medyanın bir çok görevi bulunmaktadır. Başlıcaları şunlardır: "Kamuoyu oluşturmak, topluma haber ve bilgi vermek, çeşitli açıklamalar yapmak ve toplumsallaştırmada yardımcı olmak, eğitmek, eğlendirmek, yönetimle halk arasında köprü vazifesi görerek yönetimi denetlemek, azınlık guruplarının istek ve ihtiyaçlarını yönetime iletmek, tartışma ortamı yaratmak vb." Buradan hareketle günümüzde bireylerin ve toplumun hayatında medyanın çok önemli bir yere sahip olduğunu görülmektedir. Halkın en önemli haber kaynağı başta televizyonlar olmak üzere diğer yazılı basın organlarıdır. Toplum düzeninin sağlanmasında yasama, yürütme ve yargı erklerinden sonra en önemli ve etkili güç olarak basın sayılmaktadır. Dolayısıyla toplumun teşekkülünde ve evriminde bu yapının etkisi inkar edilemez. İşte bu araştırmada üzerinde durulan husus, bu etkinin ne olduğu ve boyutlarının ne derecede oluşu hakkındadır.

A.2. Medyanın Günümüz Türkiyesindeki Durumu Nedir?

Medya yazılı, sözlü ve görsel iletişim araçlarının hepsini kapsar. Türkiye'de de yayın ve yayım faaliyeti yapan bu organlar hakkında sayılar vermek oldukça güçtür. Çünkü çağımızda tahayyül sınırlarını zorlayan bir hızda bu konuda gelişmeler olmaktadır. Her türlü alışılmışlığı, değerleri ve hukuku aş-

rak yapılan bu yenilikleri kalıba sığdırmak oldukça zorlaşmaktadır. "Günümüzdeki bu gelişme, teknolojik gelişmelerin ilklerinden olan matbaa devriminin takip ettiği yörüngeyi 300 yıl sonra endüstri devrimi ve bilgi devrimi takip etmektedir."

Medyanın günümüz toplumuna etkisi, 17. yy'daki matbaanın toplumlara etkisiyle kıyaslanabilir. Medyanın bu etkisi 1940'lı yıllarda başlamıştır. Siberneğin keşfi ve geliştirilmesi, bu devrimin temellerini oluşturmuştur. Savaş şartlarından dolayı icat olunan ve zamanla geliştirilen internet dünyayı globalleştiren en önemli teknoloji unsuru haline gelmiştir. Gün geçtikçe etki alanı, gücü ve kapsamı genişlemektedir. Bunun yanında televizyon, radyo yayıncılığı ve bunlar içerisinde en eski olan yazılı basın da varlığını değişik yollarla ve görünümle sürdürmektedir.

Türkiye'de internet 1990'lı yıllardan sonra önem kazanmaya başlamıştır. televizyon yayıncılığı ise 1967'de başlayıp 1992'den sonra çoğulcu yayına geçilmiştir. Yazılı basından ulusal olanların yanında, yerel yayın yapan yüzlerce gazete ve dergi de bulunmaktadır. 2001 yılı itibariyle ulusal yayın yapan 25'in üzerinde televizyon kanalı bulunmaktadır. Yazılı basın organlarında ve radyolarda sık sık meydana gelen kapatmalar, yayın durdurular, birleşmeler ve yeniden açılmalar yüzünden sayılar vermek oldukça güçleşmektedir.

A.3. TRT Yönetmeliğinde Konuyla İlgili Maddeler

TRT yönetmeliğinde yeni bir toplum modeli oluşturulmasında bu kurumun görev yetkileri nelerdir şeklindeki bir soruya verilebilecek açık hükümler bulunmamaktadır. Ancak incelenen yönetmeliğin amaçlar, görevler kısmına bakıldığında bu maddelerin geniş anlamda toplum modelinin şekillendirilmesine yönelik olduğu görülmektedir. İlgili maddeler şöyle sıralanabilir:

TRT'nin Kuruluş ve Görevleri;

Kuruluş:

Madde 8- Tarafsız bir kamu tüzel kişiliğine sahip Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu kurulmuştur. Kısa adı TRT'dir. Merkezi Ankara'dır.

Bu alandaki özel hükümler ile düzenlenen hususlar dışında kalan konularda kurum hakkında kamu iktisadi kuruluşlarına uygulanan genel hükümler uygulanır.

Türkiye TRT kurumu Hükümet ile ilişkilerini Başbakan aracılığıyla yürütür.

Görevler:

Madde 9- Türkiye Radyo-Televizyon Kurumunun görevleri şunlardır:

1. (Resmi Gazete 10.07.1999 tarihli 4397 Sayılı Kanunun ikinci maddesiyle) Türkiye Radyo-Televizyon yayınları yapmak ve bu amaçla Türkiye Radyo-Televizyon verici istasyonları, program iletim sistemleri ve stüdyo tesisleri kurmak, geliştirmek radyo televizyon yayınları alanında ek gelir temin edecek düzenlemeler yapmak ve faaliyette bulunmak,

2. Türkiye Radyo-Televizyon yayınları için haber toplama ve program yayım ve yapımı maksatlarıyla gerekli birimleri oluşturmak.

3. Bu kanun çerçevesinde milletlerarası radyo televizyon kurumları ile ilişkileri düzenlemek, yürütmek ve Başkanlığın onayını alarak gerektiğinde anlaşma sözleşme, protokoller imza etmek,

4. (Değişiklik: 3517- 112.1.1989) Tesislerde kullanılacak alet ve cihazlar ile ilgili araştırmalar yapmak ve yaptırmak, bunların onarım ve bakımını yapmak veya yaptırmak ve gerekli hallerde işletme için zorunlu olan alet ve cihazları imal etmek ve ettirmek,

5. Yurt içinde yapılacak; haber, kültür, bilim,

sanat, eğlence ve benzeri türlerde eğitici, eğlendirici, aydınlatıcı nitelikte her türlü yayınlarda;

1. Atatürk ilke ve inkılaplarının kökleşmesine, Türkiye Cumhuriyetinin çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkmasını öngören milli hedeflerin gerçekleşmesine,

2. Devletin varlık ve bağımsızlığının, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünün, toplumun huzurunun, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde insan haklarına saygılı ve Atatürk Milliyetçiliğine dayanan demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti niteliklerinin korunmasına ve güçlenmesine,

3. Milli eğitim ve milli kültür geliştirilmesine,

4. Devletin milli güvenlik siyasetinin, milli ve ekonomik menfaatlerinin korunmasına,

5. Kamuoyunun Anayasa ilkeleri doğrultusunda serbestçe ve sağlıklı bir şekilde oluşmasına, yardımcı olmak.

F) Yurt dışına yapılacak yayın;

1. Devletin her alanda tanıtılmasına,

2. Yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının Türkiye ile ilişkilerinin sürdürülmesine yardımcı olmak.

A. 4. RTÜK Yönetmeliğinde Konuyla İlgili Maddeler

RTÜK'ün hizmet birimleri arasında 'Yayın Hizmetleri Başkanlığı' bulunmaktadır. Kurulun çalışma ve usul hakkındaki Yönetmeliğin 7. Maddesinde bu daire başkanlığının görevleri arasında, "kamuoyu ve yayın araştırmaları ile kamuoyu eğilim tespiti görevlerini yürütmekle görevlidir," ibaresi yer almaktadır.

Diğer bir hizmet birimi Kamuoyu ve Yayın Araştırmaları Daire Başkanlığıdır. İlgili yönetmeliğin 9. Maddesinde bu daire başkanlığının görevleri şöyle belirtilmektedir:

A) Radyo ve televizyon konusunda ilgili kurum ve kuruluşlarla periyodik istişarelerde bulunarak kamuoyu eğilimini değerlendirmek sonuçlarını ve önerileri üst kurula sunmak,

B) Radyo ve televizyon yayınlarıyla ilgili olarak kamuoyundan doğan tepki, beğeni ve hassasiyetleri sürekli olarak izlemek ve gerekli yönlendirmelerde bulunmak amacıyla kamuoyu araştırmaları yaptırmak ve sonuçlarını önerilerle birlikte üst kurula sunmak.

RTÜK yönetmeliği incelendiğinde bu kurulun yayın ilkelerinde bireyi ön plana çıkaran hiçbir maddesinin olmadığı, aksine kendi mevcudiyetinin bir gereği olarak denetim mekanizmalarına güç veren, destekleyen devletin bütünlüğünü, güçlülüğünü ve bireyler üzerindeki etkisini hemen her yerde vurgulayan tavrı görülebilmektedir.

B) Sivil Toplum Oluşumunda Medyanın Rolü

B.1. Sivil Toplum Nedir?

İnsan doğası gereği bir arada yaşamak diğer insanlarla ünsiyet kurmak zorundadır. Bu hususiyetinden dolayı insanlığın başlangıcından günümüze kadar insanlar arasında çeşitli yaşam şekilleri ve stratejileri oluşturulmuştur. Bu sürecin sonuncularından birisi, Batı toplumunda iklim bulup yeşeren sivil toplumdur. Bu bir toplumsal yaşama standardıdır. "Sivil toplum, toplumun sivil niteliğini vurgulayan bir kavramdır. Kavram hem toplumun sivilliğini hem de sivil olmayan unsurları ayıklayarak sunmaktadır. Bu haliyle sivil toplum bir karşıtlığı ifade etmektedir. Bu karşıtlık, Fransızca bir sözcük olan 'civil'='sivil'in bizatihi anlam gücünde ortaya çıkar. Medeni, uygar, nazik, kibar biçiminde daha çok seçkinliği ve zerafeti yüklenen sözcük bu anlamın karşıtlığını da dışarı atmaktadır. Eski bir tabirle "efradını câmi" ağıyarını mâni etmektedir."

Sivil toplum sanayi toplumunun bir uzantısı olarak Batıda ortaya çıkmıştır. Sivil toplumda birey ön plandadır. Sivil toplum, bireysel çalışmaların,

gayretlerin, performansların değerlendirildiği ve başarıların verimlerin ödüllendirildiği, bireyin kendine ayaklarının üstünde durabildiği bir toplum modelidir. Burada devlet bir üst denetleyici olarak her zaman bulunmaktadır. Sivil toplum devlete rağmen ve devlet ile birlikte vardır.

Ana hatlarıyla kısaca belirlenmeye çalışılan bu toplum modelinin oluşması uzun sürede ve çok çeşitli aşamalardan geçerek meydana gelmiştir. Bu süreçte bir çok karşılıklı etkileşimler söz konusudur. Sivil toplumun oluşmasında tarihi zihniyet, toplum yapısı, toplum içerisinde zamanla teşekkül etmiş müesseseler, inançlar ve çeşitli oluşumlar oldukça önemli rol oynamaktadır. Batı toplumunun bu günkü teşekkülü, sanayi toplumunun ulaştığı olduğu irtifa noktası ya da versiyonudur. Bu yeni oluşumda yukarıda sayılan dış etmenler etkili olmuştur. Bu etmenler arasında basın da bulunmaktadır ve bunun yerini tespit etmek bu araştırma açısından oldukça önemlidir. Türkiye'de sivil toplum oluşturulmasında medyanın rolü nedir? sorusuna verilebilecek bir cevabın temellendirilebilmesi için, sivil toplumun anavatanındaki oluşumuna gelişim macerasına kısaca göz atmak yerinde gerekli olacaktır.

B.2. Batıda Medya ve Sivil Toplum Oluşumu

Bu günkü batı toplumunun oluşumunda matbaanın icadı önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Her türlü kültür ürünlerinin toplum içerisinde intişarına ve intifa'ına matbaa vesile olmuştur. Bu tekamül zamanla mekaniğe ve dolayısıyla teknolojiye tekabül eder hale gelmiştir. "J.Watt'ın 1776'da geliştirdiği buhar makinası sanayi devriminin başlangıcı olmuştur." Bu gelişmelere paralel olarak iletişim bilimi de hızlı bir şekilde gelişmiştir. Radyo, televizyon ve sinema tedricen icat edilmiş ve geliştirilmişlerdir. Bu icatlar yeni toplumun oluşumunda çok etkili olmuşlardır. Bu iletişim araçları II. Dünya savaşına kadar devletin elinde tekelleşmiş halde bulunuyordu. Dolayısıyla bu gücü ellerinde bulunduranlar istedikleri toplum modelini oluşturma yolunda bu araçlardan etkili bir şekilde yararlanmışlardır. Al-

manya'da A.Hitler faşist bir toplum modeli yaratabilmek için radyoyu etkili bir şekilde kullanmış ve bundan kendi lehine faydalar da elde etmiştir. Aynı uygulama Mussolini İtalyasında da görülmektedir. Komünist ülkelerde de radyonun ve diğer basın organlarının komünist fikirleri halka empoze edebilmek için yoğun olarak kullanılmıştır.

II. Dünya savaşı sonrasında bizzat savaş şartlarının bir gereği olarak icat olunan internet Amerika'da tekelci yayın anlayışına paralel olarak çoğulcu yayın anlayışına destek verir nitelikteki gelişmelere ön ayak olmuştur. 1950'lerden sonra Amerika'da Avrupa'dakinin tersine basın yayın organlarının bireylerin eline geçmesi Amerikan toplum yapısından kaynaklanmaktadır. Bu yeni oluşum bu günkü demokratik, laik, uygar dediğimiz toplumun nüvesini teşkil etmektedir.

Buradan ortaya şu sonucun çıktığını görülmektedir: Basın ve yayın organları etkili araçlardır. Bu aracı, gerçekleştirilmek istenen düşüncelerde, oluşumlarda önemli bir destek olarak kullanabilmek söz konusudur. Bu konuda Zeki Hafızoğulları'nın değerlendirmesi şöyledir: "Medya bir araçtır, hem de etkili bir araç. Amaç değildir. Medya tek başına hiçbir şey yapamaz. Ancak siz onu çeşitli amaçlarınızı gerçekleştirmek uğruna kullanabilirsiniz. Batıda bu günkü toplumun oluşturulmasında medya etkili bir şekilde kullanılmıştır. Bugünkü demokratik toplumun oluşmasında medyanın rolü inkar edilemez.

B.3. Türkiye'de Medya ve Sivil Toplum

Oluşumu

Yeni toplum modeli oluşturmada medyanın rolünün ne olduğuna ve Avrupa ülkelerindeki tesirine kısaca değindikten sonra sivil toplum oluşturmada medyanın rolünün Türkiye'deki durumuna değinilebilir.

Medyanın Türkiye'deki gelişim serüvenini kısaca anlatarak konuya girmek bir çerçeve oluşturması bakımından olumlu olacaktır. Türkiye'de basın yayın hareketleri Avrupa'ya nazaran daha geç başla-

mış ve Tanzimat yıllarında hızlanmış, ilk resmi ve özel gazeteler çıkarılmıştır. Hızlanan matbuat çalışmaları, meşrutiyet yıllarında önemli ölçüde gelişmiştir. Atatürk radyonun toplum üzerindeki etkisini görerek 1926'da radyoyu kurmuştur. 8 Nisan 1922'de A.A.'yı kurmuştur. 1950'li yıllarda kadar bütün basın yayın faaliyetlerinde etkili bir şekilde devlet tarafından kontrol ve yönetim vardır. Bu yıllardan sonra Batıdaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de bir takım değişikliklerin olduğu görülmektedir. 1967'de televizyon yayıncılığına başlanmıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde internet teknolojisinin dünyayı toplu bir şekilde globalleşmeye götürmesinin kaçınılmaz ve doğal sonucu olarak Türkiye'de de tekelci yapının kırılmaya başladığı ve çoğulcu yayın anlayışına geçişin başladığı görülmektedir. Bu dönemde ilk özel radyo ve televizyon kurulmasına müsaade edilmiştir. Bu gelişmeler standartların dışında olduğu için bazı hukuki düzenlemelerin yeniden yapılmasını gerekli kılmıştır. Çünkü çoğulcu yayın olarak bilinen bu teknoloji, yayın yapmada ulusal ve uluslararası birtakım sınırlamalara tabi olmak zorundadır. Frekans tahsisi, yayın şekli vb. konular için bir üst denetim sisteminin olması kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu sebepten 13 Nisan 1994 tarihinde RTÜK 3484 sayılı yasayla kurulmuştur. Bugün çoğulcu yayıncılıktan sayısal yayıncılığa geçilmiştir ki, burada da yepyeni düzenlemelerin yapılması söz konusudur. Mevcut durumun karmakarışıklığını sarahatle çözebilecek hiçbir hukuki düzenlemenin ve yönetmeliğin henüz bulunmadığını ama bu konuda çalışmaların yapıldığını Z. Hafızoğulları ilgili mülakatta belirtmişlerdir.

Türkiye'deki medya yapısında TRT ve RTÜK'ün diğer televizyon kanallarından ayrı bir hususiyetleri söz konusudur. TRT devletin resmi yayın kanalıdır. RTÜK ise ülkedeki bütün yayın faaliyetlerini denetleyen bir üst kuruldur. Bu kurulun amacı ve görevi ilgili kanun ve yönetmeliklerle belirlenmiştir. "Anayasanın 133. Maddesinde kamu radyo televizyon yayıncılığını düzenleyen bu buyruğu, kanun koyucu tarafından, yeni bir düzenleme olan 3984 sayılı kanun çıkarılarak yerine getirilmeye çalışılmıştır..... Bu kanunun 5. Maddesinde 'radyo televizyon

faaliyetlerini düzenlemek amacıyla özerk ve tarafsız bir kamu tüzel kişiliği niteliğindeki Radyo Televizyon Üst Kurulu kurulmuştur' denilerek tüm radyo televizyon kuruluşlarını 'kamu tüzel kişiliğine haiz' 'özerk' ve 'tarafsız' bir kuruluş yönetimi altına vermiştir.

İlgili kanunlarda belirtildiğine göre TRT diğer medya organlarından ayrılmaktadır. TRT bir 'kamu tüzel kişiliği' ve 'kamu iktisadi kuruluşu olarak tanımlanmaktadır. Bu yönüyle TRT, yayınlarında kamu yararını en önde gelen görevi bilir ve tarafsızlığı esastır. Hafizoğulları bu duruma şöyle tepki göstermektedir: "TRT'nin böyle bir faaliyeti yürütmesi ancak kaynakların 'kanun' ile belirlenmesi ve yeterli olması halinde mümkündür. Bu böyle olunca 'Hükümetin bütçesine' muhtaç kılınan bir TRT yayınlarında tarafsız olamaz. TRT'nin bu şartlarda tarafsızlığını koruması ve bu yönde yayınlar yapılabilmesi son derece güç hatta imkansızdır.

TRT'nin ve diğer basın yayın organlarının toplum üzerindeki etkisine gelince; Bu konuda RTÜK Üst Kurul üyesi D. Mehmet Doğan ve TRT Üst Kurul üyesi Prof. Dr. Zeki Hafizoğulları'nın söyledikleri önemlidir.

Doğan konuşmasında, "devletin medya üzerindeki tekelliliğini bütün dönemlerde sürdürdüğünü, dolayısıyla devlete rağmen yayın faaliyetlerinde bulunmanın neredeyse mümkün olmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de medya devletin sıkı kontrolü altındadır ve devletin müsaade ettiği oranda yayın yapabilir. Buradan hareketle, devlet ne kadar sivil toplum oluşturmak istiyorsa medya bu duruma o nispette yardımcı olabilir. Mevcut durumda da devletin sivil toplum oluşturmak gibi bir derdi yok, böyle olunca da günümüz medyasına statükodan yana tavır koymak kalıyor."

Hafizoğulları konuşmasında özellikle şu duruma değinmiştir: "Medya tek başına asla hiçbir oluşumu gerçekleştiremez. Çünkü medya bir araçtır. Hem de çok etkili bir araç. Bu aracı hangi amacı gerçekleştirmeye yönelik olarak kullanacağınız çok önemlidir. Batı demokratik bir toplum oluşturabilmek için

bu aracı etkili bir şekilde kullandı ve olumlu sonuçlarını da aldı. Eğer biz de bu yönde kullanırsak, yani demokratik laik ve sivil bir toplum meydana getirmek için kullanırsak benzer sonuçları almamız kuvvetli bir şekilde muhtemeldir. TRT Türkiye'de hiçbir kurumun başaramadığını başarmıştır, hâlâ da başarmaktadır. Burada önemli bir noktaya dikkat çekmek istiyorum: TRT yayınları başlangıcından bu yana hep bireyci olmuştur, bireyin gelişimini ve mutluluğunu esas almıştır. Belki savaş yıllarında bu çizgiden geçici ve arazi şekilde sapmalar gözlenmiş ve toplumu öne çıkaran yayınlar yapılmış olabilir. TRT T.C. çizgisinde bir kuruluştur ve o doğrultuda yayın yapmaktadır. Zaten T.C'de bireycidir. 1924 Anayasası 'toplum birey içindir' der. TRT, bugünkü bireyi, gereken 'Türk Kimliğini' oluşturacak en etkili kurumdur."

B.4) Çoğulcu Televizyon Yayınına Geçişin Topluma Etkisi Nasıl Olmuştur? Faydaları ve Zararları Nelerdir?

Türkiye'de 1992'de çoğulcu yayına geçilmiştir. Bu yeni oluşumun toplum üzerinde değişik etkileri olmuştur. Bu soruya D. Mehmet Doğan şöyle cevap vermiştir: "Çoğulcu yayın anlayışı bizde asla Batıdaki gibi olmamıştır. Bizde çoğulcu yayına da geçilse, bunlar üzerinde devletin kontrolü söz konusudur. Bu kuruluşların faaliyet alanları mahduttur. Bunun dışına asla çıkamazlar. Dolayısıyla kitlesel iletişimin ve haberlerin arkasında daima bir kontrol mekanizması bulunmaktadır. Bu durum bırakın basın gibi toplum için son derece önemli olan bir kurumu, futbolda bile böyledir, yani devletin denetim ve gözetimi söz konusudur. Devlet sivilleşmeden yana olmadığı için basın da sivil olamıyor. Yapılan bütün darbelerde ilginçtir ama devlet-basın işbirliği söz konusudur."

Pof. Dr. Zeki Hafizoğulları bu soruya şöyle cevap vermiştir: "Başta şunu belirtmekte yarar var: çoğulcu televizyon yayını bizde henüz 6-7 yaşlarında. Bu günkü durum itibarıyla oldukça iyi bir noktadayız. Ancak bu güne kadar bazı yanlışlıklar yapıldı. Birinci olarak:müstehcen yayınlar. Dinleyici elde et-

mek için buna başvuruldu. Bu durum toplum tarafından tam olarak anlaşılamadı. Ama bu geçici bir süreç. Belli bir süre sonra kimse iltifat etmeyecek. Bundan başka yine değişik konularda seviyesiz, kalitesiz niteliksiz yayınlar yapıldı. Böylece estetik ve etik zedelendi. İkinci olarak ırkçılık tehlikesi söz konusu oldu. Bu gün bizim Kürt diye bir sorunumuz yok. Kürtler bu toprakların diğer Anadolu etnisitelelerinde olduğu gibi tapusuna ortak insanlardır. Tarih boyunca biz nerede olduysak Kürtler de hep orada olmuşlardır. Ancak bizim Kürtçülük problemimiz var. Bu da PKK ile gündeme getirildi. Bu gün hiçbir devlet kendi istikbalini tehlikeye atacak hiçbir oluşuma, siyasi eyleme ya da yayına asla izin vermez, veremez. Üçüncü olarak da dincilik devreye girdi. Türkiye’de laiklik anlaşılamadı. Kökten dincilik türedi. Bizim İslam ile bir sorunumuz yok. Ancak burada Allah’ı sahiplenenler ve O’nun adına yayına kalkışanlar var. Oysa Allah’ın buna ihtiyacı yok. "

Çoğulcu yayına geçiş ile birlikte TRT’nin izleyicisine karşı tutumunda bazı değişiklikler olmuştur. 1998’den itibaren TRT’de yeniden yapılanma faaliyetlerine girişilmiştir. Tekelci yayıncılıkta olduğu gibi izleyici artık kendine sunulan olduğu gibi mecburen kabul etmek zorunda değildir. İzleyicinin tercih yapması söz konusu olmuştur. Bu da televizyon izleyicisini müşteri olarak kabul etme anlayışını gündeme getirmiştir. Artık yayın bir meta haline gelmiştir. Medya kuruluşları da bu metanın pazarlamacılığına soyunmuşlardır. Bu metanın pazarlanması, satılması ve devamlı kılınabilmesi için muhatabın memnuniyeti şarttır ve onlara müşteri satıcı ilişkileri çerçevesinde yaklaşmak gerekmektedir. Çoğulcu yayına geçince televizyon karşısına geçenler tekelcilikten sıyrılıp bir alıcı, tercih edici ve seçici durumuna gelmişlerdir.

Medyanın sivil toplum oluşturmadaki rolünü medyanın devlet ve diğer yetkililer tarafından nasıl kullanıldığına bakarak belirlemenin yanında onun toplumdaki farklı işlevlerine bakarak da bazı sonuçlara gitmek mümkündür. Basının haber vermek, eğitmek, eğlendirmek, kamuoyu oluşturmak gibi çeşitli görevlerinin olduğu belirtilmişti. Ancak

"basın tek başına ve tek yönlü bir kamuoyu oluşturma aracı değildir. Kamuoyunu tek başına oluşturamaz. Kamuoyunun oluşumunda başka önemli etkenler ve süreçler de vardır. Ancak basın tüm bunlar içerisinde en etkili araçlardan biri olarak bilinmekte, dahası böyle kabul edilmektedir. Basın kamuoyu oluşturamaz, serbest kamuoyu oluşumunu sağlar. "Unutulmamalıdır ki basın ve kamuoyu toplumsal yaşamın demokratik yapılanmasını, gelişme düzeyi ve biçimini önemli olarak belirleyen öğelerdendir."

Toplumsal ulaşımın sağlanmasında diğer etkin güçlerin yanında medyaya önemli görevler düşmektedir. Bugün radyo ve televizyon kanalları aynı anda milyonlara ulaşabilmektedir. Bu özelliğiyle seyircisinde önemli etkiler uyandırabilmektedir.

C) Genel Değerlendirme ve Sonuç

Sivil toplum oluşturmada medyanın rolü, sivil toplumun olduğu anavatanındaki tarihi gelişim süreçlerine değinilerek, ve bu konudaki ilgili kişilerin görüşlerine de başvurularak incelenmeye çalışıldı. Sivil toplum ve medya kavramları arasındaki etkileşimin belirlenmesi için her ikisinin tarihi gelişim süreçlerine eğilmenin gerekliliği konunun anlaşılabilmesi açısından önemlidir. Buradan hareketle araştırmada her iki kavramın tarihi gelişimine kısaca değinilmeye çalışılmıştır.

Sivil toplumun insanların bir arada yaşama serüvenlerinde bir aşama olduğu ve sanayii toplumundan sonra onun bir sonucu olarak Batıda ortaya çıktığı görülmektedir. Bu oluşum sürecinde bir çok yan etkilerin varlığı bilinmektedir. Bunlar içerisinde basının önemli bir yeri bulunmaktadır. İstenilen modelde toplum oluşturmak için medya etkili bir araç olarak kullanıla gelmiştir. Batı toplumu bunun açık bir örneğini teşkil etmektedir.

Türkiye’de de Batı toplumlarının paralelinde ancak 100- 150 yıllık bir geriden takip ile benzer uygulamaların yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. Medya organlarının tam teşekkülü Batıya göre daha geç olmuştur. 1990’lı yıllar Türkiye için, Batı top-

lularının 30-40 yıl önce ulaştıkları noktalara ulaşmaya çalışmanın başlangıç yılları sayılabilir. Çoğulcu yayına geçilmesi bir çok yeni düzenlemeyi gerekli kılmıştır. İnternet, çoğulcu yayın ve sayısal yayın çağına giriş ile bunların toplum üzerinde önemli etkileri olmuştur. Ancak medya organlarının siyasi ve ticari boyutlarının çok önemli olması, onların kendi başına bir toplum modeli oluşturamayacağını, aksine gücü elinde bulunduranların istekleri doğrultusunda, istenilene yardımcı olabilecek en etkin güçlerden biri olduğu ilgililerin açıklamalarından anlaşılmaktadır. Sivil toplum oluşturmada medyanın rolü konusunda kısaca şunlar söylenilebilir: Medya yeni bir toplum modeli oluşturulmasında ve onun şekillendirilmesinde kullanılacak önemli ve etkili bir araçtır, bundan sonuç almak medyanın nasıl ve niçin kullanıldığına bağlıdır.

NOTLAR

1. İsmail Doğan, *Sivil Toplum "Ondan Bizde de Var"*. İstanbul. 2000. s.20.
2. Şenol Göka, *Medya ve Toplum*, Televizyon, S.134, s. 20.
3. Ali Murat Vural, *Medya ve Kamu Yararı İlkesi*, RTÜK İletişim, S.2 s.22.
4. A.Turan Alkan, *Ateş Tecrübeleri*, s.51.
5. Nurettin Güz, *Türk Basınında Gündem Oluşturma*, Yeni Türkiye. Medya Özel Sayısı. S.11 s.982.
6. Peter F.Drucker. *Beyond the Information Revolution*. The Atlantic Montly. Oct. 1999. s.23.
7. TRT Yönetmeliği. C.2 s. 5,6.
8. RTÜK Yönetmeliği. S.183.
9. Doğan, a.g.e. s., 20.
10. Zeki Hafizoğulları, A. Ahmet Tarakçıoğlu, *Sayısal Yayın Çağı ve Yasal Düzenlemeler*, Bilge. S.27 s.28.
11. 25.05.2001. Tarihinde A.Ü. Hukuk Fakültesi'nde Yapılan Görüşme.
12. Zeki Hafizoğulları, A.A. Tarakçıoğlu, *Nasıl Bir TRT ve Bir Kamu Tüzel Kişisi Olarak TRT'nin Özerkliği ve Tarafsızlığı Meselesi*. A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi. C. 47, S.1-4, s.4, 1998.

13. Hafizoğulları. a.g.e, s.9.

14. 09.04.2001 Tarihinde RTÜK'te Yapılan Görüşme.

15. 25.05.2001. Tarihinde A.Ü. Hukuk Fakültesi'nde Yapılan Görüşme.

16. 09.04.2001 Tarihinde RTÜK'te Yapılan Görüşme.

17. 25.05.2001. Tarihinde A.Ü. Hukuk Fakültesi'nde Yapılan Görüşme.

18. A. Murat Vural, *Medya Mensubunun Güç ve Rol Arayışında Kamuoyu Olgusu*., RTÜK İletişim, S.2 s.15,16.

KAYNAKÇA

- Ali Murat Vural, *Medya ve Kamu Yararı İlkesi*, RTÜK İletişim, S.2.
- A. Murat Vural, *Medya Mensubunun Güç ve Rol Arayışında Kamuoyu Olgusu*.
- A. Turan Alkan. *Ateş Tecrübeleri*. İst. 1997.
- İsmail Doğan. *Sivil Toplum*, İst. 2000.
- Nurettin Güz. *Türk Basınında Gündem Oluşturma*, Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı. S.11
- Peter F.Drucker. *Beyond the Information Revolution*. The Atlantic Montly. Oct. 1999.
- RTÜK Yönetmeliği.
- RTÜK İletişim, S.2,8,9,14,19,
- 09.04.2001 Tarihinde RTÜK'te D. Mehmet Doğan İle Yapılan Görüşme.
- Şenol Göka, *Medya ve Toplum*, Televizyon, S.134.
- Televizyon Dergisi*. S.128,134,130,138.
- TRT Yönetmeliği. C.2.
- 25.05.2001. Tarihinde Prof. Dr. Zeki Hafizoğulları ile A.Ü. Hukuk Fakültesi'ndeYapılan Görüşme
- Zeki Hafizoğulları, A. Ahmet Tarakçıoğlu, *Sayısal Yayın Çağı ve Yasal Düzenlemeler*. Bilge. S.27.
- Zeki Hafizoğulları, A.Ahmet Tarakçıoğlu, *Nasıl Bir TRT ve Bir Kamu Tüzel Kişisi Olarak TRT'nin Özerkliği ve Tarafsızlığı Meselesi*. A. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi. C. 47, S.1-4.

70 Yıl Önce ve 70 Yıl Sonra Yazılan İki İnkılâp Tarihi Kitabının Analizi

Dr. Ali SATAN

Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Araştırma Görevlisi

Bu araştırmaya konu olan inkılâp tarihi kitaplarından ilki, 1931 yılında Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan lise tarih ders kitaplarının IV. Cildi '**Türkiye Cumhuriyeti**' başlığını taşıyan eserdir. diğeri ise Prof. Dr. Ahmet Mumcu ve Mükkerrem K. Su'nun kaleme aldığı; **Lise ve Dengi okullar için T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük** adlı 2000 baskı tarihli ders kitabıdır. Her iki kitapta İstanbul'da basılmıştır.¹

Ders kitapları tüm ülkelerde eğitimin ve süreçlerinde belirleyici rol oynamaktadır.² Görsel malzemenin çok az kullanıldığı, kitap dışı tarihi materyallerin dikkate alınmadığı, yerinde öğretim diyebileceğimiz tarihi mekânlara öğrencilerin götürülmediği ülkemizde ders kitabı daha da önem kazanmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından hemen sonra tarih derslerinin de değiştirilmesi ilk defa 23 Nisan 1924'te toplanan II. Heyet-i İlmiye toplantısında ele alındı. Yeni tarih ders programlarının belirlenmemiş olmasına rağmen programlara, Kurtuluş Savaşı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kuruluşu, Sevr ve Lozan Anlaşmaları, Cumhuriyetin İlanı ve Hilâfetin Kaldırılması, Osmanlı Hanedanı ile ilgili bölümlerin çıkarılması ilkesine varıldı. Ancak tarih derslerinin nasıl etkili ve verimli hale getirileceği sorunu 1931 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleriyle dört cilt halinde hazırlanan tarih kitaplarıyla son şeklini aldı.³

Atatürk'ün başlattığı tarih reformu sürecinde 1930 yılında **Türk Tarihinin Ana Hatları** kitabı yazıldı.⁴ Türk Tarih kurumu bu kitabı esas alarak dört

ciltlik lise tarih kitaplarını hazırladı.⁵ Türkiye Cumhuriyeti IV, kitabı 1931 yılında büyük bir özenle hazırlanmış anlaşılmaktadır. Kaliteli kağıda basılmış ve ciltlenmiş, öğrenimde yararlanmak üzere bol fotoğraflar, haritalar, grafiklerle ve önemli istatistiklerle desteklenmiş bu tarih ders kitabı ile, genç cumhuriyetin genç bireylerinin millî tarih bilincine sahip olarak yetiştirilmeleri öngörülmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti kitabı ilk olarak, Maarif Vekaleti Milli Talim ve Terbiye Dairesi'nin 28/11/1931 tarih ve 2847 numaralı emriyle 25 bin adet basıldı. 370 sayfalık kitabın ikinci baskısı da yine Maarif Vekâleti Millî Tâlim ve Terbiye Dairesi'nin 25/1/1934 tarih ve 458 numaralı emriyle 32 bin nüsha tab'edilmiştir.

Mumcu-Su, ikilisinin kaleme aldığı kitap ise 12 Eylül 1980 askerî müdahalesinin yeniden dizayn ettiği 'Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük' dersi için hazırlanmış Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 22.05.2000 gün ve 230 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş, Yayınlar Daire Başkanlığı'nın 27.06.2000 gün ve 4595 sayılı onayı ile 120 bin adet basılmıştır. 327 sayfalık kitabın kağıdı birinci hamur olmasına rağmen aralara serpiştirilmiş fotoğrafların görüntü kalitesinin düşük olması dikkati çekiyor. Haritaların renkli verildiği kitapta hiçbir grafik ve istatistik tabloları yer almıyor. Üstelik 1931'de basılan kitapta indeks olmasına rağmen 2000'de basılan esere indeks bulunmuyor.

Kitapların yazılış amaçları

1931'de basılan Türkiye Cumhuriyeti IV. kitabı diğer üç ciltte de yer alan mukaddime yazısında kitapların yazılma sebebi şöyle açıklanıyor:

"Son yıllara gelinceye kadar 'Türk Tarihi' memleketimizde en az tetkik edilmiş mevzulardan biri halinde idi. 1000 yıldan fazla süren 'İslamlık-hristiyanlık' davalarının doğurduğu husumet duygusu ile mutaassıp müverrihler bu davalarda asırlarca islamlığın pişdarlığını yapan Türklerin tarihini kan ve ateş maceralarından ibaret göstermeğe savaştılar.

Türk ve İslâm Müverrihler ve Türklüğü ve Türk medeniyetini İslâmlık ve İslâm medeniyeti ile kaynaştırdılar; islamığa takaddüm eden binlerce yıla ait devreleri unutturmaya ümmetçilik siyasetinin icabı ve din gayreti vecibesini bildiler. Daha yakın zamanlarda Osmanlı İmparatorluğuna dahil bütün unsurlardan tek bir millet yaratmak hayalini güden osmanlılık cereyanı da, Türk adının anılmaması, milli tarihin yalnız ihmal değil, hatta yazılmış olduğu sayfalardan kazınıp silinmesi yolunda üçüncü bir amil halinde diğerlerine eklendi.

Bütün bu menfi cerayanlar, tabii olarak, mektep programları ve mektep kitapları üzerine dahi tesir gösterdi ve Türklüğün, çadır, aşiret, at, silah ve muharebe mefhumları ile müradif tutulması ananesi mektep kitaplarımıza kadar girdi.

Türk tarihinin, inkar edilmiş ve unutturulmuş simasını ve mahiyetini, bütün hakikatleriyle meydana çıkarabilmek için çalışmakta olan Türk Tarihi Tedkik Cemiyeti bir kısım azasını tarih tedrisatındaki bu boşluğu doldurabilecek bir kitap hazırlamağa memur etti.”⁶

2000’de ise “...Bugünün sorunlarını iyice anlayabilmek ve onları sağlıklı çözüm yollarına götürebilmek için Atatürk’ün işe nasıl başladığını, yurdu kurtarmak için neler yaptığını, iç ve dış düşmanlarla nasıl mücadele ettiğini, başarısının sırrını öğrenmek zorundayız. Onun ilkeleri doğrultusunda çalışmanın zorunlu olduğunu kavramalıyız. Bunun içinde yakın geçmişimizin tarihini bilmeli, Atatürk’ün yaptıklarını ve ilkelerini öğrenmeliyiz. bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti İnkılap tarihi ve Atatürkçülük dersini dikkatle okumalıyız...” diyor.⁷

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere 1931’de Cumhuriyet tarihi Türk tarihinin akışı içinde son halkayı teşkil etmesi bakımından kaleme alınmış bir kitap olarak görülüyor. Henüz Kemalizm bir izm olarak mütalaa edilmiyor. bunun için bir iki yıl daha geçmesi gerekiyor.⁸ Onun için 1931’de Atatürkçülük ideolojisi tarihin önüne geçmemiş gözüküyor. 2000’de yayınlanan kitapta ise gençler tarihten çok Atatürkçülüğü anlatabilme gayreti anlaşılakta-

dır. Çünkü Kemalizm artık ideolojidir ve 1980 ihtilali Atatürkçülüğü gençlere benimsetmek için bu derse özel bir önem vermiştir.⁹

Konuların Karşılaştırılması

1931’de basılan Türkiye Cumhuriyeti kitabı, I. Kısım Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşu ana başlığı altında I. Dünya Savaşı’nın sona ermesi ile konularını başlatırken 2000 yılında basılan kitap konularını II. Meşrutiyet ile başlatıyor. 1932’de Avrupa’nın yeni yüzü, Milliyet prensibinin uygulanma derecesi, Merkezi Avrupa, Savaş Sonu İhtilaller, Rusya’da Bolşeviklik, İtalya’da Faşistlik, İspanya’da Devrim, İktisadi buhran konuları özet de olsa ele alınırken 2000’e geldiğimizde bu mevzuların kaybolduğunu öğrencilerin mukayese yapabileceği çağdaş dünyadaki gelişmelere dair bilgiler kitapta bulunmuyor. konuların daha içe dönük ve yerel hale geldiği görülüyor.

Hemen belirtmek gerekir ki; bu sadece inkılap tarihi kitaplarının sorunu değildir. diğer tarih derslerinde ve kitaplarında ‘aynı dönemde dünyada ne oluyordu’ sorusuna cevap teşkil edecek konular yoktur. Olanlar ise yalnız Avrupa merkezlidir. Amerika Asya, Afrika, Rusya, Çin, Japon tarihi çeşitli sebeplerle yok sayılmaktadır.¹⁰

Mustafa Kemal

I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti’nin durumu ve Mustafa Kemal Paşa’nın hayatı hem 1931’de hem de 2000’de 10’ar sayfada anlatılıyor. Ama 1931’de Mustafa Kemal’in gençliği, siyasî faaliyetleri, askerlik hizmetleri, savaşlardaki görevleri ve Yeni Türk devleti kurma çalışmaları ile yetinilirken 2000’de Mustafa Kemal’in öğrenim, askerlik ve siyasî hayatından başka onun ‘kişisel özellikleri ve çeşitli yönleri’ başlığı altında; vatan ve millet sevgisi, mantıklı ve gerçekçi oluşu, yaratıcı düşüncesi, idealist oluşu, ileri görüşlülüğü, önder oluşu, inkılâpçılığı, birleştirme ve bütünleştirme gücü de ilâve

edilmiş bulunuyor. Atatürk'ün görüş ve düşüncelerinin hiçbir eleştiriye tabi tutulmadan anlatılması gençlerin demokratik ve analitik düşünebilmelerine hizmet etmediği eleştirisi yapılmaktadır.¹¹ Ancak bu tür ideolojik anlatımlar 1931'de yer almamaktadır.

İstiklal Harbinin Mahiyeti

İstiklal Savışımızla ilgili bölümler her iki kitapta da kronolojik bir akış takip edildiği için farklılık göze çarpmıyor. Ama 1931'de İstiklal Harbi'nin mahiyeti başlığı altında olayların sadece askerî mücadele olmayıp siyasî, sosyal ve zihniyet devrimi olduğu vurgulanıyor. Bu bölümde millî mücadelenin lâik bir mücadele olduğu belirtilerek 1928'de Anayasa'ya giren lâiklik kavramına tarihi meşruiyet sağlanmaya çalışılıyor. Millî mücadelenin laik bir mücadele olduğu tezinin sonraki yıllarda kitaplardan çıkarıldığını görüyoruz.

Yine 1931'de yer alan ama uzun yıllardır kitaplarda görülmeyen bir başka başlık ta 'Türk Mucizesi'dir. kitabın İstiklâl Harbi bölümünün sonunda yer alan bu konu, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesiyle başlayarak Lozan anlaşmasının imalanmasıyla sona eren İstiklâl Harbi dönemine bazı Avrupalı yazarların 'Türk Mucizesi' dediği kaydediliyor ve kitap bu tabiri doğru buluyor. Ancak bu tespitin de günümüze kadar ulaşmayıp zaman içinde elendiği görülüyor.

Kurumsal Yapıların Önemszenmesi

1931'de yazılan Türkiye Cumhuriyeti kitabında yapılan devrimler anlatılırken hem kavramsal hem de kurumsal değişimler izah ediliyor. Böylece olayların neden ve nasıl olduğu açıklanması yanında devletin nasıl işlediği de dolaylı olarak öğrencilere anlatılmış oluyor. İnkılâp tarihi dersleri Atatürk'ü anlatma gayreti yüzünden herşeyi Atatürk istedi oldu noktasına getirerek onu diktatör haline getirmektedir. Meselâ Cumhuriyet'in ilânı, hep Atatürk 28 Ekim akşamı arkadaşlarına yarı cumhuriyeti ilan edeceklerini söylediği ve ertesi gün de ilân edildi şeklinde anlatılır. Bu anlatımda Anayasa değişikliği,

Anayasa komisyonunun çalışması, Anayasa değişikliği teklifinin TBMM genel kuruluna gelişi ve oylanması bahisleri görmezden gelinir. Aynı zaafılar 2000'deki kitapta da mevcuttur. Ama 1931'de yazılan eserde Cumhuriyetin ilanı başlığı altında; 'Türk inkılâp ve ıslahat hareketlerinin tatbikinde güdülen usul, İkinci BMM'de İlk Muhalefet Kaynaşmaları, Hükümetin İstifası, Teşkilat-ı Esasiye Kanununda Tadiller, Hükümet Teşkilinde Kabine Usulü, Cumhuriyet: Yeni Türk Devletinin asıl ismini alması, Türkiye Cumhuriyetinin ilk reisi, ayrı ayrı başlıklar altında anlatılıyor.

Halifeliğin kaldırılışı bahsinde önemli bir sorunu gündeme getirerek 'Halife ve hilafet kelimelerinin son mâna ve delaleti ne idi?' diye soruyor ve İslâm tarihinin bir kaç sayfada özetleyerek halifeliğin dinen ve siyaseten içinin boş olduğu izah ediyor. Vahdettin'in de Malaya zırhlısına Saraylardan aşırıp hazineler götürdüğü bilgisi aktarılıyor. Bu bilgi 2000'de yazılan kitapta bulunmuyor. Aksine son zamanlardaki araştırmalar Vahdettin'in yanında hazineler götürmediğini de göstermektedir. Ancak o yıllarda böyle bir kanaatin hâkim olduğu anlaşılıyor.

2000'de Cumhuriyet'in ilânı ve halifeliğin kaldırılması konularının ardından 'Partiler ve Çok partili Döneme Geçiş Denemeleri' başlığı atılırken 1931'de Cumhuriyet Devrinde Siyasî Cereyanlar başlığı altında mütalâa ediliyor. Çünkü kitabın yazılış tarihi çok partili sistemi benimsemiyor. Bu başlık altında, Teşkilat-ı Esasiye Kanununun tekâmülü ve hükümleri, Millî hakimiyette tek kuvvet, kuvvetlerin ayrılması ve kuvvetlerin muvazenesi' gibi çok önemli ve belirleyici konular anlatılıyor. Aynı ana başlık altında Cumhuriyet Halk Fırkası ve Programının, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, CHF'nin Üçüncü Büyük Kongresi (10 Mayıs 1931) dahi kitabı girebildiği görülüyor.

Devrimlerin Yansıması

1932'de dinî, hukukî devrim ve reformlar 37 sayfa, eğitim ve öğretimde devrim 29 sayfa, İktisadî alanda yapılan devrim ve reformlar 55 sayfada anlatılıyor. 1931'de toplam 121 sayfada anlatılan devrim ve reformlar 2000'de 38 sayfada anlatılıyor. 1932'de

sağlık konusuna 13 sayfa ayrılırken 2000'de 2 sayfa ile yetiniliyor. 1932'de son olarak Türk Ordusu ve Millî Ordusu ve Millî Müdafaa bahsine 4 sayfa yer verilirken 2000'de aynı konu 2 sayfa olarak karşımıza çıkıyor. 1932'de yer almayan üç ayrı bölüm 2000'de var. Bunlardan ilki, Atatürk Döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Siyaseti kronolojik olarak 10 sayfa anlatılıyor. Diğeri ise Atatürkçü düşünce Sistemi ve Atatürk ilkeleri 50 sayfalık bir hacim kaplıyor ki yazarların asıl önem verdiği bölüm burası olduğunu düşündürüyor. Son bölüm ise Atatürk'ün Ölümü ve İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı Seçilmesi 5 sayfada anlatılıyor.

Cumhuriyet tarihi 1938'de bitiyor mu?

1931'de yayınlanan kitapta 1931 yılının olayları dahi yer alırken 2000'de çıkan kitap 1938 sonrası hiçbir olaya yer vermiyor. Bu elbette gelişmelerini öğretmiyoruz. Bu öğrencilerin yaşadığı dönemi anlamasına ve anlamlandırmasına mâni olmaktadır. Gençler, geçmişle bugün arasında irtibat kuramamaktadırlar. Lise ve üniversite mezunu gençler, II. Dünya Savaşı'nı, çok partili hayata geçişi, DP'li yılları, Kore Savaşı'nı, 1960 ihtilalini, 1961 Anayasa'sını, 1971 Muhtırası, Gençlik ve anarşi olaylarını, 1974 Kıbrıs Barış Harekatını, 1980 İhtilalini, 1982 Anayasasını ve demokrasiye dönüşü, Komünizmin Çöküşünü, Soğuk Savaşın Bitişini okumuyor, öğrenmiyorlar. Halbuki Cumhuriyet tarihi son yapılan seçimlere kadar dönemi kapsamalıdır.¹²

Fotoğrafların Dili

1931'de basılan 374 sayfalık kitapta 167 fotoğraf olduğu belirtilmesine karşın bizim tespitimize göre 235 fotoğraf yer alıyor. Bu fotoğraflar için kitap sonuna 152 sayfa fotoğraflar için ilâve yapılmış. bu 235 fotoğrafın arasında doğrudan Atatürk'e ait olanların sayısı 47'de kalırken 2000 yılında basılan kitapta toplam 87 fotoğrafın içinde Atatürk'e ait olanların sayısı 40 adet. Yani 1931'de Atatürk fotoğrafının oranı beşte bir iken 2000'de yaklaşık beşte üçü olmuştur. Bu

fotoğraf oranları da dersin hem propganda olduğu imajını veriyor hem de Atatürk'e karşı bir bıkkınlık meydana getiriyor. 1931'de 12 harita öğrencilere sunulurken 2000'de 7 haritanın kâfi görülmüş olması da eğitim sistemimizin görsel materyale önem vermediğini göstermektedir.

1931'de basılan eser, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in sivil fotoğrafı ile başlıyor aynı sayfanın arkası da Başbakan İsmet Paşa'nın yine sivil bir fotoğrafı yer alıyor. İçindekiler'den hemen sonra tablolar başlığı altında TBMM Reise Kazım Paşa, Erkânı Harbiye Reise Mareşal Fevzi Paşa'nın fotoğraflarına yer verilmiş. Bu kısmın sonunda yer alan bir tablo ise Cumhuriyetin övünç duyduğu demiryollarının yıllara göre devletleştirilmesini ve döşenen rayların uzunluklarını göstermektedir.

2000'de Kitaba Girenler ve Girmeyenler

2000 yılının İnkılâp tarihi kitabına 1931'deki kitapta olmayan bazı önemli ayrıntılar var. Öncelikle İstiklâl Marşı 1931'de yok 2000'de var.¹³ İstiklâl Marşı şairi Mehmet Akif Ersoy'un fotoğrafı da 1931'de yok ama 2000'de var. Yine 1931'de yer almayan, İstanbul hükümeti'nden Damat Ferid Paşa, Sev'r'e karşı çıkan Rıza Paşa, Londra Konferansında sözü TBMM delegelerine veren Tevfik Paşa'nın resimleri 2000'de yer verilmiş.

1931'de olup da 2000'de kitaba girmeyenler ise; meselâ Mudanya Ateşkes metninin imzalı sayfası. Bir anlaşma metnini görmek bir öğrenci için o tarihi olayı somutlaştırabilmesi bakımından önemlidir. Halkçılığın vurgulanması bakımından 1931'de İstanbul mebusu tesviyeci Yaşar Bey'in, Kunduracı Hayrullah Bey'in tezgâhları başında fotoğrafları artık hiçbir kitapta görünmüyor. Şimdi millî bayramlardaki bazı temsillerde yapılan eski yeni mukayesesinin 1931'deki kitapta da değişimi anlatmak için yapıldığı görülüyor.

Sonuç

Yayınlanma tarihleri itibarıyla aralarında yaklaşık 70 yıl olan aynı konudaki iki kitabı karşılaştır-

duğumuzda ortaya ilginç sonuçlar çıktı. Öncelikle belirtmek gerekir ki; 70 yıl önce yazılan kitap, 70 yıl sonra yazılana göre her bakımdan çok daha gelişmiş durumdadır.

Atatürk devrinde tarihi verilen kıymetin 2000’li yıllarda bile olmadığı iki kitabın dış özellikleriyle ortaya çıkıyor. Derse, derskitabına verilen değer aslında öğrenciye, insana gösterilen ihtimamı, saygıyı ve güveni de göstermektedir. Bu bakımdan Atatürk devri öğrencilerinin bugüne göre daha fazla önemsendikleri sonucunu çıkartabiliriz.

Mumcu-Su ikilisinin kitabında, konular özetlenmiş havası taşımaktadır. Benzeri çok olan bu kitapta olaylar kronolojik olarak sınırlanıp açıklamanın ötesine geçilmemiş. Kitapta belki çok fazla katkıda bulunan olduğu için bir yazar üslubu sezilmemektedir. Bilgi aktarımı ve olayların tasviri ile yetinin bu eserde tarih bilinci oluşturma işlevinin araya serpiştirilen okuma parçaları ile gerçekleştirmeğe çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu okuma parçaları yetersizdir güncelleştirilmesi gerekir. Bu arada mükerrer olanların da çıkarılması beklenir. (*Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi*, s. 4 ve s. 297)

1931’de Cumhuriyeti Tarihi, Atatürkçülüğün ‘izm’ olarak henüz kurgulanmadığı bir dönemde kaleme alınmıştı. Millî bilinç oluşturma hedeflendiği tarih derslerinde eski rejim, saltanat kötülenirken cumhuriyet rejimi sevdirmeye çalışılmıştır.¹⁴ bu dönem Şerif Mardin’in isimlendirmesiyle ‘modernist milliyetçilik’ dönemidir ve Türk toplumu çağdaş uygarlık düzeyine getirip onu bu şekilde kuvvetlendirme isteğinden hareket ediyordu. bu milliyetçilik anlayışı; “bir taraftan Türkiye için bir iktisadi enfastrüktürü kurmak, diğer taraftan da Türkleri bilimsel düşünceye kazandırmak fakat aynı zamanda bu düşünce tarzını Türkiye çıkarları için kullanmak.”¹⁵ 1931’de yazılan Cumhuriyet Tarihi, bu anlayışla 12 yılda yapılan işlerin biraz da gururla anlatılmasıdır. Yapılan somut işleri gençlere anlatarak onların geleceğe güvenle bakabilmeleri hedeflenmiştir. Ancak 2000’de yazılan kitapta ‘Türkiye’nin İç ve Dış Tehditleri’ sayılarak gençlere uyanık olun mesajı verilmiştir. sonuç olarak 70 yıl

önce var olan özgüven, ufuk, vizyon ve misyon 70 yıl sonra yerini korumacılığa bırakmıştır.

NOTLAR

1. Kitabı baskıya hazırlayanlar Güler Şenünver, Nilay Işıksalan, Hamiyet Bican.
2. Yücel Kabapınar, *Dizayn İçerik ve Kullanılabilirlik Açıklarından Türk ve İngiliz Tarih Ders Kitaplarının Karşılaştırılması*, Leeds Üniversitesi’nde yapılmış doktora tezi çalışmasının özeti için Bkz. www.yok.gov.tr/egfakanof.html (MEGP Doktora Bursiyeri Tez Özetleri) 4.4.2002. s. 1
3. Erdal Aslan, ‘Devrim Tarihi Ders Kitapları’, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları 1994 Buca Sempozyumu*, İstanbul 1995, s. 295-296.
4. Semavi Eyice, ‘Türk Tarihinin Ana hatları’, *Belleten*, XXXII, Temmuz 1968. No. 127, s. 518.
5. Etienne Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında 1931- 1993 Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, Çev: Ali Berktaş, İstanbul 1998, s. 40.
6. *Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti*. İstanbul 1931, Kitabın en başında yer alan mukaddime yazısı, sayfa numarası verilmemiştir.
7. Ahmet Mumcu-Mükerrerem K. Su, *T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*, İstanbul 2000, s. 15-16
8. İlk devrim tarihi dersi 4 Mart 1934’de İstanbul’da verilir. Ve aynı zamanda İnkılap Enstitüsü kurulur. Bkz. *Tanör-Toprak-Berktaş*, s. 18.
9. Orhan Koloğlu, ‘Tarih Çalışmaları 1980-85’, *Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, XV, s. 1352 vd.
10. Bu konuda Salih Özbaran, ‘ufukları daraltılmış tarih’ ifadesini kullanıyor. Bkz., *Tarih Tarihi ve Toplum*, İstanbul 1997, s. 152-156 Aynı sorunun Yunanistan ders kitaplarında da bulunduğu dair inceleme için Bkz. Anna Frangoudaki, ‘Tarih Ders Kitaplarında Ulusal ‘Ben’ ve Ulusal ‘Öteki’’, *Tarih Eğitimi ve Tarihte ‘Öteki’ Sorunu*, İstanbul 1998, s. 97-98.
11. Lory-Gregory Koullapis, ‘Türkiye’de Tarih Ders Kitapları ve Unesco’nun Önerileri’, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*, İstanbul 1995, s. 279.
12. Bu konuda Bkz., *Tanör-Toprak-Berktaş*, a.g.e., s. 19-20.
13. *Tarih IV Türkiye Cumhuriyeti* kitabının 1934’te yapılan ikinci baskısında da İstiklal Marşı yer almıyor.
14. Hayrettin Kaya, ‘‘Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tarih Dersi Müfredatı’’, *Toplumsal Tarih*, sayı 100, cilt, 16 nisan 2002, s. 46.
15. Şerif Mardin, *Siyasi Fikir Tarihi Çalışmalarında Muhteva Analizi*, Ankara 1969, s. 4.

Atatürk Kültür Merkezi Yayınlarından Toplu Bir Çalışma “Türk Düşünce Tarihi”

Yay. Haz. Hüseyin Gazi Topdemir,
Türk Düşünce Tarihi, Atatürk Kültür Merkezi
Yayını, 2001, 216 sayfa.

Songül BOYBEYİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Atatürk Kültür Merkezi yayınları arasında 2001 yılında düşünce tarihimizi ‘Türklerde Felsefe’, ‘Türklerde Bilim’, ‘Türklerde Mantık’, ‘Türklerde Kelâm’ ve ‘Türklerde Eğitim’ olmak üzere beş ana bölümde anlatan bir kitap yayınlandı. Kitabın takdim yazısını kaleme alan değerli mantıkçımız Prof. Dr. Necati Öner kitabın yazılış amacını şu satırlarla ifade etmiştir: *‘Bizim her türlü bilgi türüne hizmet etmiş, katkılarda bulunmuş bilim, fikir ve sanat adamlarımız vardır. Bunlar arasında sanat adamlarımız, yani romancı, şair ve mimarlarımız tanınır, fakat fikir ve bilim adamlarımızın çoğunun adı aydınlarımız tarafından bile bilinmez. Bu bilgisizlik, acaba bizde özgün düşünce faaliyetleri yok mu? Diye haksız çağrışımlar yaptırın soruyu akla getirebiliyor. Yabancı düşünce adamlarına gösterilen ilgi Türk düşünürlerine de gösterilse gerek geçmişte, gerek günümüzde zengin bir fikir hayatımızın olduğu görülecektir. İşte bu küçük kitap bu amaçla hazırlanmıştır.’* Necati hoca haklı olarak kendi düşünce, bilim ve kültür tarihimizi yeterince bilmediğimizden yakınmaktadır. Bu noktada şu soruda akıldan uzak tutulmamalıdır. Neden yeterince bilemiyoruz? Acaba eğitim sistemimiz mi bunu yapamamakta yoksa Batı medeniyeti karşısında kendimizi mi küçümsüyoruz? Ya da bizim hocalarımız mı örneğin Kant’ı

öğretiyor ama bir Yunus Emre’yi yahut Cevdet Paşa’yı öğretemiyor? Bir kültür geleneği mi oluşturamadık? Yoksa yoksa başka bir şey mi? Bu sorunun yanıtını ben de bilemiyorum ama tartışmak gerekiyor

Kitabımızın birinci bölümü olan ‘Türklerde Felsefe’ Prof. Dr. Mehmet S. Aydın tarafından kaleme alınmıştır. Sayın Aydın dar anlamdaki felsefe kültürünü tanımladıktan sonra ‘İslam Felsefesi’ni el-Kindi ile başlatır. Daha sonra sözü Fârâbî ve İbnî Sînâ ile devam ettirir. Ardından metafizike(varlık alanına) katkılarından dolayı yine İbnî Sînâ ve Farabi’yi ele alır. Bu alandaki kavramları da sözkonusu iki filozofun görüşleri çerçevesinde ‘Mümkün Varlık ve Zorunlu Varlık’, ‘Kuvve Halinde Varlık’, ‘Fiil Halinde Varlık’, ‘Cevher ve Araz’, ‘Milliyet ve Vucud’ ve ‘Madde ile Suret’te açıklar ardından psikolojiye sonra ahlak ve siyaset felsefesi konularına geçer. Bu kısımlarda Fârâbî ve İbnî Sînâ’ya ilaveten Beyrunî ve İslam tasavvufundan iki büyük sufi düşünürü Mevlana ve Yunus Emre’de ele alınmışlardır. Son olarak birer satırla değinilmiş olan İbni Arabî geleneğinin bizdeki temsilcisi Sadrettin Konevi, Hoca zade ve Kınalızade Ali Efendi’den sözedilmiştir. Bu bölümde ele alınan felsefe geleneğimiz kuşku yoktur ki yalnızca sayılanlarla sınırlı değildir. Gerçi kalburüstü düşünce adamlarımız ele alınmakla birlikte doğrusu Türk Düşünce Tarihi adlı bir kitaptan daha fazlasını beklememiz gerektiği kamısındaım. En azından ‘Türklerde Felsefe’ başlığı altında günümüze kadar gelmeyi ve düşünce hareketlerimizin gösterilmesi sağlanabilirdi. Sayın Aydın hocamızın bu konudaki yeni çalışmalarını beklemek bizi sevindirecektir.

Kitabımızın ikinci bölümü ‘Türklerde Bilim’ başlığı altında Prof. Dr. Esin Kahya ve Yard. Doç. Dr. H. Gazi Topdemir imzasını taşıyor. Bu bölümde Orta Asya’dan başlayan birinci kısım ‘İslam Öncesi Dönemi’ Hunlar, Göktürkler ve Uygurların bilimi hakkında kısa bilgiler vermiştir. İkinci kısımda ele alınan ‘İslam Sonrası Dönem’de çeviri faaliyetlerinin ardından Cabir b. Hayyan, Harezmi, Abdülhamit İbn Türk, Beyrunî, Fârâbî ve İbnî Sînâ’nın bilime katkıları anlatılmış, sonra Karahanlılar ve Gaz-

neliler kısmına geçilmiştir. İlk Müslüman Türk devleti döneminde Kaşgarlı Mahmut incelenmiş ve 12 Hayvanlı Türk Takvimi üzerinde durulmuştur. Gazneliler kısmında ise, gelişen mimari çalışmalarından söz edilmiştir. Selçuklular döneminde mimari çalışmaları, sağlık kurumları ve hekimler, astronomi çalışmalarından Uluğ Bey ve rasathanesi ilgili kısımdan öğrendiğimiz bilgilerdir. Yeri gelmişken hatırlatalım Uluğ Bey ve astronomisinin etraflıca incelendiği uluslar arası bir sempozyum daha önce Atatürk Kültür Merkezi tarafından gerçekleştirilmiş ve bildiriler kitabı da yayınlanmıştır.¹ Kitabımıza geri döndüğümüzde beşinci kısmın 'Osmanlılar Dönemi'ne ayrıldığını görüyoruz. 14. Yüzyıldan 19.yüzyıla kadar (s.47-70) Osmanlılardaki belli başlı bilimsel faaliyetler tıp, astronomi, matematik, coğrafya vs ile ilgili bilgiler mevcuttur. Osmanlılar dönemine ait bilimsel çalışmaların çok daha kapsamlı olarak kaynak kitabı biçiminde üç cilt halinde hazırlanmakta olduğunu ve birinci cildinin 2003 yılı içerisinde yine Atatürk Kültür Merkezi yayınları arasında çıkacağını da konuyla ilgilenenlere buradan duyurabiliriz.²

Kitabımızın üçüncü bölümü 'Türklerde Mantık' konusundaki çalışmadır. Yazarı Prof. Dr. Abdulkuddüs Bingöl mantığın tanımıyla başlamış, tutarlılığı tarif etmiş ve mantığın kurucusu Aristoteles'le konuyu giriş yaptıktan sonra diğer bölümlerde olduğu gibi Fârbî'in çalışmaları üzerinde durarak İbnî Sînâ'dan itibaren yeni şeklini alan mantık çalışmalarını bize kronolojik olarak vermiştir. Ardından yine kronoloji takip edilerek mantık konusunda çalışanlar sıralanmıştır. Osmanlı'nın son dönemleri ve Cumhuriyet dönemi mantık çalışmalarına yer verilmiştir. Bugün mantık alanındaki çalışmalarıyla tanıdığımız Prof. Dr. Necati Öner, Prof. Dr. Teo Grunberg, Prof. Dr. Hüseyin Batuhan, Prof. Dr. Doğan Özlem, Prof. Dr. Naci Bolay, Prof. Dr. Cemal Yıldırım, Prof. Dr. Şafak Ural ve Prof. Dr. Abdulkuddüs Bingöl ve diğerlerinin çalışmalarının adları bu bölümün son kısmında mevcuttur. Sayın Bingöl bu bahsi kapatırken son cümlelerini de değerlendirmeye ve gelecekteki çalışmalarının yönünün ne olması gerektiğine ayırmıştır. 'Böylece henüz istenen düzeyde olmasa bile mantık alanında ciddi yayınların yapıldığını, eski ve

yeni mantık üzerinde yapılan araştırmalarla da bu alanda sentezci bir anlayışın gelişmekte olduğunu görüyoruz. Bununla beraber mantık alanındaki bütün kaydedeceğimiz katılımlı gelişmelerin yalnız üç-beş üniversitenin felsefe bölümlerinde uzmanlaşmak durumunda olan birkaç kişinin gayretlerine değil, yurdumuzda oluşmuş ve oluşacak olan bilimsel ortama bağlı olduğu da unutulmamalıdır. Bugün yurdun her köşesine yayılan üniversitelerimizde çağdaş bilim zihniyetine açtığımız pencerenin geçmişin her döneminden daha geniş , ufukların daha zengin oluşu, gelecek için ümit veren göstergelerdir. Böylece bilimin her alanında kaydedilecek olan gelişmeler , mantık alanında da bilimsel zorunluluktan kaynaklanan araştırmaları da beraberinde getirecektir. Bundan hiç kimse kuşku duymamalıdır.'

Dördüncü bölüm 'Türklerde Kelâm' Prof. Dr. M. Sait Yazıcıoğlu tarafından kaleme alınmıştır.

Sayın Yazıcıoğlu 'Kelâm'ın kısa tarihçesiyle işe başlamış Cebriye, Kaderiye, Mutezile, Eş'arîye ve Mâtürîdîlik hareketlerini anlatmıştır. İkinci kısımda Mâtürîdî'yi sonra sırasıyla Neseî, İbni Hümân, Hızır Bey , Hayali Ahmet Efendi, Hocazade, Kestelli, Molla Lütfi, Kemal Paşazâde, Kemaleddin Beyazî, Gelenbevî, İsmail Hakkı İzmirli'yi hayatları, düşünceleri ve eserleriyle değerlendirmiştir. Üçüncü kısımda değerlendirme ve sonuç yer almıştır. Sayın Yazıcıoğlu'na göre 'kültür ve medeniyet tarihimiz içinde Türk Kelâmcıları dönemlerinin şartlarına ve imkanlarına göre, üzerlerine düşeni yapmışlardır. Şimdi bize düşen , onların bıraktığı yerden nereye geldiğimizin tespit ve eleştirisini yapabilmektir. Bu konuda çok başarılı olduğunu söylemek zor ise de, gelecek için ümitsiz olmayı gerektirecek durumda da değiliz.'

Kitabımızın beşinci ve son bölümü 'Türklerde Eğitim' başlığını taşımaktadır. Yazarı Erciyes Üniversitesinden Prof. Dr. Ersoy Taşdemirci konuyu 'İslamiyet Öncesi Dönemde Türk Eğitim Politikası'ndan başlatarak dört kısımdaki alt başlıklar halinde incelemiş ve sonuçta Cumhuriyet döneminde bırakmıştır. İncelenen kısımlar şunlardır:

- 1) Hun Türklerinde Eğitim
- 2) Göktürklerde Eğitim
- 3) Uygur Türklerinde Eğitim

İkinci kısımda ‘Selçuklulardan Önceki İslam-Türk Devletlerinde Eğitim Politikası’ incelenmiş, üçüncü kısımda ‘Selçuklularda Eğitim Politikası’ içerisinde Nizamiye Medresesi ile Karahanlı Medreseleri karşılaştırılmıştır. Esas olarak ayrıntılı incelenen kısım ‘Osmanlı Devletinde Eğitim Politikası’ olmuştur. Çünkü bu konunun alt başlıkları arasında ‘Geleneksel Osmanlı Eğitim Politikasının Şekillenmesinde Rol Oynayan Faktörler’, ‘Geleneksel Osmanlı Eğitim Politikasının Genel Amaçları’, ‘Geleneksel Osmanlı Eğitim Politikasının Temel Karakteristikleri ve Geleneksel Osmanlı Eğitim Politikasının Araçları’, olan ‘Vakıf Okulları’, ‘Devlet Okulları’, ‘Azınlık Okulları’ ve ‘Yabancı Okullar’ ayrıntılı bir biçimde yer almıştır. Vakıf okullarının arasında ‘medreseler’, ‘sıbyan mektepleri’, ‘öğretmen yetiştiren kurumlar’, ‘mescit ve camiler’, ‘tekke ve zaviyeler’ ile Ahi Birlikleri ve Esnaf Kuruluşlarını kaleme almış, sayın Taşdemirci aynı sistematiği kullanarak devlet okulları içerisinde de ‘yeniçeri ocağı’, ‘Enderun Mektebi’ni yerleştirmiştir. Azınlık okulları ve yabancı okulları da gruplandırarak ‘Rum okulları’, ‘Ermeni okulları’, ‘Yahudi okulları’ni incelemiştir. Yabancı okullar çerçevesinde ise o dönemde açılan katolik mekteplerinin eğitim programları ve yapısı hakkındaki bilgileri bulmaktayız. Dördüncü kısmın bir diğer alt başlığında ise, ‘Batı Tesirinde Osmanlı Eğitim Politikası’ ele alınmış, bu politikaların amaçları, temel karakteristik özellikleri de maddeler halinde sıralandıktan sonra ‘Batı Tesirindeki Osmanlı Eğitim Politikasının Araçları’na geçilmiştir. Bu gruplama içerisinde askeri ve sivil okullar hakkında bilgi verilmiş ve sivil okullar

- a) İlk öğretim kurumları
- b) Orta öğretim kurumları
- c) Öğretmen yetiştiren kurumlardan Darülmualimîn-i Rüşdi(Orta Öğretmen Okulu) , Darülmualimîn-i Sıbyan(Erkek Öğretmen Okulu), Darül-

muallimîn-i Âliye(Yüksek Öğretmen Okulu), Darülmualimat(Kız Öğretmen Okulu)

d) Yüksek öğretmen kurumlarından da Darülfünun ile yüksek okullar

e) Mesleki ve teknik öğretim kurumları olan mühendis ve mimar okulları, erkek teknik öğretim okulları, kız teknik öğretim okulları, ticaret okulları, tarım öğretim okulları kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Son başlıkta yazar Ermeni, Yahudi ve Rum okulları hakkında bizi bilgilendirmiş, Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyete intikal eden okulların sayısı ve statüleri hakkındaki değerlendirmelerle konuyu tamamlamıştır. ‘Osmanlı Ülkesinde 11 Amerikan, 41 Fransız okulunun dışında 1 Alman 2 Avusturya, 17 İtalyan, 1 İran, 3 İngiliz, 1 Yugoslav okulu vardı. Bu okullara gayri müslim çocukları devam ettikleri gibi, Müslüman çocukları da devam ediyorlardı. Cumhuriyet dönemine intikal eden yabancı okulların, Lozan Barış Antlaşması görüşmeleri sırasında kabul edilen prensip gereğince, aynı azınlık okulları gibi muadili olan Türk okullarının tabi olduğu mevzuata tabi olmak kaydıyla varlıklarını sürdürmeleri kararlaştırılmıştır’.

Eserin her bir bölümünün sonundaki zengin kaynakça ve ele alınan bölümler onu bir kaynak kitabı olarak değerlendirmemizi sağlamaktadır. Bu nedenle yazarlarına ve hazırlayıcısına teşekkür ederken nice yeni eserler daha vermelerini temenni ederiz.

NOTLAR

1. **Uluğ Bey ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri** (Ankara 30 Mayıs - 1 Haziran 1994). Atatürk Kültür Merkezi Yayını Ankara 1996.

2. Bu konuda Atatürk Kültür Merkezi'nin yürüttüğü “Osmanlı Türklerinde Bilim” adlı bir proje mevcuttur. Proje Ankara üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Esin Kâhyâ başkanlığında Prof. Dr. Melek Dosay, Doç. Dr. Remzi Demir, Doç. Dr. Hüseyin Gazi Topdemir, Yrd. Doç. Dr. Yavuz Unat tarafından hazırlanmaktadır.

“Kırgız Folkloru ve Tarihi Kahramanlar”

Abdildacan Akmataliyev : **Kırgız Folkloru ve Tarihi Kahramanlar**, Ankara 2001, 382 s. Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: 270.

Nail TAN

Halk Bilimi Uzmanı

Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı isabetli bir kararla "Kırgızistan Cumhuriyeti'nin 10. Yılına Armağan" olarak Bişkek Manas Enstitüsü Müdürü değerli Kırgız bilim adamı Prof. Dr. Abdildacan Akmataliyev'in Kırgız Folkloru ve Tarihi Kahramanlar kitabını yayımlamış bulunuyor. Prof. Akmataliyev, Kırgız destanlarını da bir çalışma grubuyla derlemiş ve Türk Dil Kurumu Başkanlığına teslim etmiş, çok çalışkan bir bilginidir.

Kitap, Kırgız lehçelerinden Türkiye Türkçesine Kalmamat Kulamshaev tarafından aktarılmıştır: Kulamshaev'in, Türkiye Türkçesine hâkimiyeti oldukça iyidir.

Üç bölüm hâlinde hazırlanan kitabın "Evlilik Geleneği ve Türküleri" başlıklı birinci bölümünde Kırgız düğünleri incelenmiştir. Evlenme süreci, Türkiye Türklerinde olduğu gibi; "Evlenme öncesi", "Evlenme-Düğün", "Evlenme Sonrası" dönemlerinden oluşmaktadır. Yazar, düğünleri zaman bakımından bu üç safhada incelerken, olayı dört boyutuyla da irdelemektedir. 1- Evlenme olayının yaşanması, 2- Bu olayla ilgili sözlü edebiyat ürünleri, 3- Akınlar poyeziyasında yani âşık edebiyatında düğünlerin yeri, 4- Yeni edebiyata düğünlerin, evlenme olayının yansması.

Prof. Akmataliyev, evlenme olayının değişik Türk boylarındaki durumuna kısaca göz gezdirdikten sonra Kırgız mitolojisindeki ve destanlarındaki kah-

ramanların evlenmelerinden örnekler vererek konuya giriyor. Kitabın ana konusu da Kırgız Folklorundaki tarihi kahramanlarla ilgili folklorik malzemenin bir araya getirilmesi, bu malzemeden yola çıkılarak günümüz folkloruyla bağlantı kurulmasıdır. Bu sebeple, Prof. Akmataliyev, hayatı boyunca meşgul olduğu Kırgız destanlarından, bol bol yararlanıyor. Düğünlerde söylenen türkülerden örnekler veriyor. Gülsarat adlı Kırgız halk hikâyesinde, kızların evlenmesinin zorluğu şu cümlelerle anlatılmaktadır: "Kızın kaderi zordur. İyi biriyle evlenirse çiçek gibi açılır. Görenin gönlü rahatlar. Kötü biriyle evlenirse, kıza yazık olur. Görenlerin de huzuru kaçır."

Yazar, birinci bölümün sonundaki genel bilgilerden sonra Kırgız evlenme gelenekleriyle ilgili atasözü ve deyimlerle halk şairlerinin şiirlerinden ve destanlardaki kahramanların deyişlerinden örnekler vermektedir. Atasözlerinden birkaç örnek:

* Acıyı tatlı yapan tuz, uzağı yakınlaştıran kızdır.

* Kadın iyiyse eri iyidir, vezir iyiyse hânı iyidir.

* Kötü ata binmektense yaya yürümek daha iyidir, kötü kadınla evlenmektense bekâr kalmak daha iyidir.

* Gelinin yüzünü kim açarsa o iyidir.

* Akrabası yakın olanın sofrası kalkmaz.

* Er (koca), karısının ikinci Allah'ı.

Prof. Akmataliyev, birinci bölümün sonunda, Kırgız lehçesindeki evlenmeye ilgili bazı kelimele- rin sözlüğünü yapmıştır. Bunlar arasında Türkiye Türkçesinde de aynı anlamda kullanılanları vardır: Aga, baldız, kalın, kaynata, kaynene gibi.

Kitabın ikinci bölümü "Çocuk Folkloru ve Geleneği" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, Kırgızlarda çocuğa verilen önem, çocuklara ad verilmesi, yetiştirilmeleriyle ilgili gelenekler, sözlü ve yazılı edebiyatta çocukla ilgili gelenek ve inançlar incelenmiştir. Destanlardaki çocuklar, kahramanların ço-

cukluklarıyla ilgili tespitler, âşık şiirinden örnekler bu bölümü zenginleştirmektedir.

Manas destanından örnek:

Her şey tamdır, eksik yok

Acıdır hayat, çünkü evlât yok

Semetey destanından örnek:

Beşikteki bebeğin

Bey olacağını kim bilir?

Karındaki bebeğin

Han olacağını kim bilir?

Kitabın üçüncü bölümü "Edebî Eser ve Tarihî Kahraman Şahsiyetler" başlığını taşımakta olup Kırgız tarihindeki, destanlardaki önemli şahsiyetlerin hayatlarının ve gösterdikleri kahramanlıkların edebiyata nasıl yansdığı ele alınmıştır. Bu bölümde; Manas, Balbay, Alıbek, Ormon Han, Tökeldi, Kalıgul, Tilekmat, Arıstanbek, Boronbay, Taylak Batır, Canggih Hoca, Tobok Batır, Canbolat, Balbak, Şamen, Şabdan gibi tarihî şahsiyetlerin destanlarda ve diğer

edebî eserlerde nasıl yer aldıkları irdelenmiştir. Tarihî gerçekle, edebî gerçeğin her zaman birbiriyle örtüşmeyeceği açıktır. Ancak, yazar, tarihî gerçekten yola çıkarak, tarihî şahsiyeti ve kahramanlıklarını ölümsüz kılmada çok önemli bir rol oynar. Prof. Abdıldacan Akmataliyev'in kitabının sonundaki şu cümledeki düşünceye katılmamak mümkün değil: "Tarih bizim kökümüzdür. Edebî eser ise bu kökten göğe uzanan bir çınar ağacıdır."

Türk Dil Kurumunun uyguladığı "Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması Projesi", bir bakıma Prof. Akmataliyev'in düşüncelerinin Türkiye'deki uzantısıdır. Türk dünyası destanları Türkiye Türkçesinde yayımlandıktan sonra birçok şair, romancı, hikâye ve oyun yazarı, opera bestecisi için çok zengin bir kaynak işlenmeye açılmış olacaktır. Tarihten, destandan akan duygu ve düşünce nehri binlerce eserin ortaya çıkmasını sağlayacak, Türk edebiyatı evrensel edebiyat içinde daha saygın bir yer edinecektir.

Prof. Dr. Abdıldacan Akmataliyev'i, edebî eserlerin incelemesini değişik bir yaklaşımla yaptığı bu eseri için kutlamak gerekiyor.

Yüzyılları Kucaklayan Bir İzdivaç

Prof. Dr. Abdulkerim ABDULKADİROĞLU

Gazi Üniversitesi
Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

**Mehmet Turan Yazar'ın Şiirleriyle
Akın Özkan'dan 20 Usûl , 45 Makâm'da 100 Eser
Kâr, Beste, Ağır Semâi, Yürük Semâi, İlâhî ve
Şarkılar**
4.Kitab , İzmir 2002, s.V+161+4.

Yeni evliler için, "Allah bir yastıkta kocaltsın." Duası ağızlarda dolaşır durur. Fânî insan ömrünün sınırlılığı içinde, zaman zaman elli, altmış, hatta yetmiş senelik mutlu izdivaçlardan söz edilirse de bunlar nâdirattandır. Yüzyılları kucaklayan bir izdivaç nasıl olacaktır ve fânî ömür içinde bu mümkün müdür? Şüphesiz ki, böylesi bir izdivaç manevî boyutlu olarak mümkündür. Zengin boyutlu kültürümüzde efsaneleşmiş böylesi olaylar vardır ve bunlar hakkında manzum, mensur nice eserler kaleme alınmıştır; hatta bu eserler her okudukça aslından hiçbir eksilme olmaksızın dorukta heyecanlar yaşanmasına vesile olmaktadır.

Asıl mesleği veteriner hekimlik olmasına rağmen güzel Türkçe'mizi bir usta nakışçı titizliği içinde mükemmel derecede kullanan, aynı zamanda şâir ve bestekâr da olan Üstad Mehmet Turan Yazar'ın, ilâvelerle birden fazla baskısının yapıldığı *Daracık Düşler*'in de (Dörtlükler Adıyla, Antakya,1991 ; 2.Baskı , Elazığ,1999) özellikle bu titizliğini görmek mümkündür ve ondaki dörtlükleri okuyanın bir daha, bir daha okuyası gelmektedir. Bu eser için bana da bir sayfa ayrılarak karalamama yer verilmesinden duyduğum onuru itiraf etmeliyim. Bu cesaret bana bir tanıtma yazısı yazdırdı. (Bkz. "Daracık Düşler'den Geniş Ufuklara", *Türk Kültürü Aylık Dergisi* , Sayı 452, Aralık 2000, s. 39-44).

Şâirimizin, bir el altı kaynak kitap özelliği de taşıyan Doruktan Doruğa Güfte Şâirleri eseri için, " Şiirle Mûsikînin İzdivacı Yahut Doruktan Doruğa Güfte Şâirleri" başlığı ile yazdığım tanıtım yazısında (Bkz. *Bilge*, Ocak 1995, Kış/3, s. 59-60 ; daha sonra, aynı yazar, *Kültürümüzden Esintiler*, Ankara,1997, s.617-621), sanat olarak şiir ile mûsikînin arasındaki münasebeti ifade ederek bu uyumu mutlu bir izdivaç olayına teşbih etmiştim.

Bu defa Mehmet Turan Yazar'ın Şiirleriyle Akın Özkan'dan 20 Usûl, 45 Makâm'da 100 Eser kitabı ile böylesi mutlu bir izdivacın, hem de yüzyılları kucaklayacak şekilde tahakkukunu görmüş oldum. Bilindiği üzere bazı şeylerin varlığı diğer bazı şeylere bağlıdır. Sağlam bir temel atılmazsa üzerine katlar çıkılamaz ; çıkılsa da binanın ömrü kısa süreli olur. Mûsikînin kalıcı olması, bunu sağlayacak olan güzel ve başarılı güftelere bağlıdır. Aksi takdirde usûlüne göre güzel icra edilen bir davul veya kaval sesine benzer. Mûsikîde esas kalıcılık nağmeli terennümlerle sağlanır. Terennümün sözü şâire , bundan sonrası bestekâra aittir. Yüzyılları kucaklayacak ve devamlı tazeliğini koruyacak besteler için, güfte metni seçme işi mûsikîşinasları hep düşündürmüştür. Bu iş yüzde yüz gönül yatmadan ve sıcaklık duyulmadan olacak işlerden değildir. Tesadüfen ortaya bazı besteler çıksa da, öyleleri üç beş defa dinlendikten sonra repertuarlardan silinmeye ve ebedî unutulmuşluğa terk edilmeye başlar. Akın Özkan Bey'in bu konuda peşinen şanslı olduğunu söyleyebiliriz. M.Turan Yazar Üstadın güfteleri kalıcılığı sürekli olan istisna şiirlerdendir. Daracık Düşler'in sonunda, onun bestelenmiş şiirleri, bestekârları ile birlikte listelenmiştir ve burada 108 güfte bulunmaktadır. Akın Özkan Bey'in neşrinin temel farklılığı, kitaplaştırdığı eserinde bütün güfteleri Turan Yazar'dan seçmiş olmasındadır. Bu güftelerin bazıları Daracık Düşler'de vardır ve biz onlardan söz etmeyeceğiz. Bir kısmı ise bu vesile ile ilk defa neşredilenlerdir. Bunların çok az sayıdaki bazıları mahallî neşriyatta yer almışsa da, ilk defa bu eserle okuyucu önündedir. Hepsi birbirinden güzel olan bu güftelerin seçilmesi işinde oldukça zorlandım ve kararsızlaştım. Akın Özkan Bey'in bu meslekî kitabının eline ulaşmadığı pek

çok okuyucumuz bunları ilk defa göreceklerdir. Okuyucularımızın Türkçemiz ile şiir dilinin mükemmel bir uyumunu, bunları okuyarak bir kere daha anlamaları için ve seçme zorluğunu da yenebilmek dü-şüncesiyle hepsini aşağıda veriyoruz. Her zaman ol-duğu gibi, hem aruz hem de hece ile yazan, ama aruz vezni ve divan şiiri mazmunları içinde kalan şâirimi-zin Türkçemizi gıpta edilecek düzeyde ne güzel kul-landığı görülecektir. Dilindeki bu sadelik ve güzelli-ğin altında yatan sebeplerden biri , onun merhum Arif Nihat Asya'nın öğrencisi olması ise ; ikincisi de kendisinin bir Türk Dil Kurumu hayranı olduğu ve 30 yıl süre ile bütün kurultaylara eksiksiz katılma-sıdır. O parçalar şunlardır :

*Acı bir göz yaşı oldun, yine yaktın beni sen
Küsmemiştin, dönecektin bana bir gün hani sen
Issız akşamların ardında bıraktın beni sen
Nerde kaldın, dönecektin bana bir gün hani sen*
(s.1 / Hüzzâm)

*Başım dumanlı ve yorgun, n'olur uzat kolunu
Cefa çekenlere artık gel aç vefa yolunu
Ne söylüyor doğan ay bak, batan güneş ne diyor
Zaman geçip gidiyor, gel, ömür sona eriyor*
(s.9-10 / Dilkeşhâverân)

*Yâr gitse hasretiyle gelen zâr uyutmuyor
Hasret bitince yâr-ı sitemkâr uyutmuyor
Bir yanda bin kederle göz açtırmıyor felek
Bir yanda uyku gelse de efkâr uyutmuyor*
(s.15-16 / Evcârâ)

*Yetsin deme,yetmez güzelim, bir daha doldur
Yetmez feleğin vurduğu, bir kerre de sen vur
Meltemse eğer beklediğin, git bana gelme
Poyrazların uğrak yeri gönlümden uzak dur*
(s.21-22 / Hicaz)

*El mutluyum sanıyor
Gönlüm ki maksadı yok
Heyhat içim yanıyor
Bir derdi var adı yok*

*Gözyaşlarım kurudu
Dönmez biriyse giden
Gönlüm susuz yanıyor
Sabretmenin tadı yok*

*Gönlüm ki pek delidir
Bağrım da sam yelidir
Bazen yanar tutuşur
Bazen bahar selidir* (s.25 / Evc)

*Geldin diye yer gök yeni bir bayramı kutlar
Ak martıyı andırdı gümüş rengi bulutlar
Sevda eli gönlümde ne gam var, ne elem var
Toz pembe dileklerle kanatlandı umutlar*
(s.57-58 / Evc-i şevk)

*Ne dizde tákate yer var, ne gözde fer bulunur
Senin hayâline lâkin gönülde yer bulunur
Suçum nedir deme lütfen, direnme boş yere hiç
Bütün günahını saysam neler neler bulunur*
(s.59-62 / Evc-i şevk)

*Sen cennete gittin, bu cehennem bize kaldı
Üzdün bizi ey sevgili, âteşlere yaktın
Her seste hüznün var, yine mâtem bize kaldı
Ey nazlı melek sen kara bahtımdaki aktın*

*Yalnızca senin sevgine bel bağladı gönlüm
Lâkin feleğin fendi gönül bendini yıktı
Ardından ümitsizce yanıp ağladı gönlüm
Öksüzlere döndüm, yine âhım yüze çıktı*

*Zehr oldu bu dünyâ, tadı yok varlığın ammâ
Kalbimde hayâlin yaşatır bak beni şimdi
Ağlatmada hâlâ beni bir sisli muammâ
Nurum, meleğim, nerde bulam ben seni şimdi*
(s.73-74 / Müstear ağıt)

*Kara kız ah yaramaz kız , kara kız
Güzel amma azıcık farfara kız
Sana altın tarak aldım bu sabah
O ipek saçları tel tel tara kız*

Köle olmuş deli gönlüm soyuna
Sana tutkun, gider elbet suyuna
Gidelim başbaşa Kordon boyuna
Sıkılırsan beni bir gün ara kız
(s.81-82 / Sûznâk)

Ne teldendir, ne bülbülden, ne gülden
Şikâyet hep gönüldendir, gönülden
Sorun çölden, bu âteşten, bu külden
Şikâyet hep gönüldendir, gönülden

Sazın yoktur, sözün yoktur günâhı
Yazın yoktur, güzün yoktur günâhı
Eminim ki gözün yoktur günâhı
Şikâyet hep gönüldendir, gönülden
(s.85-86 / Hicazkâr)

İçelim gel, acılardan, yaralardan kaçalım
Yola allar, göle güller, çöle seller saçalım
Dünü örtüp yeni bir çağ, yeni bir baht açalım
Kara günler yeter olsun, yeter olsun bu gece

Gülerek gel, yine doldur meyi altın tasına
Yine kandır beni aşkın ve hayatın hasına
Sen olursan doyum olmaz bu gönül sofrasına
Kara günler yeter olsun, yeter olsun bu gece
(s.91 / Nihavend)

Gel ey seher yeli gel, gel bahârı söyleşelim
Bahârı bitmeyecek bir diyârı söyleşelim
Yeter Neva da, Muhayyer de, Sûz-ı dil de yeter
Sus ey gönül teli artık, karârı söyleşelim

Ne hedefler, ne hevesler kalacaktır geriye
Kula Hakk'tan bir avuç yer kalacaktır geriye
Yürü mutrib yeni bir şevk ile çal Kâr'ımızı
Unutulsak da bu sesler kalacaktır geriye
(s.92-94 / Evc-i şevk-kâr)

Cânânı sen oldukça bu ten cânı gözetmez
Gönlüm sana bin cânı fedâ eylese yetmez
Binlerce güzelden birisin dersem inanma
Binlerce güzel kirpiğinin gölgesi etmez
(s.95-96 / Kürdî)

Ne güzelsin seni andıkça güzelleşti sözüm
Kuru bir yaprağa dönmüştü, çiçeklendi özüm
Çiçeğimsin, seni koklarken ısrar göz bebeğim
Işığımsın, kamaşır gözgöze geldikçe gözüm
(s.97-98 / Hicazkâr)

Gerçekle gözgözeydi, yanılmaz biriydi o
İçtikçe haz verirdi, kanılmaz biriydi o
Bir tatlı sözle damlayı deryaya döndüren
Her derde dur diyen, inanılmaz biriydi o
(s.99-100 / Sûz-ı dil)

Kimse imdâd etmesin durmaz, durulmaz gönlüme
Kor kesilmiş bir küheylân, gem vurulmaz gönlüme
Dehre sığmaz, arşa hep yalnız gider, yalnız döner
Hangi feryad eşlik etsin, susturulmaz gönlüme
(s.101-102 / Pesendîde peşrev)

Güne yaklaş, geceden kendini kurtar güzelim
Hele mâtemmiş, elemmiş ne gerek var güzelim
Yeniden fethedelim gel o kadîm faslı bugün
Azalır böylece gam, şevkimiz artar güzelim
(s.103-104 / Pesendîde 2.Beste)

Seven bağrında sultânım, elem yüz bin, gönül tektir
Çıkar yol ey benim cânım, göğüs germek direnmektir
Elem bir çöl, gelir gitmez, çölün koynunda gül bitmez
Figan etmekle iş bitmez, yiğitlik derdi yenmektir
(s.105-106/Pesendîde Ağır Semâi)

Küllenmede rûhum, yeniden gönlümü yak gel
Her mâtemi, her mihneti mâzide bırak gel
Lütfen beni dünlerle, yarınlarla avutma
Ey nazlı melek, şimdi gel ammâ uçarak gel
(s.107-108 / Pesendîde Yürük Semâi)

Adın ay toprağının kırmızı katmer gülüdür
Yüreğin karlı yamaçlarda bahar örtülüdür
Lekesiz gölgeni incitmeye korkar geceler
Ağaran tanyeri alnındaki nûrun külüdür
(s.109 / Nihâvend)

Güzel annem, yüzün ay, sözlerin âyet gibidir
Seni bir lahza unutmaksa ihanet gibidir
Damağım düşte görür ak sütünün lezzetini
Seni anmak bile bir türlü ibadet gibidir
(s.149 / Nihavend)

Denizimsin, ben o deryadaki تنها adayım
Duru sel baskını sevginle dolup taşmadayım
Bakışın rûhumu sardıkça her akşam yeniden
Sana yaklaşmadayım, benden uzaklaşmadayım
(s.150 / Bûselik)

Düşümde kar gibisin sen, düşümde kor gibisin
Gözümde gök kuşağından süzülme mor gibisin
Ne aylarımla yetindin, ne yıllarımla benim
Bütün hayatımı verdim, azımsıyor gibisin
(s.151 / Isfahan)

Aşk âteşiyle dol feleğin karlı bendine
Sevdâyı sisli gösterir, aldanma fendine
Yetsin yıkıntılar, yere batsın sıkıntılar
Sen bir melek yürekliyi en saf dilekle sar
Sen şarkı söyle, her şeyi dert etme kendine
(s.152 / Muhayyer Kürdi)

Yıllarca direndim, beni hep yendi hayâlin
Gönlümden uçup gözlere gizlendi hayâlin
Kurtulmak için gözbebeğimden söküp attım
Bağrımdaki taşlarda filizlendi hayâlin
(s.153-154 / Müstear)

Nerdesin ey derdimin dermanı, dünya dilberi
Râzıyım bin cevre, bin bir nâza lütfen gel beri
Var sayılmazdım, senin göğsünde inerken bile
Râzıyım bin cevre, bin bir nâza lütfen gel beri
(s.155 / Şedaraban)

şığın sevdâsı bezgin sözlerinden ses verir
Gün gelir feryâda sığmaz, gözlerinden ses verir
Arşî istilâ eder bâzen hümâdır zirvede
Gün gelir deryâya dalmıştır, derinden ses verir
(s.156 / Bayati Araban)

Uçtu bülbül bahçemizden güller açmış neyleyim
Beklenen yâr geldi lâkin can evim kış neyleyim
Her teselli yetmez artık her tedavi az gelir
İflâh olmaz derde düştüm yâr ilaçmış neyleyim
(s.157-158 / Hicazkâr)

Sabaha çıkmadı bahtım, bırakmıyor geceler
Güneş görünse de artık sabaha kalmadı yer
Işıkların gücü yetmez benim karanlığımıza
Ne gündüzümde o güç var, ne yıldızımda o fer
(s.159 / Gerdaniye)

Sarıyor her yanı efkâr ile bir gizli hüznün
Bu hüznün dalgası ilk izleri zannımca güzün
Kısa yaklaşımda , kır saçları kar saymadayız
Ve bu sözler sarı yapraklardır ömrümüzün
(s.160 / Bestenigâr)

Bu mutlu izdivacın hoş sadâları gök kubbe-
de yankılandıkça güzel haberler ufkumuza doğru
gelmeye devam edecek ve Leyla-Mecnun , Ferhad-
Şîrîn... aşkları gibi yüzyılları kucaklayacaktır. Sanki
Bâkî ağzıyla söyleniyormuş hissini sezildiği şu
mısra da bu gerçeği ifade etmektedir : "...Unutulsak
da bu sesler kalacaktır geriye".

Böylesi kalıcı bir çalışmadan dolayı Üstad
Mehmet Turan Yarar Bey'i ve Üstad Akın Özkan
Bey'i en samimi duygularla tebrik ediyor; nağmele-
rin ufkumuzda yankılanmasını diliyoruz.

Tarihi Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi

Abdullah KÖK

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

A. Melek Özyetgin, *Ebū Ḥayyān Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk Fiil: Tarihi Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*, KÖKSAV, Tengrim Türklük Bilgisi Araştırmaları Dizisi: 3, Ankara, 2001, XVII+798s.

Eser, Köksav tarafından Tengrim Türklük Bilgisi Araştırmaları Dizisinin 3. kitabı olarak yayımlanmıştır. Çalışma Müyesser- Ahmet Kösoğlu'na ithaf edilmiştir.

Eser, A. Melek Özyetgin tarafından doktora tezi olarak savunulmuş çalışmanın yeniden gözden geçirilip yayımlanmış şeklidir. Memlûk-Kıpçak sahasının en önemli eserlerinden Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'in sözlük ve gramer kısımlarındaki fiil malzemesi üzerinde tarihi ve çağdaş Kıpçak Türk dili alanının tarihi-karşılaştırmalı bir gramer ve sözlük denemesidir. Memlûk-Kıpçak sahasının bilinen en eski tarihli sözlük ve gramer kitabı Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk diğer sözlük ve gramer kitaplarına göre Türkmen-Kıpçak lehçe tabakalaşmasını daha yoğun bir şekilde içermektedir.

Eski Kıpçak sahasına ait sözlük ve gramer kitaplarındaki dil malzemesinin işlenmemiş olması da eserin kıymetini artırmaktadır.

Çalışmanın giriş kısmında konu ve konunun ele alınma ve inceleme yöntemleri ile doğrudan konuya dair külliyyatın yer aldığı korpus alanı tanımlanmıştır. Çalışmanın 1. kısmı üç bölümden oluşmaktadır. 1. Bölümde Kıpçak Türklerinin genel siyasi ve kültür tarihlerine Memlûk-Kıpçak sahasının etnik durumuna

değinilmiştir. 2. Bölümde Kıpçak Türkçesinin şekillenmesi meselesi incelenmiş Mısır-Suriye sahasında gelişen Kıpçak Türkçesi ve özellikleri zengin bir kaynakça ile verilmiştir. 3. Bölümde Kıpçak sözlükçülüğünün genel özellikleri üzerinde durulacak Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'nin muhtevası, tertip şekli, nüshaları ve diğer sözlüklerden ayrılan tarafları değerlendirilmiştir. Bu bölümde eski Kıpçak sahasının sözlük ve gramerleri hakkında da doyurucu bilgiler verilmiştir.

II.Kısım çalışmanın 4., 5., 6., 7. bölümlerini içine alır. 4. Bölümde Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'in tarihi ve çağdaş Kıpçak alanı da dahil edilerek yazım ve ses bilgisi bakımından titizlikle incelenmiştir. 5.Bölümde şekil bilgisi bakımından Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'in fiil ve fille ilgili gramer malzemesi tarihi ve çağdaş Kıpçak dil alanı ile karşılaştırılarak incelenmiştir. 6. Bölümde Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'in söz varlığının özellikleri ve söz varlığının teşkilinde rol alan unsurlar incelenmiştir. Ayrıca Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'in söz varlığının diğer Memlûk-Kıpçak sözlükleriyle karşılaştırılması da yapılmış ve Kıpçak sözlükleri arasında uygunluğu benzer ve farklı yanları sebepleriyle ortaya konulmuştur. Ayrıca Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'in fiil söz varlığının tarihi ve modern Türklük alanlarıyla olan ilişkisi de çok yönlü ele alınıp bütün ayrıntıları ile gözler önüne serilmiştir. 7. Bölümde Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'in fiil temelindeki söz varlığının leksikal anlam bilimi bakımından genel bir incelemesi yer almaktadır. Bu bölümde belli başlı fiillerdeki anlam değişimleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'in söz varlığındaki eş anlamlı, çok anlamlı, eş sesli, eş yazımlı ve zıt anlamlı unsurlar değerlendirilmiştir.

Çalışmanın III. Kısımında Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'teki fiillerin Eski Türkçe döneminden itibaren tarihi ve çağdaş Kıpçak sahasındaki durumunu karşılaştırmalı olarak ortaya koyan Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk fiil sözlüğü yer almaktadır. Belirli bir korpus alanı içinde Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk temelindeki Fiillerin eş zamanlı

Gözlerin var, sanki bitmez bir baharım var benim
Sen nazar kıldıkça artan iftihârım var benim
Dehre sultan etse ağyâr, ihtişamım eksilir
Sen kölem derken sınırsız itibârım var benim
(s.110 / Nikriz 1.Beste)

Kızıl ırmaklara döndüm, durulaştır beni gel
Arıtıp rûhumu, cennette dolaştır beni gel
Bir ışık bekliyor, akşamları bitmez yüreğim
O sabah ülkesi Nikriz'e ulaştır beni gel
(s.111 / Nikriz 2.Beste)

Benim cürmüm nihâyetsiz, mükemmellik senin kârın
Ne ısrarın gereksizdir, ne ikrârın, ne inkârın
Sen istersen tükenmez bir bahâristan olur yıllar
Sen istersen gül eksilmez bahârından bu gülzârın
(s.112 / Nikriz Ağır Semâi)

Çok sev ki muhabbette yarış haktır efendim
Sevmek, biraz Allah'a karışmaktır efendim
Kinler ve hasretlerle savaşmak hüner amma
Uygurluk üzüntüyle barışmaktır efendim
(s.113 / Nikriz Yürük Semâi)

Kır saçlarının her teli bir haz yüreğimde
Yıldızlaşıyor sevgin aşılmaz yüreğimde
Çiğ damlası gönlümle denizleştığım akşam
Sen dalgalanırsın yanaşılmaz yüreğimde
(s.114 / Nikriz)

Çözülüyor nedir, ıssız bakışlarındaki sır
Sihirli bir kelebektir, ışık veya ısıdır
Bu nurlu gözleri yıldız sayıp küçümseyemem
Bunun yanında güneş bir kömür kııntısıdır
(s.115-116 / Evcârâ)

Sevdiğim bir ince beldir
Can bağışlar her gülüşten
Saçlar altın sırma teldir
Bir gülüş var sanki düşten
Merde sırdaş, derde eldir
Düşte görsem râzıyım ben
Böyle eşsiz bir güzeldir
Böyle eşsiz bir güzeldir
(s.117-118 / Nikriz)

Zenginliği senden doğuyor gözlerimin
Sensiz yürüsem lezzeti yok düzlerimin
Yoksul düşerim yoksa hayalimde o yüz
Ondan gelir aydınlığı gündüzlerimin
(s.119-120 / Ferahnâk)

Fırsat yarat Allah'ı seversen bana bir gel
Sahrâya dönen bahtımı gülzâre çevir gel
Gerçeklere sığmaz bilirim nazlı hayalin
Gerçekleri boş ver güzelim düşlere gir gel
(s.121 / Ferahfezâ)

O yârin ismini ansam hitâba sığdıramam
O tatlı duyguyu bin bir kitaba sığdıramam
Sorulmasın bana aşkın hesabı boş yere hiç
O yolda haddimi aşım, hesaba sığdıramam
(s.122 / Nikriz)

Hani sevdaya dalıp cennete yaklaştığımız
Hani cennette cehennemle kucaklaştığımız
Niye sonsuz geceler sardı gönül bahçemizi
Hani renkler ve ışıklarla dolup taşıtığımız
(s.123-124 / Hisar bûselik)

Kader gecemle, gecem meskenimle sırdaştır
Buzul çağında alevler tenimle sırdaştır
Yetim bıraktı felek, varsın olsun aldırمام
Elem dedikleri öksüz benimle sırdaştır
(s.125-126 / Dügâh)

Sen doğmayınca gökyüzü yersiz bu gönlüme
Sen gülmesen güneş bile fersiz bu gönlüme
Anlat demek kolay nasıl anlatsın aşkını
Her duygu, her düşünce yetersiz bu gönlüme
(s.127-128 / Hicazkâr)

Sen gülerken güldü bahtım ta derinden gönlüme
Gizli bir gün doğdu sandım gözlerinden gönlüme
Her gecemden şimdi yüz binlerce gündüz nur alır
Kutlu yıldızlar gülümser tan yerinden gönlüme
(s.129-130 / Bûselik)

Bir bakıştır rûhu sarsan, aklı berbâd eyleyen
Bir gülüştür çaresiz her kalbe imdâd eyleyen
Dinle gönlüm cân evinden, bir semâvî ses gelir
Bir çıkar yol gösterir sevdâyı icâd eyleyen
(s.131-132 / Şevkefzâ)

Bilirsin, dem bu demdir, gün bugündür
Yalan dünya yarım günlük düğündür
Elemden geç, ölümde kaç, sefâ sür
Yalan dünya yarım günlük düğündür
(s.133-134 / Kürdilihicazkâr)

Zâlim deseler aklıma hep sen geliyorsun
İmdâdına gelsen bile sehven geliyorsun
Cevrinle ezilsem de, üzülsem de yakınmam
Bahtımla kıyas eylesem ehven geliyorsun
(s.135-136 / Zâvil)

Anlat deme ahvâlîmi anlatma gücüm yok
Her mâtemi tattım, yeniden tatma gücüm yok
Geldin gülerek tuttun elimden yine lâkin
Artık bu gönül zehrîne bal katma gücüm yok
(s.137 / Bestenigâr)

Kara bahtımda yeşil görmedim, aktan soğudum
Tadı yok hâsılı, dilden ve damaktan soğudum
Ne gün isterse buyursun, eli boş dönmez ecel
Beni bezdirdi elemeler, yaşamaktan soğudum
(s.138 / Bestenigâr)

Çözemem yokluğunun sırtını, varmış gibisin
Ulu her sözde ve her seste yaşarmış gibisin
Yitirip kendimi, çöllerde ararken seni ben
Duru bir göl kesilip rûhumu sarmış gibisin
(s.139-140 / Muhayyer Kürdi)

Seninle pembeleşen bir masaldı yıllarımız
Karardı ayları sensiz, kısaldı yıllarımız
Işıktı gözlere sevgin, çiçektî gözbebeğin
Karardı ayları sensiz, kısaldı yıllarımız
(s.141 / Nihâvend)

Çöker bu gökyüzü er geç, demir direkli değil
Bugün yeter bize dostum, yarın gerekli değil
Vefâlî düşlere daldık, cefâ kuruttu bizi
Hemen safâ sürelim gel, ömür sürekli değil
(s.141 / Hicaz)

Dünyâya bak, dünden kalan
Rahmet yağar, buzlar erir
Gerçek denen bir çok yalan
Her derde Hakk bir son verir
En doğru iş yapmaktadır
Elbet gelip yol gösterir
Ney üfleyen, Tanbur çalan
Ney üfleyen, Tanbur çalan
(s.143 / Muhayyer Kürdi)

Dargındı felek bahtıma, yorgundu bu gönlüm
Esmezdi bahar meltemi, durgundu bu gönlüm
Rûhumda apansız bir umut yıldızı doğdu
Yıldız ki ne yıldız beni gündüzlere boğdu
Sûde bir elden bana mey sundu bu gönlüm
(s.144 / Nihâvend)

Yeni bir şevk ile daldım yine billür sesine
Yine gün doğdu hazânımda bahar açtı yine
Seni andıkça güneş batmadı ufkuğda bugün
Seni gördüm geceler döndü ışık bahçesine
(s.145 / Nişaburek)

Gölgen görünse gözlere bin türlü fer gelir
Zindan ışık saçar, göle deryâ gider gelir
Sen gülmeyince gülleri açmaz bahârımın
Sen gelmeyince kalbe zulümden beter gelir
(s.146 / Sûznâk)

Karanlığın bile, gündüz güzelliğinde senin
Kireçli toprağı billür eder dokunsa tenin
Hazin her akşamı, gölgen sabâha döndürüyor
Asıl çiçekliğı sensin güneşli her desenin
(s.147 / Sâzkâr)

Ey gözlerinin rengini deryadan alan kız
Şıklara derya boyu hülyâyâ salan kız
Her mihnete rağmen sona ermez benim aşkım
Ey kendi giden gözleri gönlümde kalan kız
(s.148 / Sultânî Yegâh)

ve art zamanlı incelemesi yapılmıştır. Ayrıca tarihi ve çağdaş Türk dili alanında tek veya seyrek geçmiş tanık durumundaki pek çok fiil ile ilgili köken açıklamalarına gidilerek yeni, özgün ve orijinal yorumlar getirilmiştir.

Çalışmanın sonunda Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk fiillerin Arap alfabesi düzenine göre orijinal metindeki dizini ile Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'teki fiillerin incelendiği tüm yerleri gösteren dizin verilmiştir. Bu fiil dizininde Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk fiillerinin tek tek incelendiği III. Kısım olan Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'in fiil sözlüğündeki yerleri koyu olarak verilmiştir. Bu kısımda çalışmada yararlanılan kaynak eserler zengin bir kaynakça ile okurun önüne sunulmuştur.

Bu çalışmayla Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'teki malzeme belirli bir korpus alanı ile sınırlandırılan tarihi ve çağdaş Kıpçak alanındaki gramatikal ve leksikal semantik şekilde incelenmiştir.

Özyetgin, bu çalışmasıyla Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'teki fiiller ve fiille ilgili dil malzemesi, tarihi ve çağdaş Türk dili alanında eş zamanlı ve art zamanlı süreçte karşılaştırmalı dil bilimi metodu kullanarak incelemiştir. Yazar, çalışmanın eş zamanlı süreçte yapılan incelemesinde de, Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'in yazıldığı saha ile diğer ilişkili Türklük sahalarındaki eş zamanlı veya birbirine yakın tarihli eserlerin söz varlığının ve gramer malzemesinin karşılaştırılması suretiyle aynı dönem içinde görülen şekil ve anlam değişiklikleri belirlenmiş, leksikal farklılıklar sebepleriyle ortaya konulmuştur. Çalışmanın art zamanlı boyutunda ise Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk temelindeki eski Kıpçak dil malzemesinin bugünkü Kıpçak Türkçelerine kadar uzanan yansımaları fiillerin gramatikal ve leksikal semantik açıdan gösterdikleri gelişmeler verilmiştir. Ayrıca tarihi Kıpçak söz varlığına ait kelimelerin Kıpçak grubu dışında diğer Türk Toplulukları içinde de tespiti neticesinde Kıpçak Türklerinin diğer Türk boyları ile olan kültür ve dil münasebetleri belirlenmiştir.

Özyetgin, çalışmasında Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'in sadece fiiller temelindeki söz varlığı ve yine fiille ilgili gramer malzemesi üzerinde hiçbir ayrıntıyı atlamaadan titizlikle durmuştur. Yazım ve Ses bilgisi özelliklerinin incelendiği kısımda özellikle Türkmen-Kıpçak diyalekt ayırımına dikkat çekmek için fiiller yanında isimlerle ilgili dil malzemesi de kullanmıştır.

Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'in ses bilgisi bakımından incelendiği kısımda da eş zamanlı ve art zamanlı süreçte karşılaştırmaya dayalı bir çalışma yöntemi izlenmiştir. Bu karşılaştırma hem tarihi hem de çağdaş Kıpçak sahası için geçerli olmak üzere sadece Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk fiillerde tespit edilen ses değişimleri temelinde yapılmıştır. Ortak Türkçe şekillerin de kurulduğu Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk fiilindeki değişimler ve bunların ilgili diğer tarihi ve çağdaş alanındaki gelişmeleri tespit edilip ses değişimindeki eş zamanlı ve art zamanlı uygunlaşma ve farklılaşmalara dayalı değerlendirmeler yapılmıştır. Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'in şekil bilgisi bakımından incelendiği kısımda da aynı metot uygulanmıştır. Öncelikle bu kısımda Ebū Ḥayyān'ın gramer kısmında ilgili konu üzerinde yaptığı tüm açıklamalar ve değerlendirmeler çoğu zaman kendi agzından verilmiş ve bunlar yorumlanmaya çalışılmıştır.

Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'in söz varlığının incelendiği kısımda Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk öncelikle kendi söz varlığı özellikleri, Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'teki Türkmen-Kıpçak tabakası bakımından çok yönlü olarak ele alınmış daha sonra diğer Memlûk-Kıpçak sözlükleri ile uygunluklarının derecesi incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Burada sözlüklerin birbirine olan benzerlikleri Türkmen-Kıpçak özellikli unsurların sözlüklere göre dağılımı ve yoğunluğu konuları da ele alınıp değerlendirilmiştir. Aynı yöntemle Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'in söz varlığının diğer Türklük alanlarıyla ilişkisi noktasında da baş vurulmuştur. Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'in fiil malzemesinin modern Kıpçak ve Oğuz gruplarındaki durumunu tayin ve tespit için art zamanlı teknik uygulanmıştır.

Çalışmanın III. Kısımında da Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk fiil sözlüğü yer almaktadır. Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk sözlüğünde yer alan tüm kök ve müştak fiillerin tarihi ve çağdaş Kıpçak alanında karşılaştırmalı incelemesi yapılmıştır. Bu kısımda madde başı olarak alınan her Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk fiillinden sonra sözlüğün V ve D nüshalarındaki şekilleri kritik edilip bunların harf çevrimleri ve yazı çevrimleri, ayrıca fiillerin sözlükteki Arapça karşılıkları Latin alfabesine göre yazı çevrimli olarak verilmiştir. Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'nin asıl nüshası olarak kabul edilen V nüshasında yer alan tüm fiiller alınmıştır.

Özyetgin çalışmasında Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'teki fiillerin Ortak Türkçe şekillerinin kurulmasına da gitmiştir. Burada Ortak Türkçe terimi ile Çuvaş Türkçesi dışında kalan bütün Türk lehçelerinin temellendiği proto dil anlaşılmalıdır. Özyetgin, hiçbir ayrıntıyı atlamadan gerektiği yerlerde kelimelerin kökenleriyle ilgili açıklamalar da yapmıştır. Tarihi ve çağdaş Türk dili alanında tek veri durumunda olan pek çok kelime Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'in söz varlığında yer almaktadır. Hiçbir yerde tanımlanmayan bu kelimelerle ilgili köken açıklamasının yapılmasına ve ilgili dil malzemesiyle de ilişkilendirmesi yoluna gidilmiştir.

Özyetgin çalışmasında Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk fiillerin tarihi gelişim sürecinin incelenmesinde başlangıç noktası olarak Türk dilinin ilk yazılı dönemlerini kapsayan Kök Türk ve Uygur alanlarına ait eski Türkçe dönemi eserlerini almıştır. Eski Türkçe dil malzemesi için esasen 13. yüzyıla

kadarki Türk dilinin söz varlığını toplayan Sir Gerard Clauson'un Etimolojik sözlüğünden yararlanmıştır. Ayrıca Eski Türkçe söz varlığı için Clauson'da yer almayan, özellikle Uygur muhiti eserlerinin söz varlığını toplayan M. Erdal'ın -Old Turkic Word Formation- adlı eserindeki malzemen de yararlanılmıştır. Bunun yanında Orta Türkçe döneminin başlangıcını teşkil eden ve 11. yüzyılda Karahanlı sahası ile dönemin boy ağızlarına ait bir kısım malzemeyi de bünyesinde toplayan DLT'de korpus içine dahil edilmiştir. Zaman zaman KB'e müracaat edilmiştir. Memlûk-Kıpçak sahası ile dil özellikleri ve dil geleneği bakımından birleşen Harezm-Altınordu-Kıpçak sahası eserleri de korpus içine alınarak karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın modern dönemdeki asıl alanını Kıpçak grubu oluşturmaktadır. Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'teki fiillerin ve fiille ilgili gramer malzemesinin Kıpçak grubu içinde yer alan Tatar, Başkurt, Kırgız, Kazak, Karakalpak, Nogay, Karaçay-Balkar, Kumuk ve Karayim Türkçelerindeki durumu, bu lehçelere ait sözlük ve gramer kitaplarından yararlanılarak ortaya konulmuştur.

Türk dili, kültürü ve tarihi açısından önemli bir eser olan Kitābu'l-İdrāk li Lisāni'l-Etrāk'i Türklük Bilimi çevresine kazandırdığı için Özyetgin'i, kitabı yayımladığı için de KÖKSAV 'ı kutluyoruz.

Özyetgin sabrı, araştırmacı yönü, ilmi titizliği, metne hakimiyeti ve yorum gücü ile bu sahada çalışanlara yeni ufuklar açmıştır. Ayrıca tarihi-karşılaştırmalı gramer çalışmalarında da kendisinden sonra yapılacak çalışmalara öncülük etmiştir. Yazarın Türklük Bilimi ile ilgili yeni çalışmalarını sabırsızlıkla bekliyoruz.

Büyük Elçi-Tarihçi Dr. Bilal N. Şimşir'in Ermeni Sorunu ile İlgili Yayınları

Neval KONUK

Sanat Tarihçisi

Marmara Üniversitesi Türk Sanatı Programı

Doktora Öğrencisi

(Kronolojik sırayla açıklamalı kısa bir bibliyografya)

1. Bilâl N. Şimşir, **Malta Sürgünleri**, Milliyet Yay., Tarih Dizisi: 40, İstanbul, 1.Baskı, Nisan 1976, 480 s.

İngilizler, 1919-1920 yıllarında 140 kadar Türk'ü sorgusuz sualsiz tutuklayıp apar topar Malta adasına sürdüler. Sürülenlerin çoğu Türkiye'nin ileri gelenleriydi. Bu seçkin kadro, Türk Kurtuluş Savaşı'nı uzaktan seyretmek zorunda bırakıldı. Şimşir, "*Türk Kurtuluş Savaşı tarihinin ilginç sayfalarından biri de Malta sürgünleri olayıdır.*" diyor. Kitap, bu ilginç ve önemli olayı bütün yönleriyle ve orijinal belgelere dayanarak aydınlatıyor. Eser, şu bölümlerden oluşuyor: "*1-Türk Savaş Suçluları*", "*2-İlk Sürgünler*", "*3-Yeni Suçlular ve Sürgünler*", "*4-Sürgünleri Yargılama Sorunu*", "*5-Sürgünden Mektup-larla Portreler*", "*6- Sürgün -Tutsak Değiş Tokuşu*" ve "*Sonuç*". Kitaba, Malta'ya sürülenlerin tam bir listesi de eklenmiştir. Malta'ya sürülenlerin 60 kadarı Ermeni katliamı suçlamasıyla yargılanmak istemişlerdi. Ama böyle bir suç işlendiğini kanıtlayabilecek delil bulunamadığından herhangi bir yargılamaya gidilememiş ve sürgünler serbest bırakılmıştır. Sürgünler ve dolayısıyla Türk milleti aklanmıştır. Kitapta bu konudaki gelişmeler İngiliz arşiv belgelerine dayanılarak anlatılmaktadır.

2. Bilâl N. Şimşir, **British Documents on Ottoman Armenians, Volume I (1856-1880) (İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri, Cilt I (1856-1880))**,

Türk Tarih Kurumu Yay., VII. Dizi- Sa. 78, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1982, LXXII+768 s., metin dışında 32 fotoğraf.

Şimşir, altı yüzyıllık Osmanlı tarihinin son elli yılının Ermeni sorunu bakımından önemli ve tartışmalı olduğunu ve bu dönem üzerine arşiv belgeleri yayınlama gereği duyulduğunu belirtiyor. Yazar bu ciltte, genel bir giriş niteliğinde olmak üzere, 1856'dan sonraki yıllara da yer verildiğini söylüyor. Kitapta, belgelerin değerlendirilmesi niteliğinde uzun bir giriş bölümünden sonra belgelerin listesi ve tam metinleri veriliyor. Eserde, İngiliz arşivlerinden derlenmiş 357 belge ve ekleri yer almaktadır. Kitap, özel-likle 1877-1878 Türk-Rus Savaşından sonra Osmanlı Ermenilerinin nasıl bir Avrupa sorunu hâline getirilmiş olduğunu gözler önüne sermektedir. Önce 3 Mart 1978 tarihli Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşmasına , sonra da 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşmasına Osmanlı Ermenileriyle ilgili bir madde konmuş ve bu maddeye dayanarak Ermeniler için Doğu Anadolu'da *reform* yapılması için Osmanlı Hükümetine diplomatik baskılar başlamış, devletin başına bir *Ermeni galesi* sarılmış ve bu sorun gitgide alevlendirilmiştir.

- 3.Bilâl N. Şimşir, **British Documents on Ottoman Armenians. Volume II (1880-1890) (İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri. Cilt II (1880-1890))**, Türk Tarih Kurumu Yay., VII. Dizi, Sa.78a, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1983, LXXVII+784 s. ve metin dışında 8 fotoğraf.

Dizinin ikinci cildir. Kitap Osmanlı İmparatorluğunda Ermeni sorununun on yıllık bir dönemyle ilgili belgeleri kapsamaktadır. Eserde 1878 Berlin Barış Antlaşmasını imzalamış olan devletlerin Ermeniler lehine Osmanlı Hükümetine baskıları, *Hınçak* ve *Taşnaksutyun* adlı Ermeni komitelerinin kurulması ve silâhlı eyleme geçmeleri, bu eylemlerin yankıları vb. belgelendirilmektedir. Bu dönemde Anadolu'da yeni yeni İngiliz, Amerikan ve Rus konsolosluklarının açıldığı görülmektedir. Kitapta konsolosların ve yabancı misyonerlerin yerel Türk makamlarına Ermeniler konusunda baskılar yaptıkları, Ermenileri yüreklendirip devlet aleyhinde kışkırttıkları, yabancı devletlerin kendilerine arka çıktıklarını dü-

şünen Ermenilerin de baş kaldırmaya yöneldikleri belgelenmektedir.

4. Bilâl N. Şimşir, "Osmanlı Ermenileri ve Büyük Devletler". **Türk Tarihinde Ermeniler Sempozyumu**, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1983, s. 121-128. Ayrı basım.

İzmir Dokuz Eylül Üniversitesince düzenlenen *Türk Tarihinde Ermeniler* konulu sempozyumda Şimşir'in sunmuş olduğu bildiridir. Bildiride, 1878 Berlin Antlaşmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni sorununun nasıl çıkarılmış olduğu ve İngiltere, Fransa gibi devletlerin bu sorunda rollerinin bulunduğu ele alınmaktadır.

5. Bilâl N. Şimşir, "News in Depth, Opinions. British Documents on Ottoman Armenians, (İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri)", **Turkish Daily News**, Ankara, 17-24 February 1983, No.7050-7056.

Şimşir'in *British Documents on Ottoman Armenians -I* adlı kitabının İngilizce *Giriş* bölümü, İngilizce yayımlanmakta olan gazetede bir hafta süreyle tefrika edilmiştir.

6. Bilâl N. Şimşir, "Ottoman Armenians (Osmanlı Ermenileri)". **Turkish Daily News. Weekly International Edition**, No.16, February 28- March 6, 1983, p.4,9.

Daha önce 17-24 Şubat 1983 tarihlerinde aynı gazetenin günlük sayılarında yayımlanmış olan yazı dizisi, bu kez gazetenin haftalık uluslararası baskısında da yayımlanmıştır.

7. Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri, Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Mart 1983.

İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri adlı kitabının birinci cildinin yayımlanması üzerine Şimşir'in gazete ile bir söyleşisini içeriyor. Yazar, gazeteyle şöyle diyor: "*Kitap, Türk'ü ezmek için girilen emperyalist oyunları sergiliyor. Türk halkı gerçekten ezilmekte, Ermeniler ise kayırlmaktadır. Türk, zorunlu askerlik yapar, savaşlarda erir; Ermeni askerlik yapmaz, para yapar. Sermaye Ermeni elinde birikir.*

Erzurum'da, Türk çocuklarının ancak % 13'ü, Ermeni çocuklarının ise % 77'si okula gider. Ermeni'ye eşitlik değil, üstünlük sağlamak istenir. % 20 dolayındaki azınlık % 80 civarındaki çoğunluğun tepesine çıkarılmak istenir."

8. Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri, Milliyet Gazetesi**, İstanbul, 1-8 Nisan 1983.

Sekiz gün süreyle gazetede yayımlanan bu yazı dizisinde, 19.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Ermeni sorununun doğuşu anlatılmaktadır. Anadolu'da İngiliz ajanları tarafından Ermenilerin ayaklanmaya doğru itilmiş oldukları vurgulanmaktadır.

9. Bilâl N. Şimşir, **The Genesis of The Armenian Question (Ermeni Sorununun Doğuşu)**, Publications of The Turkish Historical Society (Türk Tarih Kurumu Yayınları), Serial VII, No. 84, Ankara, 1983, 25 pages + 12 illustrations.

Osmanlı Ermenilerinin 19. yüzyılda, hangi etkeler altında devlete baş kaldırmaya ve imparatorluktan ayrılmaya doğru kaydıkları anlatılmaktadır. Özellikle İngiltere, Rusya ve Amerika'nın Osmanlı Ermenilerini kışkırtmış oldukları belge-lenmektedir. Kitapçığın sonunda fotoğraflar da bulunmaktadır.

10. Bilâl N. Şimşir, **The Deportees of Malta and The Armenian Question, (Malta Sürgünleri ve Ermeni Sorunu)**, Foreign Policy Institute (Dış Politika Enstitüsü), Ankara, 1984, 83 pages+8 photos.

Birinci Dünya Savaşı sonunda İngilizler İstanbul'u işgal ettiler ve 1919-1920 yıllarında Türkiye'nin ileri gelenlerinden 140 kişiyi Malta'ya sürdüler. Bu sürgünlerden 60 kadarını, sözde Ermeni katliamı suçuyla yargılamak niyetinde idiler. Ama bu kişilerin suç işlemiş ve bir Ermeni katliamı yapılmış olduğu kanıtlanamamış ve sürgünler sonunda bir mahkeme önüne çıkarılama-dan serbest bırakılmışlardı. Malta sürgünleri ve dolayısıyla Türk ulusu daha o zaman temize çıkmıştır. 1976 yılında Türkçe yayınlanmış olan *Malta Sürgünleri* adlı kitaptan farklı olan ve yeni bazı belgeleri de içeren bu İngilizce kitap, esas itibarıyla İngiliz belgelerine dayan-

maktadır. Ancak kitapta Fransa Dış İşleri Bakanlığı arşivlerinden alınmış belge de bulunmaktadır.

11. Bilâl N. Şimşir, **Ermeni Terörizminin Kökleriyle İlgili Dev Bir Araştırma: 150 Yıllık Kin, Milliyet Gazetesi**, İstanbul, 21-27 Ekim 1984.

Şimşir'in "Amerika'da Ermeni Propagandasının Geçmişi" başlığı ile hazırlayıp gazeteye gönderdiği ve şimdilik imzasız yayınlanmasını istediği bu inceleme, gazetede *150 Yıllık Kin başlığı ile yayımlanmıştır. Başlarken kısmında, "... 150 yıl öncesinin Amerikan misyonerliği ve kapitülasyonlardan cesaret alan Amerikan tüccarı ile Osmanlı İmparatorluğundaki Ermeni komisyoncusunun iş birliğine"* parmak basılıyor. Ermeni propagandasının kökeninde bu işbirliği belirtiliyor. Son yazıda, "Onlara, bileğimizi büktürmeyip, elimizi öptürene kadar düşmanlıklar sürecek." deniyor.

12. Bilâl N. Şimşir, **The Deportees of Malta and The Armenian Question (Malta Sürgünleri ve Ermeni Sorunu), in Armenians In The Ottoman Empire and Modern Turkey (1912-1926)**, Bogaziçi University Publications, İstanbul, 1984, pp.26-41.

Yazar, 1919-1920 yıllarında 140 kadar seçkin Türk'ün Malta adasına sürülmüş, bunların çoğunun sözde Ermeni katliamı suçuyla yargılanmak istenmiş olduklarını, ancak bütün araştırmalara rağmen böyle bir katliam suçunun kanıtlanamadığını ve sürgünlerin serbest bırakıldıklarını belgelere dayanarak belirtmektedir.

13. Bilâl N. Şimşir, **Documents Diplomatiques Ottomans. Affaires Arméniennes. Volume I (1886-1893), / Osmanlı Diplomatik Belgelerinde Ermeni Sorunu, Cilt I (1886-1893)**, Publications de la Société Turque d'Histoire (Türk Tarih Kurumu Yay.), Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1985, CLII + 580 s.

Kitap, 1886-1893 yıllarında Ermeni sorunuyla ilgili olarak ilk defa yayımlanan 600 kadar Osmanlı diplomatik belgesi ile 60 sayfalık bir giriş bölümünü kapsamaktadır. Kronolojik olarak sıralanmış olan belgelerin özetleri de verilemektedir. O dönemde

Osmanlı diplomatik yazışmaları Fransızca yapıldığı için kitaptaki belgeler de Fransızcadır. 1886-1893 yılları, geniş anlamda Ermeni probleminin başı değilse de bu sorunun önemli bir dönemidir. Bu dönemde Ermeni sorunu içte ve dışta yeni bir aşamaya tırmanmış-tır. Ermeni komiteleri, siyasi propaganda ile yetinmeyerek silâhlı eylemlere geçmişler ve Türkiye'de kan dökmeye başlamışlardır. Ermeni ihtilâlciler, Bulgarlara özenerek Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmayı amaçlamakta, yabancı ülkelerden destek görmektedirler. Osmanlı diplomasisi, özellikle Londra'da ve Washington'da Ermeni galesi ile boğuşmaktadır. Kitapta ibret verici ve düşündürücü belgeler bulunmaktadır.

14. Bilâl N. Şimşir, **Aperçu Historique sur la Question Arménienne, (Ermeni Sorununa Tarihsel Bir Bakış)**, Publication de la Société Turque d'Histoire (Türk Tarih Kurumu Yay.), Serie VII, No. 85, Ankara, 1985, 62 pages.

19. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı İmparatorluğunda Ermeni sorununun nasıl doğduğu özlü biçimde anlatılıp yorumlanmaktadır. Daha önce *Tebaa-i sadıka* diye adlandırılan Ermenilerin, 1880'lerden sonra, hele 1890'larda Osmanlı Devletine baş kaldırdıkları ve Doğu Anadolu'yu kana bula-dıkları belirtilmektedir.

15. Bilâl N. Şimşir, **Malta Sürgünleri**, 2. basım, Bilgi Yay., Bilgi Dizisi: 38, Olgaç Basım Evi, Ankara, 1985, 422 s.

1976 yılında İstanbul'da basılmış olan eserin ikinci basımıdır.

16. Bilâl N. Şimşir, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine", **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu, Erzurum, 8-12 Ekim 1984**, Ankara, 1985, s. 79-124.

Ermeni sorunu bakımından Türk-Amerikan ilişkileri üzerine uzun bir araştırmadır. Eser şu bölümlerden oluşuyor: "Amerika'da Ermeni Propagandasının Tarihçesi", "Amerikan Tüccarının Türkiye'ye Gelişi", "1830 Anlaşması ve Ermeniler", "Amerikan tüccarı kimdi?", "Bir Kapitülasyon Soru-

nu", "Doğu'lu Yankeeler", "Amerikan Misyonerleri ve Protestan Kilisesi", "Ermeniler Arasında Eğitim Seferberliği", "Biraz İstatistik", "Değirmenin Suyu", "Amerika'da Ermeni Göçmenler", "Amerika'da Propaganda Patlaması, Amerikalı Pierre l'Ermite".

17. Bilâl N. Şimşir, "Tarihte Ermeni Terörü ve Sivas Vilâyeti", **Uluslararası Terorizm ve Gençlik Sempozyumu Bildirileri, Sivas, 24-26 Nisan 1985**, Cumhuriyet Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Sivas, 1985. s. 77-102.

Şimşir,: "Sivas vilâyeti, Ermenilerin üzerinde hak iddia ettikleri 'Altı Vilâyet'ten biriydi". dedikten sonra bu vilayette Ermeni hareketleri üzerinde durmakta, Ermenilerin Sivas vilâyetinde çok küçük bir azınlık olduğunu belirtmektedir. İngiliz ve Amerikan Konsoloslukları raporlarının da bol bol kullanıldığı incelemede, resmî bilgiler ve istatistikler verilmektedir. Konsolosluk raporlarına göre, örneğin; 1895 yılında Sivas vilâyetinin Müslüman ve Ermeni nüfus oranları şöyledir: Sivas sancağında % 76.39 Müslüman, % 21.96 Ermeni; Amasya sancağında %87.29 Müslüman, % 4.80 Ermeni; Tokat sancağında %85.81 Müslüman, % 5.34 Ermeni ve Karahisar sancağında % 72.52 Müslüman, % 14.31 Ermeni yaşıyordu. Etütte, Merzifon'daki Amerikan Kolejinin Ermeni sorununa nasıl bulaşmış olduğu da belgelenmektedir.

18. Bilâl N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri (1856-1880)**, Türkçesi: Şinasi Orel, Bilgi Yayınları: 38, Bilâl N. Şimşir: 3, Bilgi Yayınevi, Olgaç Basım Evi, Ankara, 1986, 508 s. ve 32 resim.

Şimşir'in 1982 yılında, İngilizce olarak yayımlanmış olan aynı addaki kalın kitabının Türkçe geniş bir özetidir. Belgeleri Türkçeleştiren Şinasi Orel, şöyle diyor: "İngiliz belgelerinde Osmanlı Ermenileri (1856-1880), yabancı dilde yazılmış yaklaşık 800 sayfalık, çok değerli bir yapıttır... Bu güncel konunun geçmişini kısa zamanda tetkik etmek isteyen araştırmacılar için kitabı Türkçe özetlemenin yararlı olacağını düşündüm... Ön söz kısmıyla çok önemli gördüğüm belgeleri tam olarak çevirdim." Kitapta 357 belge yer almaktadır.

19. Bilâl N. Şimşir. **Documents Diplomatiques Ottomans. Affaires Arméniennes, Volume II (1894-1895)**, (Osmanlı Diplomatik Belgelerinde Ermeni Sorunu. C. II [1894-1895]), Türk Tarih Kurumu Yay., VII.Dizi- Sa. 85a. Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1989, LXXII+675 s.

Geçen yüzyılda, Anadolu'da Ermeni sorununun en nazik bir dönemini oluşturan 1894 ve 1895 yıllarıyla ilgili Osmanlı diplomatik belgelerini kapsamaktadır. Ermeni hareketi Osmanlı Hükûmetini ciddi olarak uğraştırmaktadır, dolayısıyla yurt dışındaki Osmanlı diplomatik misyonları da bu soruna eğilmekte dirler. Yoğun diplomatik yazışmalar yapılmaktadır. Doğrudan Türk arşiv kaynaklarından çıkarılmış olan bu belgelerden 476 adedi bu ciltte bulunmaktadır.

20. Bilâl N. Şimşir, **British Documents on Ottoman Armenians, Volume I (1856-1880) [İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri, C. I (1856-1880)]**, 2.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yay., VII. Dizi, Sa. 78-1, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1989, LXXIII+767 s., metin dışında 32 resim.

İlk baskısı 1982 yılında yapılmış olan eserin ikinci baskısıdır.

21. Bilâl N. Şimşir, **British Documents on Ottoman Armenians, Volume II (1880-1890) [İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri, Cilt II (1880-1890)]**, 2.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yay., VII. Dizi, Sa.78-a1, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1989. LXXVII+784 s., metin dışında 8 fotoğraf.

1983 yılında basılmış olan kitabın ikinci baskısıdır.

22. Bilâl N. Şimşir, **British Documents on Ottoman Armenians, Volume III (1891-1895)**, [İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri, C. III (1891-1895)], Türk Tarih Kurumu Yay., VII. Dizi, Sa.78-b. Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1989, LXXVII+684 s.

Eser, 1982 yılında yayımlanmaya başlanan *İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri* dizisinin

üçüncü cildir. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni hareketlerinin önemli bir dönemini, 1891-1895 yıllarını kapsamaktadır. Büyük devletlerin, özellikle İngiltere'nin ve Rusya'nın da el altından kışkırtmalarıyla Ermeni çeteleri Anadolu'da kanlı olaylar çıkartmaktadırlar. Bu konuda diplomatik yazışmalar yapılmaktadır. Kitapta 500 kadar belge bulunmaktadır.

23. Bilâl N. Şimşir, **British Documents on Ottoman Armenians, Volume IV (1895), [İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri, Cilt IV (1895)]**, Türk Tarih Kurumu Yay., VII.Dizi, Sa.78-b. Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1990, LIX+703 s.

İlk cildi 1982 yılında yayınlanmış olan *İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri* dizisinin dördüncü cildir. 1895 yılının ikinci yarısında Doğu Anadolu'daki Ermeni olaylarıyla ilgili 730 belgeyi kapsamaktadır. Bu altı aylık dönem hem Türkler ile Ermeniler, hem de Osmanlı devleti ile bazı büyük devletler arasında zor bir dönemdir. Bir yandan *Hınçak ve Taşnak* komiteleri Türkiye'de kanlı olaylar yaratmakta; diğer taraftan da İngiltere, Rusya, Fransa, Doğu Anadolu'da Ermeniler lehine reformlar yapması için Babiâli üzerindeki baskılarını yoğunlaştırmaktadırlar. Büyük devletlerin diplomatik girişimleri, Ermenilerin 30 Eylülde Babiâli'de düzenledikleri kanlı gösteriler ve Zeytun'da çıkardıkları ayaklanma ve bunların yankıları ile ilgili yazışmalar ciltte yer almaktadır.

24. Bilâl N. Şimşir, **Lozan Telgrafları, Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı. C. I. (Kasım 1922 — Şubat 1923) / Télégrammes de Lausanne. Documents Diplomatiques Turcs sur la Conférence de Paix de Lausanne. Vol. I (Novembre 1922 - Février 1923), Lausanne Telegrams. Turkish Diplomatic Documents on the Lausanne Peace Conference. Volume I (November 1922 - February 1923)**, Türk Tarih Kurumu Yay., XVI. Dizi, Sa.57, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1990, XIX + 538 s.

"Kitap, Lozan Barış Konferansı kahramanlarımızın aziz hatırasına ve vatansever Türk diplomatla-

rına saygıyla armağan edilmiştir." Eser, Türk Hükümeti ile Lozan Barış Konferansındaki Türk heyeti arasında yapılmış resmî yazışmaların belgelerini kapsamaktadır. Belgeler doğrudan arşivlerden çıkarılmış ve ilk defa yayımlanmaktadır. Bu 1. ciltte 544 belge bulunmaktadır. Önce belgelerin bugünkü dille özetleri, sonra orijinal tam metinleri verilmektedir. Şimşir, şöyle demektedir: "*Lozan, yakın dönem Türk siyasal tarihine eğilecek herkesi yakından ilgilendir. Meraklı araştırmacı ve okuyucu için bu kitap, birinci kaynak olacaktır; çünkü Türk devlet arşivinden çıkarılmış resmî belgeleri kapsamaktadır ve bu belgeler Lozan Konferansının iç yüzünü ve özünü sergilemektedir.*" Lozan Konferansına giderken İsmet Paşaya verilen hükümet talimatının 1. maddesinde "*Şark sınırı: 'Ermeni Yurdu' mevzuubahs olmaz, olursa inkıtai mucib olur.*" deniyor. Bu kesin talimat doğrultusunda Türk heyeti Lozan Konferansında Ermeni sorununu tarihe gömmüştür. Kitapta bu konudaki belgeler de bulunmaktadır.

25. Bilâl N. Şimşir, **Lozan Telgrafları. Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı. C. II. (Şubat - Ağustos 1923 / Télégrammes de Lausanne. Documents Diplomatiques Turcs sur la Conférence de Paix de Lausanne. Volume II (Février - Août 1923) / Lausanne Telegrams. Turkish Diplomatic Documents on the Lausanne Peace Conference. Volume II (February - August 1923)**, Türk Tarih Kurumu Yay., XVI. Dizi - Sa. 57a, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1994, LI + 669 s., metin dışında 127 tıpkı basım.

Birinci cildi 1990 yılında yayımlanmış olan kitabın ikinci cildir; Lozan Konferansının birinci dönemiyle ikinci dönemi arasında geçen iki aya yakın süre içindeki gelişmeler hakkında uzun bir giriş bölümünden sonra, konferansın ikinci dönemiyle ilgili 722 adet belgenin özetleri ve tam metinlerini içermektedir. Şimşir, "*Kitabın birinci cildinden Lozan Konferansının birinci dönemi, bu ikinci cildinden de konferansın ikinci dönemi, günü gününe izlenebilmektedir.*" diyor.

26. Bilâl N. Şimşir, **Les Déportés de Malte et les Allégations Arméniennes**, Traduit de l'anglais

par Jonathan Gontar et Nathalie Bouyssès, Ministère des Affaires Etrangères, Ankara, 1998, 27x21 cm., 69 pages.

Kitap, Şimşir'in 1984 yılında İngilizce olarak yayımlanmış olan *The Deportees of Malta and the Armenian Question* adlı kitabının Fransızcasıdır.

27. Bilâl N. Şimşir. **Documents Diplomatiques Ottomans. Affaires Arméniennes, Volume III (1895-1896)**, (Osmanlı Diplomatik Belgelerinde Ermeni Sorunu, C.III [1895-1896]), Türk Tarih Kurumu Yay., VII. Dizi- Sa. 85b. Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara: 1999, XVII+435 s.

İlk cildi 1985 yılında, ikinci cildi 1989'da yayımlanmış olan belgeler dizisinin üçüncü cildir. Ekim 1895 - haziran 1896 arasındaki sekiz aylık dönemle ilgili Osmanlı diplomatik belgelerini kapsamaktadır. Bu nispeten kısa dönem, 19. yüzyıldaki kanlı Ermeni ayaklanmalarının çarpıcı bir safhasıdır. Ermeni *Hınçak ve Taşnak* ihtilâlcileri, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, hatta İmparatorluğun payitahtı İstanbul'da ayaklanmalar çıkarmağa çalışmakta ve böylece Avrupa devletlerinin müdahalesini sağlamayı ummaktadırlar. Osmanlı hükümetini ciddi olarak uğraştıran Ermeni hareketi, yurt dışındaki Osmanlı diplomatik misyonlarını da bu sorunla yakından ilgilennmek durumunda bırakmaktadır. Bu konuda yoğun diplomatik yazışmalar yapılmaktadır. Doğrudan Türk arşiv kaynaklarından çıkarılmış olan bu belgelerden 469 adedi bu ciltte bulunmaktadır.

28. Bilâl N. Şimşir, **Documents Diplomatiques Ottomans. Affaires Arméniennes, Volume IV (1896-1900)**, (Osmanlı Diplomatik Belgelerinde Ermeni Sorunu. C.IV [1896-1900]), Türk Tarih Kurumu Yay., VII. Dizi- Sa. 85c. Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara: 1999, XVI+319 s.

Şimşir'in, Ermeni sorunuyla ilgili olarak 1985 yılından beri yayımlamakta olduğu Osmanlı diplomatik belgeleri dizisinin dördüncü cildir. 1896-1900 yıllarını kapsayan bu cilt ile 19.y.y. tamamlanmaktadır. 1890'larda Anadolu'da kanlı ayaklanmaları ilk çıkaran *Hınçak* komitesi 1896'da yenilgiyi kabul edip sahneden çekiliyor; onun yerini alan *Taş-*

nak komitesi, önce İstanbul'da Osmanlı Bankası baskını düzenliyor, arkasından doğu Anadolu'da kanlı olaylar çıkarıyor. Ondan sonra ayaklanmalar sona eriyor, reformlar üzerinde duruluyor ve diplomatik yazışmalar sürüp gidiyor. Bu ciltte o dönemdeki Ermeni sorunuyla ilgili 311 diplomatik belge yer almaktadır.

29. Bilâl N. Şimşir, **Şehit Diplomatlarımız (1973-1994)**, 1. Kitap, Bilgi Yayın Evi, Ankara, 2000, 498 s. + metin dışında 5 fotoğraf.

İki kitaptan oluşan eser, 20. yüzyılın son çeyreğinde Ermeni teröristlerin yurt dışında şehit etmiş oldukları Türk diplomatlar konusunu ele almaktadır. Bu birinci kitap 15 bölümden oluşmaktadır: **I Tarihçeli Giriş**: Ermeni Terör ve Suikast Geleneğinin Son Yüzyılı (1878-1999), **II. Santa Barbara Suikastı**: T.C. Los Angeles Başkonsolosu Mehmet Baydar ve Muavin Konsolos Bahadır Demir'in vurulmaları (Santa Barbara, CA, ABD, 27 Ocak 1973 Cumartesi), **III. Viyana Suikastı 1** :T.C. Büyükelçisi Dâniş Tunahgil'in öldürülmesi (Viyana, Avusturya, 22 Ekim 1975 Çarşamba), **IV. Paris Suikastı 1** : T.C. Büyükelçisi İsmail Erez ile şoförü Talip Yener'in öldürülmeleri (Paris, Fransa, 24 Ekim 1975 Cuma), **V. Beyrut Suikastı**: T.C. Beyrut Büyük elçiliği Başkâtibi Oktar Cirit'in öldürülmesi (Beyrut, Lübnan, 16 Şubat 1976 Pazartesi), **VI. Vatikan Suikastı 1** : T.C. Büyükelçisi Taha Carım'ın öldürülmesi (Roma, İtalya, 9 Haziran 1977 Perşembe), **VII. Madrid Suikastı** : Madrid büyükelçimizin eşi Neclâ Kunalalp ile emekli büyükelçi Beşir Balcıoğlu'nun öldürülmeleri (Madrid, İspanya, 2 Haziran 1978 Cuma), **VIII. Lahey Suikastı** : Lahey büyükelçimizin oğlu Ahmet Benler'in öldürülmesi (Lahey, Hollanda, 12 Ekim 1979 Cuma), **IX. Paris Suikastı 2** : T.C. Paris Büyükelçiliği Turizm ve Tanıtma Müşaviri Yılmaz Çolpan'ın öldürülmesi (Paris, Fransa, 22 Aralık 1979 Cumartesi), **X. Atina Suikastı 1** : T.C. Atina Büyükelçiliği İdari Ataşesi Galip Özmen ile kızı Neslihan Özmen'in öldürülmeleri (Atina, Yunanistan, 31 Temmuz 1980 Perşembe), **XI. Sydney Suikastı** : T.C. Sydney Başkonsolosu Şarık Arıyak ile Koruma Görevlisi Engin Sever'in öldürülmeleri (Sydney,

Avustralya, 17 Aralık 1980 Çarşamba), **XII. Paris Suikastı 3:** T.C. Büyükelçiliği Çalışma Müşaviri Reşat Morali ile Din Görevlisi Tecelli Arı'nın öldürülmesi (Paris, Fransa, 4 Mart 1981 Çarşamba), **XIII. Cenevre Suikastı:** T.C. Cenevre Başkonsolosluğu Sözleşmeli Sekreteri Mehmet Savaş Yergüz'ün öldürülmesi (Cenevre, İsviçre, 9 Haziran 1981 Salı), **XIV. Paris Baskını:** T.C. Paris Başkonso-losluğunun basılması, Maiyette Başkonsolos Kaya İnal'ın yaralanması ve Koruma Görevlisi Cemal Özen'in öldürülmesi (Paris, Fransa, 24 Eylül 1981 Perşembe), **XV. Los Angeles Suikastı :** T.C. Başkonsolosu Kemal Arıkan'ın öldürülmesi (Los Angeles, ABD, 28 Ocak 1982 Perşembe).

30. Bilâl N. Şimşir, **Şehit Diplomatlarımız (1973-1994), 2. Kitap**, Bilgi Yayın Evi, Ankara, 2000, 510 s (s. 497-1006).

İki kitaptan oluşan eser, 20. yüzyılın son çeyreğinde Ermeni teröristlerin yurt dışında şehit etmiş oldukları Türk diplomatlar konusunu ele almaktadır. Bu ikinci kitap şu 14 bölümden oluşmaktadır: **XVI. Boston Suikastı:** T.C. Boston Fahri Başkon-solosu Orhan Gündüz'ün Öldürülmesi (Boston, ABD, 4 Mayıs 1982 Salı), **XVII. T.C. Lizbon Büyükelçiliği İdarî Ataşesi Erkut Akbay ile eşi Nadide Akbay'ın öldürülmeleri** (Lizbon, Portekiz, 7 Haziran 1982 Pazartesi), **XVIII. Ottawa Suikastı:** T.C. Ottawa Büyükelçiliği Askeri Ataşesi Hava Kurmay Albay Attila Altıkat'ın öldürülmesi (Ottawa, Kanada, 27 Ağustos 1982 Cuma). **XIX. Burgaz Suikastı:** T.C. Burgaz Başkonsolosluğu İdarî Ataşesi Bora Süelkan'ın öldürülmesi (Burgaz, Bulgaristan, 9 Eylül 1982 Perşembe), **XX. Belgrad Suikastı:** T.C. Büyükelçisi Galip Balkar'ın öldürülmesi ve şoförü Necati Kaya'nın yaralanması (Belgrad, Yugoslavya, 9 Mart 1983 Çarşamba), **XXI. Brüksel Suikastı:** T.C. Brüksel Büyükelçiliği İdarî Ataşesi Dursun Aksoy'un öldürülmesi (Brüksel, Belçika, 14 Temmuz 1983 Perşembe), **XXII. Lizbon Baskını:** T.C. Lizbon Büyükelçiliği konutunun basılması: Maslahatgüzarın eşi Cahide Mihçioğlu ile bir Portekiz polisinin öldürülmesi, Maslahatgüzar Yurtsev Mihçioğlu ile oğlu Atasay Mihçioğlu'nun yaralanması ve beş teröristin imha

edilmesi (Lizbon, Portekiz, 27 Temmuz 1983 Çarşamba), **XXIII. Tahran Suikastları:** T.C. Tahran Büyükelçiliği personeline karşı bir dizi saldırı ve sekreter Şadiye Yönder'in eşi Işık Yönder'in öldürülmesi (Tahran, İran, 27-28 Mart ve 28 Nisan 1984), **XXIV. Viyana Suikastı 2:** T.C. Viyana Büyükelçiliği Çalışma Müşaviri Vekili Erdoğan Özen'in öldürülmesi (Viyana, Avusturya, 20 Haziran 1984 Çarşamba), **XXV. Viyana Suikastı 3:** Birleşmiş Milletler Viyana Bürosundaki Türk Direktör Evner Ergun'un öldürülmesi (Viyana, Avusturya, 19 Kasım 1984 Pazartesi), **XXVI. Atina Suikastı 2 :** T.C. Atina Büyükelçiliği Basın Ataşe Yardımcısı Çetin Görgü'nün öldürülmesi (Atina, Yunanistan, 7 Ekim 1991 Pazartesi), **XXVII. Bağdat Suikastı:** T.C. Bağdat Büyükelçiliği İdarî Ataşesi Çağlar Yücel'in öldürülmesi ve Haberleşme Teknisyeni Hüseyin Kerimoğlu'nun yaralanması (Bağdat, Irak, 11 Aralık 1993 Cumartesi), **XXVIII. Atina Suikastı 3 :** T.C. Atina Büyükelçiliği İkinci Müsteşarı Ömer Halûk Sipahioğlu'nun öldürülmesi (Atina, Yunanistan, 4 Temmuz 1994 Pazartesi) **XXIX. Ermeni teröristlerce düzenlenen diğer suikastlar ve saldırılar (1979-1985): (1) Bern Saldırısı:** Büyükelçi Doğan Türkmen'e karşı suikast girişi (Bern, İsviçre, 6 Şubat 1980 Çarşamba), (2) Vatikan Suikastı 2: T.C. Vatikan Büyükelçisi Vecdi Türrel'in ve Koruma Görevlisi Tahsin Yücel'in yaralanması (Roma, İtalya, 17 Nisan 1980 Perşembe), (3) **Paris Saldırısı:** T.C. Büyükelçiliği Basın Müşaviri Selçuk Bakkalbaşı'nın yaralanması (Paris, Fransa, 26 Eylül 1980 Cuma), (4) **Paris'te Bombalama:** T.C. Büyükelçiliği Maliye Müşaviri Ahmet Erbeyli'nin arabasına bomba konulması, (5) **Ottawa Saldırısı:** T.C. Büyükelçiliği Ticaret Müşaviri Kemalettin Kâni Güngör'ün yaralanması (Ottawa, Kanada, 8 Nisan 1982), (6) Ottawa Baskını: T.C. Ottawa Büyükelçiliğinin teröristlerce basılması, Büyükelçi Coşkun Kırca'nın yaralanması ve bir Kanadalı koruma görevlisinin öldürülmesi (Ottawa, Kanada, 12 Mart 1985 Salı).

31. Bilâl N. Şimşir, "Ermeni Gaillesinin Tarihsel Kökeni Üzerine". **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, Ankara, Mart-Nisan-Mayıs 2001, S. 1, s. 108-127.

Yazıda, eskilerin *Ermeni galesi* dedikleri sorunun XIX. yüzyılda nasıl hazırlanıp çıkarılmış olduğu üzerinde durulmaktadır. Kırım Savaşı'na kadar yalnız Rusya, Osmanlı Hristiyanlarının koruyucu-uluğunu üstlenirken, savaştan sonra Avrupalı büyük devletlerin de bu konuda devreye girdikleri, Osmanlı toplumunun iç denge-lerinin bozulduğu, hoşnutsuzlukların körüklendiği ve 1878 Berlin Antlaşmasıyla Osmanlı Ermenilerinin uluslararası politika gündemine getirildiği ve Anadolu'nun Balkanlaştırılmasına çalı-şılmış olduğu belirtilmektedir.

32. Bilâl N. Şimşir, "Ermeni Terörü Kurbanları Şehit Diplomatlarımız Anıldı", **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, Ankara, Mart-Nisan-Mayıs 2001, S. 1, s. 175-185

Yazıda, 19 Mart 2001 akşamı Ankara Palas otelinde *Şehit Diplomatlarımız* adlı kitabın tanıtılması ve Ermeni terör kurbanı diplomatlarımızın anılması için Dışişleri Müsteşarı Büyük Elçi Dr. O. Faruk Loğoğlu tarafından verilen davetteki konuşmalara yer verilmektedir. 20. yüzyılın son çeyreğinde, Türk Dış İşleri Teşkilâtı, tarihte bir örneği olmayan, başka hiçbir Dış İşlerinin karşılaşmadığı büyük bir trajedi yaşamış, 34 diplomatını ve aile yakınlarını Ermeni terörüne kurban vermiştir. Ermenilerin köklü bir terör ve suikast geleneği vardır. Şehit diplomatlarımız Türkiye için canlarını vermişlerdir. Onların adlarını mermere, granite kazımak bizler için boyun borcudur, denmektedir.

33. Bilâl N. Şimşir, "Amerika'daki Ermeni Propagandası ve Büyükelçi Ahmet Rüstem Bey", **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, Ankara, Haziran-Temmuz-Ağustos 2001, S. 2, s. 30-48

Yazı, geçmişi oldukça eski olan Amerika'daki Ermeni propagandası tarihi üzerine bir araştırmadır. 1820'de ilk Amerikan Protestan Misyonerlerinin Anadolu'ya ayak basmaları ve Osmanlı Ermenileri üzerinde çalışmaya başlamalarından 1914 yılına kadarki tarihçe verildikten sonra, 1914'teki gelişmeler anlatılmaktadır. O yıl Washington'a atanan ilk Osmanlı büyük elçisi Ahmet Rüstem Bey orada bir Ermeni propagandası patlamasına tanık oluyor.

Türlere karşı yapılan bu propaganda saldırılarının asıl amacının ABD'yi Birinci Dünya Savaşına sürüklemek olduğunu görüyor. Rüstem Bey, Anadolu'da bir tek Ermeninin bile burnu kanamadığı bir dönemde, Müslüman Türklerin Hristiyan Ermenileri katlettikleri yolunda Amerika'da yürütülen çirkin propagandaya tepki gösteriyor; basına demeç veriyor ve Amerikalıların çirkin yüzlerine parmak basıyor, linç olaylarını onların yüzlerine vuruyor. Bunun üzerine, büyük elçi ile Amerikan Hükümeti arasında gerginlik doğuyor. Sonunda büyük elçi Ahmet Rüstem Bey, protesto makamında ABD'yi terk ediyor. Yazının so-nunda, Ermeni propagandasını göğüsleye-bilmek için Washington büyük elçiliği görevini ve diplomatik kariyerini feda edebilmiş olan Ahmet Rüstem Beyin (1862-1935) kişiliği ve hizmetleri tanıtılıyor. Bu yürekli adam, Avrupa'da Ermeni suikast çetelerinin kol gezdikleri bir dönemde, 1918 yılında Bern'de Fransızca *La Guerre Mondiale et la Question Arménienne* adlı bir kitap yayımlamış. Bu değerli eser, 83 yıl sonra, *Cihan Harbi ve Türk-Emeni Meselesi* adıyla dilimize kazandırılmıştır.

34. Bilâl N. Şimşir, "Amerika'da Ermeni Lobisi ve Lozan Antlaşması Kavgası", **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, Ankara, Eylül-Ekim-Kasım 2001, S.3, s. 34-66.

Bu incelemede yazar, ABD'deki Ermeni lobisinin, 1920'lerde Türk-Amerikan diplomatik ilişkilerini nasıl etkilemiş olduğunu anlatmaktadır. ABD'nin Birinci Dünya Savaşına girmesi üzerine, 1917'de kesilmiş olan Türk-Amerikan ilişkileri, Ermeni lobisi yüzünden ancak 1927 yılında kurulabilmiştir. Türkiye ile ABD,6 Ağustos 1923'te Lozan'da bir antlaşma imzalamışlardı ve bununla iki ülke arasında ilişkiler yeniden kurulacaktı. Ancak Ermeni Lobisi, bu antlaşma aleyhinde şiddetli bir kampanya yürütmüş ve Amerikan Kongresini etkilemiştir. *Lozan Antlaşmasına hayır* diyen Ermeni lobisine karşı, *Lozan Antlaşmasına evet* diyenler de örgütlenip kampanya yürütmüşlerdi. Ama Ermeni lobinin kampanyası ağır basmış ve sonunda Amerikan Kongresi, Türk-Amerikan Lozan Antlaşmasını red-

detmiştir. Bu yüzden birbirleriyle hiç savaşmamış olan Türkiye ile ABD arasındaki diplomatik ilişkiler on yıl süreyle kopuk kalmıştır. En sonunda iki ülke bir *modus vivendi* yaparak ilişkileri yeniden başlatmışlar ve 1927 yılın-da birbirlerine Büyükelçiler atamışlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Washington'a atanan ilk büyük elçisi Ahmet Muhtar Bey, Ermeni suikast tehditleri altında ABD'de göreve başlamıştı. Yazar, 1920'lerde fanatik Ermeni lobisine boyun eğen Amerikan Kong-resinin, 1970'lerde de Türkiye'nin Kıbrıs harekâtını bahane ederek Türkiye'ye silâh ambargosu koymuş olduğunu; 1920'lerde Ermeni saldırılarına göz yummuş olan Amerika'da elli yıl sonra Ermeni terörünün hortlatılmış ve Türk diplomatlarına karşı silahlı saldırılar düzenlenmiş olduğunu hatırlatmaktadır.

35. Bilâl N. Şimşir, **Örmény Terrorizmus az Elmut Evszázadban , 1878-1999** (Geçen Yüzyılda Ermeni Terörizmi, 1878-1999), Törek eredetiböl fordította Tasnádi Edit (Türkçeden Çeviren Tasnadi Edit), Terebess Kiadó Budapest, 2001, 80 s.

Kitap, Bilâl N.Şimşir'in *Şehit Diplomatlarımız* adlı eserinin kısmen Macarcaya çevirisidir. Çeviriyi Tasnadi Edit yapmıştır. Önce Ermeni terör ve suikast geleneğinin son yüzyılı (1878-1999) verilmektedir: Burada Hınçak ve Taşnak komiteleri, *Ermeni gailesi* (1890-1896), Ermeni terör örnekleri, 1895 Babîali gösterisi, 1896 Osmanlı Bankası baskını, 1905 Yıldız suikastı, 1921'de Talât Paşa'nın Berlin'de, Sait Halim Paşa'nın Roma'da ve ertesi yıl Cemal Paşa'nın ve iki yaverinin Tiflis'te Ermeni teröristlerce vurulmaları, 1922-1923 yıllarında Lozan'da İsmet

Paşa'ya, 1924-1927 yıllarında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e (Atatürk'e) karşı hazırlanan Ermeni suikastları anlatılmaktadır. Yıllar sonra 1945 yılında San Fransisco'da Türkiye dış işleri bakanına karşı hazırlanan Ermeni suikastlarına parmak basılmakta ve böylesine bir Ermeni milliyetçiliğinin, bazı aklı başındaki Ermenilerce *sapık milliyetçilik, zihinsel sapıklık* olarak nitelendirildiği hatırlatılmaktadır. Ondandır 1973-1993 yılları arasında yurt dışında Türk diplomatlarına karşı düzenlenen Ermeni suikastları dizisi özetlenmekte, Ermeni teröristlerce şehit edilen ve yaralanan Türk diplomatları ve yakınlarının listeleri verilmektedir.

36. Bilâl N. Şimşir, "Ermeni Sorunu ve Türk-Ermeni İlişkileri", **Kocaeli Üniversitesi Ermeni İddiaları ve Türkiye Sempozyumu, 4 Haziran 2001, Derbent/Kocaeli**, (Editör Prof. Dr. Hikmet Özdemir), Ankara, 2001, s. 49-64.

Dr. Bilâl N. Şimşir'in sempozyumunda sunduğu bir bildiridir. Bildiride, eskilerin Ermeni gailesi dedikleri Ermeni terör ve suikastları, Türk diplomatlarına karşı işlenen Ermeni cinayetleri anlatılıyor. 1914 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun toplam nüfusunun 18 milyon civarında olduğu, bu nüfus içinde Ermeni nüfusunun 1 milyon 290 bin kadar, yani genel nüfusa oranının % 6.9 olduğu, bu nüfusla Ermenilerin Anadolu'dan yaklaşık 300 bin kilometre karelik bir toprak koparmaya kalkıştıkları, kanlı terör eylemlerine giriştikleri belirtiliyor. Türkiye'nin Sovyetler Birliğinden ayrılan Ermenistan'ın bağımsızlığını tanıdığı, fakat Ermenistan'la diplomatik ilişki kurmadığı, çünkü Ermenistan'ın komşularına karşı saldırgan bir politika izlediği hatırlatılmaktadır.

Kitab-i Dede Korkut'un Poetik Leksikası Üzerine

Dr. Şelale AHMEDOVA

Bakû Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
Türkiye Türkçe'sine Aktaran:
(Toğrul Veli Kamiloğlu)

Kitab-i Dede Korkut'un (KDK) leksikası – kelime dağarcığı ciddi araştırmaların konusu olarak bilinmekte ve öğrenilmektedir. KDK leksikonunun genel tasviri ve leksikografik tasvir bakımından Orhan Şaik Gökyay'ın incelemeleri¹, glosari tipli tasvir ve kelimelerin imlasının netleştirilmesi bakımından M. Ergin, Ş. Cemşidova, O.F. Sertkaya, T. Tekin, S. Alizade, U. Karasoy'un araştırmaları kapsamlı araştırmalardır. Oğuz destanının leksik-semasoloji araştırılması bakımından V. Aslanov, N. Hudiyev, İ. Memmedov, M. Penciyev'in araştırmaları dikkat çekicidir. KDK leksikası ve Türk diyalekt (ağız) ve şiveleri açısından İ. Başgöz ve E. Azizov'un yazıları tanınmaktadır. Oğuz-Kıpçak unsurları ve KDK kelimelerinin göreceli kullanılması bakımından N. Caferov'un tetkikleri, istatistik metotla incelenme açısından K. Veliyeva, M. Mahmudov ve C. Öztelli'nin araştırmaları bilinmektedir. Üslup-poetika bakımından K. Veli Nerimanoğlu, Ş. İbra-yev, E. Alibeyzade araştırmaları önemli araştırmalardır. Kökeni itibarile kelimelerin incelenmesi açısından A. Demircizade, E. Piriyev'in araştırmaları mevcuttur.

İster Genel işlem fonksiyonlu kelimeler, isterse terim içerikli kelimeler, isterse de özel adlandırma (nomenklatur leksikon) fonksiyonla kelimelerin anlam yapısı ve işleyiş özellikleri farklıdır. KDK kelimelerinin poetik-üslup özellikleri araştırılması gereken özel bir konudur.

KDK metni on iki boy ve mukaddimeden ibaret olup yıllık, tarih, soykütüğü, töre, devlet yapısı ve

yönetim, örf-gelenek... vs. özellikleri taşımasının yanı sıra, edebi-poetik bilgi veren özel bir metindir. Türk destan kültürünün kendine özgü özellikleri KDK metninde hem kitap-yazı kültürü örneği, hem de ağızdan ağıza dolaşan ozan-aşık edebiyatı örneği olarak bilinmektedir. "Her şeyden önce KDK folklor dilinin örneğidir" (K. Veli Nerimanoğlu) yaklaşımı ile KDK abidesini kitap kültürünün örneği olduğunu kabul eden araştırmacıların bakış açıları bir noktada birleşmektedir. Bu nokta edebi metnin ana hatları ile ilgilidir.

Klasik filolojik araştırmalarda yapılan yanlışlıklar metotla ilgili olmuştur. Divan edebiyatının kavram ve metotları esas alınmakla yapılmış araştırmalar KDK metni ile bağdaşmayan araştırmalardır. Örneğin, Zeki Ömer Defneli'nin edebi sanatlar bakımından KDK üzerine araştırmaları² bir Nevai, Fuzuli, Nafi, Bağı divanlarının incelemesinden ayrılmıyor. Halbuki, divan edebiyatı poetikası ile destan poetikasını birbirinden ayıran unsurlar çoktur. Aslında mecaz-ı mürsel mübalağa, hüsn-i talil, tecahül-i arif, teşbih, istiare, teşhis irsal-i mesel, tezat, kinaye, sevi... kavramları KDK metni ile ters çalışmıyor. Bu kavramlar sadece o kapıyı açabilecek anahtar değildir.

KDK şiir-nesir probleminde açıklık kazandırmak için teşbih ve seci ne kadar önemli olsa da, o kavramların ayrıntıları ve içeriğinde oldukları metinlerin anlamı, işlevi, amacı, felsefesi, yapısı, kelime dokusu farklıdır. Evrensel kurallar bütün metinleri birbirine bağlamaz.

Türkolojide yapılmış araştırmalarda yol verilmiş ikinci başlıca metot yanlışlığı ise metin (tekst) bağlamı göz önünde bulundurulmadan yapılmış atomar-ayrıcıklı tahlil örnekleridir. Ayrıca allitirasyon, kelime tekrarı, mecazlaşma veya eşanlamlı kelimelerin kullanışı, paralelizm ve formül örnekleri bir metnin, bir bağlamın ana özelliklerinin iç içe bağlılığı, anlam ve şekil bütünlüğüdür.

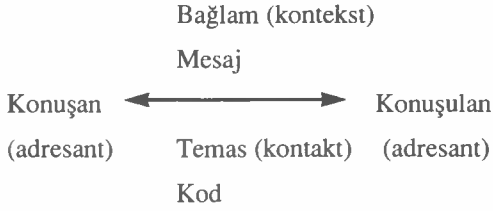
R. Jacobsson'un, R. Bart'ın, Y. Mukarjovskı'nın, M. Bahti'nin, V. Grigoryev'in, V. Lotman'ın, T. Havıyev'in, H. Köroğlu'nun, K. V. Nerimanoğ-

lu'nun, K. Abdullayev'in, M. Ekinci'nin, Ş. İbra-yev'in ve diğerlerinin çalışmalarında³ metin ilkeleri esas alınmakla KDK poetikası araştırılmıştır.

Linguistik poetika açısından KDK metninin araştırılmasında farklı metotların kullanılması KDK'nin söz varlığını, kelimelerin büyüsunü, se-mantik ekspresifliğini açıklamak bakımından çok önemlidir.

R: Jacobson'un "Linguistik ve Poetika" isimli çalışmasında⁴ kavramsal olarak konuşanla (ad-re-sant) konuşulan (adresat) arasında bağlam (kon-tekst), mesaj-temas (kontakt) ve kod ilişkilerini şöy-le şemalaştırıyor:

Bu şemada emotiv (duygusal) veya ekspresif işlev adresanta, da bu yükümlülüğü adresata yönelt-mekle diğer faktörlerin öneminden yararlanmakta-dır. Deneysel olarak R. Jacobson'un K. Levi-Strauss ile ortaklaşa yazdığı "C. Bodler'in 'Kedi' Şiiri" ya-zısı çok önemlidir.⁵

Poetik metnin kurulmasında fonetik morfoloji, sentaktik araçların yanısıra leksik birimlerin faaliye-ti de önemli rol oynuyor. Kelime ve deyimlerin an-lam genişlemesi ve daralması, kelime anlamlarının ortaya koyduğu çalarlar ve renkler poetik metnin dış ve iç zenginliğini gerçekleştiriyor, konuşma dilinden ayırarak ona kendine özgü üslup zenginliği kazandı-rmış oluyor.

Dilin kuralları kelimenin sınırlarında yaşar. Bu anlamda kelimenin çoksesliliği, çok renkliliği dilin estetik kapasitesini genişletiyor, ona anlatım özgür-lüğü kazandırmış oluyor. Türkçe'nin duygu ve dü-şünce anlatımında KDK Türk milletinin şaheserler dizisinin parlak halkalarından biridir. Ozanlar nesli-nin zaman zaman yarattığı Dede Korkut Oğuzname-leri derli toplu bilgiler içeren ansiklopedi niteliği ta-

şımaktadır. Olağan ve olağanüstü kullanım ve anla-tım gücü çok yüksek olan KDK boylarının dilinde istatistiğe göre 1250 kelime (bunun 559'u Arap-Fars kökenlidir), 142 epitet (1294 defa), 48 mukayese (73 defa), 76 metafor (174 defa) kullanılmıştır.

Kuşkusuz KDK leksikasının poetik-ekspresif-estetik gücü bu edebi sanat türleri ile sınırlı değildir. Poetik zenginlik bu sayının çok çok üstündedir.

Bu anlamda biz KDK'nın leksikasını aşağıda-ki sistemde araştırılmasının bilimsel bakımdan fay-dalı olacağına inanıyoruz.

I. KDK'nın leksik-semantik sistemi linguistik poetikanın araştırma alanı olarak çok önemlidir.

Kuramsal açıdan F. De Saussure, R. Barthes, R. Jacobson, Y. Mukarjovski, V. Lotman, V. Materzius, Z. Todorov, C. Parain, R. Weimann, V. Vinogradov, Y. Tınyanov, O. Brik, V. Şklovski, V. Propp, V. Gri-goryev, M. Bachtin ve başkalarının poetika üzerine araştırmaları leksik poetikaya da ışık tutmaktadır. B. Croce'nin yazdığı gibi, "Genel linguistik, yani felse-fi linguistik ile uğraşan bir kimse estetik problemler-le de uğraşır ve bunun tersini ifade edersek, dil ve sanat felsefesi de aynı şeydir".⁷

Dünyaduyum ve dünyabakış ifadesinde kelime estetiği önemli rol oynar. Kelimelerin germenevtik, aksioloji, ontoloji varlığı ile poetik varlığı arasında bağ kurmak ve tüm edebi çağrışımları ile kelime ha-zinesini öğrenmek için J. Lotmann'ın sunduğu bu şe-ma da yararlı olabilir:⁷

I. Evre	II. Evre	III. Evre
Folklor	Yazılı Edebiyat	Zirve Yazılı Edebiyatı
	Folklor	Kitle Edebiyatı
		Folklor

Bu şemaya göre kelimelerin taşıdığı poetik yü-kümlülük de değişiyor. P. Bogatryev'in R. Jakob-son'la ortaklaşa yazdığı "Edebi Sanatın Özel Şekli Olarak Folklor" adlı yazısında nutuk (söz) –dil (pa-rolle-langua) dikotomisi açısından bireysel (yazılı) sanatla toplu sanatın özellikleri üzerinde duruyor ve

işlevsel olarak dil birimlerinin, aynı zamanda kelimelerin poetik varlığı ve değerini açıklıyor.⁸

Kelime sisteminin lingvopoetik araştırma metotları içerisinde kompleks-karmaşık metot daha çok yararlıdır kanısındayız. Semiotik, yapısal karşılaştırmalı işlevsel metotların teorik olarak uygulanması KDK poetik leksikasının tüm yönleri ile öğrenilmesine olanak yaratabilir.

Birey, Toplum, Doğa üçgeninin kelimelere yansıyan ve poetik işlev kazanma özellikleri, onların kullanım kurallarının öğrenilmesi de dikkat çekiyor.

Somut olarak KDK kelimelerinin poetik fonksiyonunun çokanlamlılık bakımından incelenmesi, ayrıca metafor, mukayese, epitet modellerinin semantik bakımdan öğrenilmesi de faydalıdır.

Leksik-semantik grupların, özellikle eşanlamlı, zıt anlamlı homonimlerin araştırılması, ayrıca onomastik birimlerin (yer, insan, tayfa adları) poetikasının öğrenilmesi zorunludur.

KDK dilinde ata sözleri ve deyimlerin uslubi-poetik özelliği dikkat çekiyor. Bu deyimlerin aktif ve pasif kullanışı, metnin edebi süslemesindeki rolü merak uyandırıyor.

KDK poetik leksikasının karşılaştırılmalı araştırması (Orhon anıtları, M. Kaşgarlı "Divan"ı, Y.H. Balasagunlu "Kutadgu-Bilgi"i, "Manas", Koblam Batır", "Köroğlu...") Türk poetika tarihinin öğrenilmesinde mühim rol oynuyor.

KDK şiir-nesir sisteminin araştırılmasında, formül ve metin sintaksisinin öğrenilmesinde kelimenin poetik işlevi, ekspresif-duygusal değeri üzerinde durulması gerekiyor.

KAYNAKÇA

1. BARTHES R., *Le Degré Zéro, L'écriture, Suivi, de Elements de Sémiologie*, Paris, Conthier 1965.
2. BOGATIRYEV P., *Die Folklore als eine Besondere Form der Schaffens "Verzaameling van Opstellen door Oud-Leerlingen en Bevrinde Vakgenotten"*, 1929.
3. CROCE B., *Ifade Bilimi ve Genel Linguistik Olarak Estetik*, İstanbul 1983.

4. DEDE QURQUD Ensiklopediyası, I-II. C., Bakı 2000
5. DEFNELİ Z. Ö., "Dede Korkut" Hikayeleri Üzerinde Edebi Sanatlar Bakımından Bir Araştırma, Ankara 1988
6. GÖKYAY A.Ş., *Dedem Korkutum Kitabı*, İstanbul 1973.
7. İBRAYEV Ş., *Poetika Oğuzskogo geroičeskogo eposa*, Almatı 1997.
8. JACOBSON R., *Linguistics and Poetics*, "Style in Language", Cambridge 1960.
9. KOROĞLU H., *Oğuz gehremenliğ eposu*, Bakı 1999.
10. LEVI-STRAUSS C., "Koşki" Şarıya Boldera "Strukturalizm: "za" i "protiv", Moskva 1975.
11. LOTMANN J., *O Soderjanii i Strukture Ponyatiya "Hudojestvennaya Literatura": Problemi Poetiki i İstorii Literaturi*, Saransk 1973.
12. MUKARJEVSKİY Y., *Literaturniy yazık i poetičeskiy yazık "Prajskiy Lingvističeskiy Krujok"*, Moskva 1967.
13. NERİMANOĞLU K.V., *The Poetics of The Book of the Dede Korkut*, Ankara 1998.

NOTLAR

1. O.Ş. Gökyay, *Dedem Korkutum Kitabı*, İstanbul 1973.
2. Z.Ö. Defneli, *Dede Korkut" Hikayeleri Üzerinde Edebi Sanatlar Bakımından Bir Araştırma*, Ankara 1988
3. R. Jacobson, *Linguistics and Poetics*, "Style in Language", Cambridge 1960;
R. Barthes, *Les Degré Zéro, de l'écriture, Suivi, de Elements de Sémiologie*, Paris, Gonthier 1965 ;
Y. Mukarjevskiy, *Literaturniy yazık I poetičeskiy yazık "Prajskiy Lingvističeskiy Krujok"*, Moskva 1967 ;
H. Koroğlu, *Oğuz gehremenliğ eposu*. Bakı 1999 ;
K. V. Nerimanoğlu, *The Poetics of The Book of the Dede Korkut*, Ankara 1998;
Ş. İbrayev, *Poetika Oğuzskogo geroičeskogo eposa*, Almatı 1997;
D. Qorqud Ensiklopediyası, I-II. C., Bakı 2000.
4. R. Jacobson, a.g.e.
5. R. Jacobson, C. Levi-Strauss, @ Koşki/Şarıya Boldera "Strukturalizm: "za" I "protiv", Moskva 1975.
6. B. Croce, *Ifade Bilimi ve Genel Linguistik Olarak Estetik*, İstanbul 1983, s. 91.
7. J. Lotmann, *O Soderjanii i Strukture Ponyatiya "Hudojestvennaya Literatura": Problemi Poetiki i İstorii Literaturi*, Saransk 1973, s. 35
8. R. Jacobson, P. Bogatryev, *Die Folklore als eine Besondere Form der Schaffens "Verzaameling van Opstellen door Oud-Leerlingen en Bevrinde Vakgenotten"*, 1929, s. 900- 913.

Tatarlara Türkçe

Elfine Sıbgatulline, **Türkçe Söyleşebiz (Türkçe Konuşuyoruz)**, Tataristan Kitap Neşriyatı, Kazan, 1995, 160 s.

Dr. Reside Gürses

Türk Dil Kurumu Uzmanı

Tatarlar Rusya Federasyonu'nda Tataristan Özerk Cumhuriyet'inin halkı olarak yaşadığı gibi dünyanın değişik yerlerinde de önemli cemaatler olarak hayat sürdürmektedir. Onların dışı açık bir Türk halkı olduğu, düşünce, sanat, ticaret ve siyaset alanında kendilerini gösterdikleri bilinmektedir. Bu durum ister istemez dil öğrenimi konusunda da kendini göstermektedir.

Yeni yapılanma döneminde Tatarlar da değişen koşullara göre kendilerini yetiştirmeye çalışmışlar, dil konusuyla ilgili bazı yayınlar çıkarmışlardır. Bir yanda İngilizce gibi uluslar arası kullanımı çok olan dillerde öğretici yayın yapsalar da Anadolu Türkçesi de ihmal edilmemiştir. **Bilge Dergisi**'nin bu sayısında Tatarların İngilizce ve Türkçe öğreten iki kitabına yer verdik. Birisi Prof. Dr. Venera Khisamova'nın **Tatar Ayditoriyasena İngilizce Tele Däreslere** adlı eseri diğeri ise, Tatar halkının Anadolu insanı ile iletişimi ve Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi bakımından önemli gördüğümüz, bu yazının konusu olan, Prof. Dr. Elfine Sibgatullina'nın Türkçe öğreten **Türkçe Söyleşebiz (Türkçe Konuşuyoruz)** adlı eserleridir.

Dil "konuşma" ve "yazma"dan oluşan "anlatım", "dinleme" ve "okuma"yı içeren anlama temeline dayalı bir olgudur, bir iletişim vasıtasıdır.

Dilin öğretimi anadili veya ikinci (yabancı) dil noktasında farklı metotların kullanılmasını gerektirir. Anadili öğretimi daha çok çevreden dinlemeye dayalı bir özellik gösterir. İkinci (yabancı) dil öğretiminde ise ana diline dayanan karşılaştırmalara ihtiyaç vardır. Çünkü ikinci(yabancı) dil ile ana dil arasında yapı, ses, söz dizimi ve anlam noktasında görülen benzerlikler veya ayrılıklar, ikinci (yabancı) dil öğretimine olumlu ve olumsuz aktarımlar sebebiyle olumlu veya olumsuz etkide bulunurlar.

Öğretmek istediğimiz herhangi bir ikinci (yabancı) dil için hazırlayacağımız yazılı veya sözlü malzeme ana dille hedef dil arasında bir karşılaştırmaya bağlı olarak değişiklik göstermesi gerekir. Ancak bu takdirde öğretimde başarı elde edilebilir. Bu özelliğin yanında hazırlanacak malzemenin anlatımı, dil öğretiminin "başlangıç" düzeyinde ana dille bir anlatıma ihtiyaç gösterirken, "orta" ve "ileri" düzeylerde artık öğrenilen ikinci (yabancı) dille anlatılmayı gerektirir. Artık bu dil okunduğunda, dinlendiğinde anlaşılabilir, yazıyla ve sözle anlatılabilecek düzeye gelmiş demektir.

Elimizdeki **Törekçe Söyleşebiz (Türkçe Konuşuyoruz)** adlı kitap Türk dili ailesi içerisinde yer alan Türkçeyi Tatarca bilenlere öğretmeye yönelik bir öğretim kitabıdır. Eser, Türk dili ailesi içerisinde Oğuz grubunda yer alan Türkiye Türkçesinin Kuzey Türkçe grubunda yer alan Tatar dilini bilenlere öğretimini, konuşma-anlamaya yönelik olarak, hazırlanmış bir çalışma olarak dikkatleri çekmektedir. Eserin ön sözünde de belirtildiği gibi Tatarca ve Türkiye Türkçesi arasında gerek yapı, gerek ses, gerek söz, gerek söz dizimi ve gerekse anlam noktasında bazı benzerlikler yanında bazı ayrılıklar da bulunmaktadır. Bu özellikler eserde bir konuşma bütünlüğü içerisinde verilmiştir. Kitapta konuşmalar önce Tatarca ve sonra Türkçe olmak üzere iki dille ve kendi alfabeleriyle Kiril ve Lâtin harfli olarak yazılmıştır.

Eserde konuşmalar "*Selâmlaşmak*", "*Tebrik, Dilekler*", "*Teşekkür Etmek*", "*Müracaat Kelimeleri*", "*Davet Etmek*", "*Vedalaşmak*", "*Sorular (Sualler)*", "*Tasdik Onay*", "*Tasdik Etmezlik*", "*Razı Olmazlık*", "*Af, Özür Dilemek, Üzüntü Bildirmek*", "*Tanışma*", "*Postane*", "*Zamirler*" gibi çeşitli mekânları, zamanları ve durumları ihtiva eden bir sınıflandırmaya tabii tutulmuştur. Bu sınıflandırmaların içinde, kalıp sözler diyebileceğimiz dilin değişmez unsurlarını da yer almaktadır. Ayrıca eserde "Türkçe Kişi İsimleri" başlıklı kısımda "Kız İsimleri", "Erkek İsimleri" ve Türkçe Tatarca deyimlerin yer aldığı bölümde ise önce Türkçe şekilleri Lâtin harfli olarak karşında da Tatarca şekilleri Kiril harfli olarak verilmiştir.

Türkçenin öğretimini pratik bir yolla veren eser, aslında iki yönlü olarak da kullanılabilir. Hem Tatarca bilenlere Türkiye Türkçesini öğretimi için hem de Türkiye Türkçesi bilenlere Tatarca'yı öğretmek.

Tatarlara İngilizce

Venera. N. Khisamova **Tatar Ayditoriyasenä İngilizce Tele Däreslere**, Kazan 2000, 208 s.

Dr. Reside Gürses

Türk Dil Kurumu Uzmanı

Ingiliz dilinin uluslar arası bir dil olarak gelişmesi bu dili kendi uluslarına öğreten kültürlerin yabancı dil öğretimi yolunda mesafe kat etmelerine neden olmuş, yabancı dil öğretimi konusunda hemen hemen her ülkede zengin bir birikim sağlamıştır.

Uzun süre dışa kapalı siyasalar uygulayan devletler ve bunlara bağlı özerk yönetilen toplumlar hem küreselleşme hem entelektüel gereksinimler doğrultusunda İngilizce gibi evrensel kabul gören dillerin öğrenimine ağırlık vermiştir. Ancak bu demek değildir ki daha önce bu toplumlarda yabancı dil eğitimi yapılmıyordu veya İngilizce dışında dillere itibar edilmiyordu.

Dün, Sovyetler Birliği'nin, bugün Rusya Federasyonu'nun özerk cumhuriyetlerinden biri olan Tataristan, Tatarca dışında Rusçayı da resmî dil olarak öğrettiği için kendi kültürüne dil öğretme konusunda, dünyanın diğer pek çok ülkesine göre biraz daha şanslı görünmektedir. Ayrıca Tataristan geçmişten getirdiği önemli bir entelektüel miras Kazan Üniversitesi ve entelektüel çevrelerin rolü dikkate alınmalıdır.

Bilge Dergisi'ni bu sayısında Tatarlara yabancı dil olarak Türkçe ve İngilizce öğreten iki kitabı ele aldık. Birisi Prof. Dr. Elfine Sibgatullina'nın Türkçe öğreten Türkçe Söyleşebiz (**Türkçe Konuşuyoruz**) adlı eserinin tanıtımında da deyindiğimiz Prof. Dr. Venera Khisamova'nın **Tatar Ayditoriyasenä İngilizce Tele Däreslere** adlı eseridir.

Tatarlara İngilizce öğretmek için hazırlanan, **Tatar Ayditoriyasenä İngilizce Tele Däreslere** bir Prof. Dr. Venera Khisamova'nın teknik özellikler içeren çalışması. Aynı zamanda okul dışında İngilizce öğrenmek isteyen Tatarlara da yol gösterecek niteliktedir. İngilizcenin Tatarca bilenlere ikinci (yabancı) dil olarak öğretimi noktasında hazırlanmış olan eserde konular dersler hâlinde verilmiştir. İki bölümden oluşan eserde toplam yirmi iki ders bulunmaktadır. İlk bölümdeki ilk on bir ders her bir ders;

"Leksika", "Grametika" ve "Fonetika" başlıkları altında ele almıştır. Bu ilk bölümdeki Her derslerde ilk önce söz varlığı ile ilgili bilgiler ardından gramerin bir konusuna daha sonrada da fonetik bilgilere yer verilmiştir. İlk ders alfabeyle ayrılmış. Burada Tatarcadan farklı bir seslendirmeye sahip olan İngilizcedeki l, s, i, m, n, f, v, z seslerinin tarifi örnek kelimeleriyle birlikte tablo hâlinde verilmiştir. Bu kısımda palatalizasyondan da bahsedilmiştir. İlk on bir derste kelime bilgisi; isimler, sıfatlar, sayılar, zamirler vs. başlıklar altında ayrı ayrı verilirken cümle bilgisi, ses bilgisi ile ilgili konular her bir derste tek tek incelenmiştir. Bu bölümde cümlelerin unsurları olan özne, tümleç yüklem ile ilgili bilgiler konuşma dilinden örnek cümleler çerçevesinde verilirken sesler, kelime ve cümle bazında vurgu, tonlama vs. konuları içerecek şekilde verilmiştir. Her bir ders, bu üç konuda çeşitli alıştırmaları da içermektedir.

İkinci bölümü oluşturan diğer on bir derste İngilizcenin öğretimi; "tema" ve "grametika" başlıkları altında ele alınmıştır. Önce belli konuları ihtiva eden düz metinler sonra diyaloglara uzanan çeşitli İngilizce metinler verildikten sonra, gramer bölümünde zamanlar; geniş zaman, şimdiki zaman, geçmiş zaman vb. başlıkları içerecek şekilde Tatarca ile karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu kısımda da konuyla ilgili alıştırmalara bol bol yer verilmiştir. Kitapta başlangıçta kısa anlaşılır cümlelerden oluşan kurmaca metinler yer almışken bu metinler sona doğru uzun cümlelerden oluşmuştur. Bu bölümde artık anlatım dili de İngilizce olarak görülür.

Ayrıca kitapta, her iki bölümü de içerecek şekilde Tatarcadan İngilizceye, İngilizceden Tatarcaya olmak üzere çeviri merkezli çalışmalara da yer verilmiştir. İlk başlarda bu, cümlelerin çevirisi şeklinde gerçekleşirken daha sonra, paragraflar ihtiva eden metinlerin çevirisi şeklinde olmuştur.

Hem öğrenci hem öğreticiler için bir el kitabı niteliğinde hazırlanmış olan eser, İngilizcenin belli konular çerçevesinde öğretimini esas alması açısından söz varlığının kazanımını kolaylaştırıcı bir yapıya sahiptir. Ayrıca eserde derslerin gramer, cümle bilgisi ve ses bilgisinin, sadece bir konunun ele alınmış olması da öğretimi pekiştirici, geliştirici bir rol oynamaktadır. Tatar İnsanî Bilimler Enstitüsü ve Kazan ve taşradaki kollejlere ders kitabı olarak okutulan bu eser, profesyonelce hazırlanmış yapıyla Tatarca bilenler için bir temel kitap özelliği taşımaktadır. İngilizce öğretiminin sistemli bir bilgi akışı içinde verildiği eser, bu yapıyla İngilizce öğrenmek isteyen öğrenciler ile İngilizce öğretmek isteyen öğretmenler için önemli bir kaynaktır.

Menakıb-Name-i Hasan Ünsî

Ömer ÖZKAN

Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi

Herhangi bir konuda bahiste bulunmak anlamındaki nekabe kökünden türemiş olan menkıbe (çoğulu menakıp¹) kelimesi, "övülecek güzel iş, hareket ve davranış" manalarına gelmektedir. Kelime zamanla terim anlamı kazanarak, sûfilerin olağanüstü hâl ve tavırlarını ifade eden keramet (çoğulu kerâmât)'in yerine veya onu anlatan hikâyeler manasına kullanılır olmuştur. Menakıp ya da menakıpname de yine bu konuda meydana getirilmiş eserleri karşılar bir ad olarak literatüre geçmiştir. Peygamberin ashabının meziyetlerini anlatan hadislerin toplandığı fasıllarda menakıpname kelimesi geçtiği gibi; mühim tarihî şahsiyetleri anlatan müstakil eserlerde, bir zümrenin veya bir kabilenin övülecek işlerinden bahsedilen eserlerde de bu adlandırma kullanılmıştır².

Menakıpnamelerin ortaya çıkmasındaki temel unsur ise din ya da halk muhayyilesinin, geleneksel olarak devam eden bazı değerler sistemiyle bütünleştiği zenginleştirdiği simalardır. Tarihî gerçeklere dayanan menakıpnameler bulunduğu gibi, toplumun daha çok felsefî alt yapısını yansıtır nitelikli hayalî menakıpnameler de vardır. Toplumun ortak değerlerini yansıtsalar veya ahlâkî bir öğretiyi aktarıyor olsalar da genellikle menakıpnameler bir düşünceyi benimsetmek ve yaymak amacını taşırlar.

Türk kültüründe menakıpnamelerin ortaya çıkışında hiç şüphesiz İslâm dininin büyük tesiri olmuştur. Bunun yanında, menakıpnamelerin oluşmasına kültürel bir zemin teşkil eden masal, efsane ve destan söyleme birikimlerinin ve zengin halk muhayyilesinin de önemi büyüktür. Araştırmacılar Anadolu'ya yerleştikten sonra meydana getirilen evliyâ menakıpnamelerinin Türk destan geleneği ile ortak

bazı özellikler taşıdığını söylemektedir³. Evliyâ menakıpnamelerinin Anadolu'daki ilk örneklerinin görülmeye başlandığı Selçuklular ve Beylikler devrinde Anadolu göçlerin, istilaların ve buhranların yaşandığı bir yer durumundaydı. Aynı zamanda bu devirlerde pek çok sûfî Anadolu'ya yönelmiş ve orada teşkilatlanmaya başlamıştır. Nitekim, sûfî şahsiyetler etrafında oluşmuş bazı menakıpnameler bu döneme aittir ya da bunlara konu olan kişiler bu dönemlerde yaşamışlardır. XIII. Yüzyılda Anadolu'da etkin role sahip sûfî çevreler Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da önemli roller üstlenecekler ve Şeyh Edebali, Abdal Musa ve Geyikli Baba gibi efsanevî şahsiyetlerin adı pek çok menakıpnamede ve ilk Osmanlı tarihlerinde geçecektir. İlerleyen yüzyıllarda Osmanlı topraklarında tekkelerin sayısı gittikçe artmış ve tasavvufî düşünce yaygınlaşmıştır. Böylelikle yeni menakıpnameler kaleme alınmış ya da tercüme edilmiştir.

Menakıpnamelerin kültür tarihimiz açısından önemini artıran hususlardan birisi de ortaya çıktıkları devir ve toplum hakkında malzemeler taşıyor olmalarıdır. Asıl konusu bir şahsiyeti, inancı ya da davranış biçimini yaymak, anlatmak olan bir eserden tarihî-kültürel malzeme elde etmek ise sistematik ve metodolojik bir yaklaşım tarzını gerekli kılar. Menakıpnameler hakkında, onları metodolojik bakımdan ele alan ve bu açıdan model kabul edebileceğimiz bir çalışma 1992 yılında A.Yaşar Ocak tarafından ilim âlemine sunulmuştu⁴. Daha başka eserler kaleme alınmış olsa da bunu konuya yaklaşım biçimi nedeniyle alanında bir ilk kabul edebiliriz.

Yakın zamanda Kültür Bakanlığı yayınları açısından çıkan, Mustafa Tatcı tarafından titizlikle hazırlanmış Hasan Ünsî menakıpnamesini de menakıpnamelerle ve kültür tarihiyle ilgili bahsettiğimiz çalışmaların bir uzantısı kabul edebiliriz. Hasan Ünsî'nin hayatının ve menkıbelerinin anlatıldığı, 18. yüzyılın sosyal hayatıyla ilgili de pek çok bilgileri içeren bu menakıpname, onun vefatından on dokuz yıl sonra öğrencisi İbrahim Hâs tarafından 1742'de kaleme alınmıştır. Metin içerisinde farklı şahsiyetlerden bahsedilmiş olsa da temelde tek bir kişi etrafında meydana getirilmiş bu eseri müstakil sûfî tez-

kireleri arasında değerlendirebiliriz. Hazırlanan metin her yönüyle kültür tarihine ışık tutan, zengin bir kaynak niteliğindedir. Bir mutasavvıf şahsiyetin düşüncelerinden, gönül dünyasından ve yaşam biçiminden bahseden bu eserde, 17. ve 18. yüzyılların siyâsî ve sosyal tarihi başta olmak üzere, halkın gündelik hayatı, bilgisi, görgüsü, eğitimi, eğilimi ve davranış özellikleri, kıyafetleri, ev hayatı, sokakları, yolları, mimarî anlayışları gibi hususlar hakkında malumat elde etmek mümkündür. Diğer taraftan yine eserden hareketle devrin esnafını, öğretim kurumlarını, câmilerini, tekkelerini, sūfîlerin saray ve devlet adamlarıyla ilişkilerini, hekim ve hastaların durumlarını daha yakından tanıma fırsatı bulunabilir. Eser, türlü yönleriyle o dönemle ilgili olarak siyâsî, etik, estetik, folklorik pek çok hadiseye ışık tutmakta ve malzemeler vermektedir. Bu hususlar dikkate alındığında bu tür eserlerin ve çalışmaların başta tarihçiler olmak üzere halkiyatçılar, eğitim bilimcileri, tıp ve iktisat tarihi araştırmacıları, mimarlar vs. için mühim kaynaklar olduğunu düşünebiliriz. Yukarıda dile getirdiğimiz, bilim dünyasına sunulmuş yeni çalışmanın da kültür tarihine katkılarda bulunacağı muhakkaktır. Hasan Ünsî'nin menkıbelerini ve hayatını ele alan bu eser, ifade edildiği gibi İbrahim Hâs tarafından kaleme alınmıştır. Bu yüzden çalışma İbrahim Hâs, Menâkıb-Nâme-i Hasan Ünsî adıyla yayımlanmıştır. Bir önsözden sonra üç ana bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde "Hasan Ünsî'nin Hayatı", ikinci bölümde "Menâkıbnâme'nin İncelenmesi", üçüncü bölümde de, "Menâkıbnâme" metni verilmiştir.

Birinci bölümde, Şeyh Hasan Ünsî'nin hayatı, karakteristik özellikleri, üstadı Karabaş-ı Velî, ona bey'atı ve pîrdaşı Üsküdarlı Nasûhî hakkında bilgiler verilmiş ve adı geçen şahısların tasavvuf tarihindeki yerleri tespit edilmiştir. Buradaki malumatlar zengin dipnotlarla desteklenmiştir. İkinci bölüm ise metnin tahlilinin yapıldığı, bazı tarihî şahsiyetlerin, yerlerin, kültürel değerlerin ve motiflerin tespit edildiği diğer önemli bir kısımdır. Metnin değerlendirilmesi kısmında, Menakıpname'nin nüshaları, dili ve tenkitli metinde izlenen yol üzerinde durulmuştur. Metnin toplam yedi nüshasından söz edilmektedir. Ancak

esas metni hazırlarken bu nüshalardan üçü tercih edilmiştir. Bu seçimde metinlerin eksik ya da tam olmalarının ve imlâ hususiyetlerinin dikkate alındığı dile getirilmiştir. Bu üç nüsha arasından da MÜ (Marmara Üniversitesi Kütüphanesi) nüshası temel olarak alınmış, HM (Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mah. Bl.) ve AE (Millet Kütüphanesi Ali Emiri Bl.) nüshalarındaki ek bilgiler ve bazı farklılıklar dipnotlarda gösterilmiştir. Yine bu bölümde eserin kaleme alındığı yüzyıla ilgili pek çok kültür unsurundan söz edilmiş, Karabaş-ı Velî'nin ve öğrencisi Hasan Ünsî'nin adap ve erkanına ait bazı pratik bilgiler verilmiştir. Gaybı bilme, gelecekte haber alma, hastalıkları tedavi etme, hasımlarını öldürme ve eziyet etme, kılık değiştirme, tabiat kuvvetlerini kullanma, rüya tabirinin çıkması, rüyada görünme veya rüyada birini uyarma, ağzından çıkan her sözün olması ve öldükten sonra fizik beden olarak görünme gibi bazı keramet motifleri de dile getirilmiştir. Son bölüm ise ifade edildiği gibi, menakıpname metnine ayrılmıştır. Çalışmanın sonunda yer alan karma dizin de eserin daha iyi değerlendirilmesine katkı sağlamaktadır.

Türk kültür tarihine ait yeni zenginlikleri ortaya çıkardığını, varolanlara da yeni katkılar sağladığını düşündüğümüz bu çalışmanın ilim âleminde gereken ilgiyi bulacağına inanıyor, benzeri çalışmaların yapılmasını ümit ediyoruz.

NOTLAR

1 Araştırmacılar, Menkabe kelimesinin Türkçe'de galat olarak kullanıldığını, doğrusunun metinlerde Menkabe biçiminde geçtiğini dile getirmektedirler. Biz bu konudaki adlandırma için TDK'nın 1996 yılında çıkardığı İmlâ Kılavuzu'nu esas aldık.

2 Ahmed Ateş, "Menakıpname", İA, MEB, İstanbul 1970, c.7

3 Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, Ankara 1992.

4 Ahmet Yaşar Ocak, a.g.e.

“Kadın / Woman 2000 Dergisi*”

Yasemin SOYAK

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kadın / Woman 2000 Doğu Akdeniz Üniversitesi Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi tarafından yılda iki kez çıkarılan bir kadın dergisidir. Kısa adı DAÜ- KAEM olan Doğu Akdeniz Üniversitesi Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi (1998) Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin on beş dolayındaki araştırma merkezlerinden biridir. Bu merkezin amacı kadının toplumdaki kendi yerinin farkına varması, eğitimi, siyasî ve sosyal hakları yönlerinde bilinçlendirilmesidir.

Kadın / Woman 2000 dergisinin ilk sayısı Haziran 2000 tarihinde yayımlanmıştır. Altı ayda bir, yılda iki sayı bir cilt oluşturacak şekilde Türkçe-İngilizce olarak yayımlanan dergi hakemli, bilimsel düzeyde bir kadın dergisidir. MLA (Master List of Periodicals) tarafından da indekslenmektedir.

Bu derginin amacı DAÜ-KAEM'in de ilkeleri doğrultusunda kadın ile ilgili farklı disiplinlerdeki çalışmalara yer vermektir. Dergide kadın hakları, kadının toplumdaki yeri, geçirdiği evrimler, kadının hukukî, sosyal ve siyasî sorunları ele alınmakta ayrıca sanat eserlerinde kadının yeri ve sanatçı olarak kadın kimliğiyle ilgilenilmektedir. Bu paralelde dergide yayımlanan yazılar sosyoloji, psikoloji, sağlık, antropoloji, hukuk, siyaset bilim, ekonomi, sanat tarihi, arkeoloji, iletişim, edebiyat gibi disiplinlerde 'kadın' merkezli çalışmalardır. Ayrıca kadın hakkında yapılan çalışmalara (dernekler) ve yeni yayınlara

* Bu yazı Bilge Dergisi'ne Doç. Dr. Hülya Argunşah adıyla gönderildiğinden, Yaz 2002 sayı 33'de aynı adla yayımlanmıştır. Yazıyı tekrar Yasemin Soyak adıyla yayınlıyor. Bu vesileyle, Bilge Dergisi'ne yazı gönderenleri ad, soyad ve bağlı oldukları üniversiteleri ayrıntılı olarak bildirmeleri konusunda uyarıyoruz. (Bilge Dergisi Yayın Kurulu).

ilişkin bilimsel tanıtım ve tenkit yazılarına her sayıda daha fazla yer verilmek istendiği belirtilmektedir.

Kadın / Woman 2000'in ilk sayısında yayınlanan Tülin Günşen İÇLİ ve Aslıhan ÖĞÜN'e ait "Kadın Suçluluğunu Etkileyen Bazı Sosyolojik Faktörler" adlı yazıda 'suç ve kadın' merkezinde kadınların erkeklere göre daha az suç işlemesi ve kadınları suça iten faktörler üzerinde durulmuştur. Bu çalışma hazırlanırken kadının sosyo-kültürel ortamdaki yerine dikkat çekilmek istenmiştir.

Turgut TURHAN ise "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Yurttaşlık Yasasında Evlenmenin Vatandaşlığa Etkisi ve Kadın" adlı yazısında, evlenen kadının vatandaşlığı konusunda KKTC'deki kanunun, kadın-erkek eşitliği ilkesine ters düştüğünü tartışır. Çünkü KKTC vatandaşı olan ve yabancı erkeklerle evlenen bir kadın, vatandaşlığını devam ettirmek mecburiyetindedir ve eşinin vatandaşlığına geçmesi mümkün değildir. Anlaşılacağı üzere yazıda kadının KKTC medenî kanundaki yeri üzerinde görüş ve tartışmalar sunulmuştur.

Hülya ARGUNŞAH "Kadın Duyarlığı Açısından Sevinç ÇOKUM'un Hikâyeleri" adlı yazısında, 'kadın edebiyatı', 'kadın yazarlar', 'kadın yazarların ilgilendiği konular' etrafındaki düşüncelerini belirttikten sonra, 'kadın edebiyatı' yerine 'edebiyatta kadın duyarlığı' söylemini daha uygun bulduğunu ifade etmektedir. Yazı, Sevinç Çokum'un hikâyelerinde bir kadın yazar olarak evlilik, boşanma, çalışma hayatı gibi kadın dünyasıyla ilgili unsurların nasıl yer aldığı sorusunun cevaplanmasıyla tamamlanır. Böylece bir kadın gözüyle algılanan sosyal hayatın edebiyattaki yansımalarının tespitiyle karşılaşırız.

Netice YILDIZ'ın "Kıbrıs'ta Tarih Öncesinden Günümüze Kadın" adlı yazısında 'Kadın Araştırmaları İçin Kaynaklar ve Kıbrıs Kadını', 'Antik Çağlarda Kadın', 'Tarih Öncesi Kadın Betimlemeleri', 'Kadının Tarih Öncesi Çağlarda Ekonomik ve Politik Statüsü', 'Osmanlı Döneminde Kıbrıs Kadınının Aile Yaşamı, Hukukî ve Sosyal Durumu', 'Kadınların Ekonomiye Katkıları' başlıkları altında kadın, bir çok yönüyle ele alınmıştır.

Biran MERTAN "Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde Kadının Konumu: Bir İnceleme" adlı yazısında Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde ve KKTC'ndeki kadın ve erkek nüfus oranlarını vererek bu konuda geçmişten günümüze kadar gelen süre içerisinde devam eden yapılanmayı değerlendirir.

Birinci sayıda derginin sonunda Bahire UZMAN-İNAN ve Mürtüvvet ATALAY'a ait Kıbrıs Türkünün Değişim ve Gelişiminde Kıbrıs Türk Kadın Dernekleri adlı kitap tanıtılır.

Kadın / Woman 2000'in Haziran 2001'de ikinci cildinin birinci sayısı yayımlandı. Bu sayı KAEM tarafından " Özden SELENGE Dosyası" olarak hazırlanmıştır. KAEM Özden Selenge'yi 2001'de yılın kadın sanatçısı seçmiştir. Ressam ve yazar olan Kıbrıslı bir kadın sanatçının her yönüyle tanıtılması için hazırlanan bu sayıdaki yazılardan ilki Netice Yıldız'ın "Portrait of Özden Selenge as an Artist" adlı çalışmasıdır. Özden Selenge'nin geçirdiği sanat aşamaları ele alınıp, yaptığı resimlerden de hareketle biyografisi çizilmiştir. Yazının sonunda ressama ait resim çalışmalarından bazı örneklerle de yer verilmiştir.

Bu dosyanın ikinci yazısında Hülya ARGUN-ŞAH, "Özden Selenge'nin Hikâye Dünyası" başlığı altında sanatçının yazarlık serüvenini çözümler. Selenge'nin yaşadıklarını, dinlediklerini, gözlemlediklerini hikâyelerinde yeniden kurguladığını, çünkü onun geçmişin geleceği etkileyeceğine inandığını belirtir. Hikâyelerinde ezilmiş, sömürülmüş, mutsuz kadınları ele alan Selenge, eğitimi ve meslek sahibi olmayı kadınlar için bir kurtuluş yolu olarak gösterir. Makale, kadın duyarlılığı açısından yazarın hikâyelerini değerlendirirken hikâyelerle romanlar arasında belirgin devamlılıklar bulunduğunu da vurgular ve Özden Selenge'yi bu iki türün bütünlüğü içerisinde kavramaya çalışır.

Yonca HÜROL, "Özden Selenge'nin Romanlarında Arzu Mekanizmasının Evrenselliği" başlıklı yazısında amacının Özden Selenge'nin romanlarındaki arzu mekanizmasının evrensel niteliklerinin tartışılması olduğunu söyler. Bunun için de öncelikle Selenge'nin romanlarının evrensel ve yerel niteliklerini inceler.

"The Development of a Feminist Discourse and Feminist Writing in Turkey: 1970-1990" adlı yazısında Ramazan GÜLENDAM, 1970 yılından 1990'lara kadar geçen süre içerisinde feminist söylemin geçirdiği değişimleri verir. 1970'lerde anti-feminist ve sosyalistlerin engeline takılan feminist yazarların ancak 1980'den sonra kendilerini bulduklarını ve eserlerinde kadını 'birey' olarak ele aldıklarını belirtir.

Fatma GÜVEN ve Sevin UĞURAL "Occupational Segregation: The Position of Women in the North Cyprus Labor Market" adlı yazılarında KKTC emek piyasasında kadının yerini, meslek içi ayrımcılıkları -grafik ve tablolarla-, belirlemeye ve bu durumun diğer ülkelerle mukayesesi yapmaya çalışmışlardır.

Derginin bu sayısının son kısmında ise yine kadın konulu kitapların tanıtımına yer verilmiştir. Madeline ZILFI'nin Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları, Afet İNAN öncülüğünde kurulan Kadının Sosyal Hayatını Araştırma ve İnceleme Derneği (KASAİD)'nin Kadın Konulu Yayınları, Müjgan CUNBUR'un Türk Kadın Yazarların Eserleri "Bibliyografyalar" , Neriman DUMANOĞLU'nun Türkiye'de Kadın Hakkında Yayınlanmış Eserler "Bibliyografyalar" bu kitaplardan bir kaçıdır.

Kadın / Woman 2000'in ikinci cildinin ikinci sayısı Aralık 2001'de yayımlandı. Bu sayıda da genel ilkelere doğrultusunda toplumsal yaşamda kadına ışık tutacak bir çok yazıya yer verilmiştir. Bunlardan ilki Nermin Abadan-Unat'a ait "A Biography: An Adamant Defender of Deep-Ecology and Ecofeminism:Günseli Tamkoç (1921-1998)" başlıklı çalışmadır. Bu yazısında Nermin ABADAN-UNAT 'eko-feminizm' ve 'derin ekoloji' hakkında bilgi verdikten sonra bu alanda hayatı boyunca çalışan Günseli Tamkoç'un yaşam öyküsü ve faaliyetlerini tanıtmıştır. Bu sayıdaki bir diğer yazı da Necdet OSAM'ın "A Sex-Related Attitude Study in Word Choice: The Case of Turkish Cypriots" başlıklı yazısıdır. Bu çalışmada dilin kullanımının bireyden bireye değiştiği, çünkü bireyler arasındaki dil farklılıklarının yaş, eğitim durumu, cinsiyet, sosyal konum gibi unsurlara bağlı olduğu belirtildikten sonra cinsiyet olgusu merkezli dile giren yabancı sözcüklere karşı olan tutumun KKTC'ne göre bir değerlendirilmesi yapılır.

Şeyma GÜNGÖR "Woman Who Save Their Husbands From Difficult Situations in The Book of Dede Korkut" adlı yazısında Dede Korkut kitabının Türk kadınının toplum içindeki yerinin belirlenmesine kaynaklık edecek bir eser olduğunu örneklerle anlatır.

Burcu ÖZGÜVEN'e ait "A Market Place in the Ottoman Empire: Avrat Pazarı and its Surroundings" adlı yazıda Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınların kamusal mekânlarla olan ilişkileri iki boyutta ele alınır: 1- Bu mekânları kullanan kadınlar (kadınların alış-veriş yaptıkları avrat pazarları) 2- Bu mekanların yapılmasına öncülük eden kadınlar (padişah kızları, eşleri vb.)

Bu sayıda yer alan diğer bir yazı da Mukaddes FASLI ve Uğur DAĞLI'ya ait "Changing of the Role of the Cypriot Women at Residential Exterior Spaces" adlı çalışmadır. İki kısımdan oluşan yazının birinci bölümünde Kıbrıslı kadınların kentsel çevrenin dış mekânlarındaki rolüne değinilirken, ikinci bölümde apartmanlarda yaşayan kadınlarla yapılan anketlere yer verilir.

Hanife ALİEFENDİOĞLU ve Mustafa F. ÖZ-BİLGİN "Kadın, Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik Araştırmalarında Araştırmacı ve Katılımcı İlişkisi: Yeni Arayışlar ve Yönelimler" adlı çalışmalarında amaçlarının kadının toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelimle ilgili araştırmalarda, araştırmacı ve katılımcı olarak yerinin tartışılması olduğunu belirtirler. Bunun için de yazıda iki konu irdelenir. Bunlardan birincisi "köylü/üretici pazarıcı kadınlar", ikincisi ise "cinsiyete dayalı fırsat eşitliği" dir.

Derginin bu sayısının sonunda da yine kitap tanıtımlarına yer verilir. Bunlardan birkaçı Ufuk SERDAROĞLU'nun Feminist İktisatın Bakışı (Post-modernist mi?), ZEYNEP HANIM'ın Zeynep Hanım Özgürlük Peşinde Bir Osmanlı Kadını, Neriman MALKOÇ-ÖZTÜRKMEN'in Edibeler, Sefireler, Hanımefendiler, İsmetTatar'ın Kıbrıs Sandıkları, Wendy SLATKIN'in Women Artists in History, From Antiquity to the Present adlı kitaplardır.

Kadın/Woman 2000 dergisi, Türk kadınlarının ama özellikle de Kıbrıslı Türk kadınının geçmişten günümüze geçirdiği evrelerinden, sosyolojik ve hukukî konumundan, ürettiği sanat eserlerinden bahsederek diğer kuruluşlarca denenmeyen bir ilke imza atmıştır. Bilimsel boyutlarda çıkan ve hakemli olan bu dergi taşıdığı bu iddialı görüntüsü ile daha büyük işler yapacağını haber veren oldukça dinamik bir tablo sergilemektedir. Dergi, KKTC ve kadın olgusuna önem veren okuyucu tarafından desteklenmelidir. Kadın/Woman 2000'le ilgilenen okuyucu ve kurumları dergiyi incelemek için [http:// www.emu.edu.tr/kaem/](http://www.emu.edu.tr/kaem/) adresine girerek izlemeğe ve yaşaması için de abone olmağa davet ediyorum.

İletişim adresi:

Kadın/Woman 2000 Doğu Akdeniz Üniversitesi Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi

Gazimağusa/KKTC

e-mail: woman2000@emu.edu.tr

“Nüsha”

Sarkivat Araştırmaları Dergisi

Yrd. Doc. Dr. Ömür CEYLAN

Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

İlim hayatımızın pek çok sorunu sayılabilirse de akademik periyodikler yani ilmî araştırma dergileri ve dergiciliği bu sorunların en önemlilerinden biridir. Aslında tamamına yakını bütüne nispetle ayrıntı sayılabilecek konularda, katı akademik kurallara uyularak ve belli bir ilmî disiplin terminolojisiyle yazılan yazılar; akademik dünyanın temel dinamiklerinden biri olmakla birlikte ticarî anlamda bir getiri vaatmediği için, ilmî dergicilik büyük ölçüde resmî ya da yarı resmî kurumların imkanlarına terk edilmiş durumdadır. Türkiye üniversitelerinde çalışıp da, bu çetin işe tâlip olan fedâkar ve kararlı bilim adamlarının oluşturduğu çalışma gruplarında yer alarak; yazım, dizim, basım, dağıtım mâliyetleri ve uluslar arası bilim câmiasında genel kabul görebilmek için aranan kriterlerle yüz yüze gelip hayal kırıklığı yaşamayan akademisyen yok gibidir. Kimi zaman bütün bu zorluklara rağmen harekete geçilir, ancak birkaç ay dayanıldıktan sonra yayıma ara verilir; kimi zamansa üniversite çevrelerince ilgi ve heyecanla karşılanan dergi bu ilginin yarattığı baskı ile akademik kalitesinden ödün vermek zorunda kalır ve itibarını kaybetmeye başlar.

İlmî dergi yayıncılığını içinde bulunduğu zor şartlar dahilinde ancak böyle şekillendirebilen ülkemizde, akademisyen olmanın da yalnız bize has sorumlulukları vardır. Türkiye akademisyenleri dünyadaki diğer meslektaşları gibi yalnızca çalıştığı sahanın literatürünü takip etmekle sorumluluklarını yerine getirmiş sayılmazlar. Aynı zamanda nadir görülen bu cesur teşebbüsleri; seviyeli makaleler, tanıtım yazıları ve eleştiriler yazarak, hatta buldukları yerde abone kaydı ve dergi dağıtımını yaparak desteklemek de onların doğal sorumlulukları arasındadır. Velhasıl

ülkemizde; iktisat, sosyoloji, basın tarihi ve daha birçok bilim dalının kesiştiği noktada pek hazin bir hikayedir dergicilik.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi öğretim üyeleri önderliğinde, 2001 baharıyla yayın hayatına başlayan Nüsha, bütün bu zorluklara rağmen seviyesi ve teknik özellikleri ile uzun soluklu bir akademik dergi olmaya aday görünümündedir. Editörünün: "Türk, Arap, Fars ve Urdu dilleri ve edebiyatları ile bu dillerin hayat sürdüğü coğrafyanın tarihi, kültürü ve felsefesi üzerine yapılan çalışmalar..." şeklinde sınırlarını belirlediği bir şarkiyat araştırmaları dergisi olan Nüsha, üç aylık ve hakemli bir dergi olarak planlanmıştır. İdeal hacmi, özenli dizgisi ve yazılarda uygulanan ilmî araştırma usüllerindeki tutarlılıkla kendisine emek verenlerin yüzünü ağartan Nüsha'nın 160 sayfa tutarındaki ilk sayısında, biri İngilizce olmak üzere 15 makaleye yer verilmiştir.

I. Sayı: "M.Faruk Toprak, Arap Şiirlerinde Şehirlere Hiciv; Hüseyin Yazıcı, Mısırlı Tarihçi ve Yazar Ahmed Emin'in İstanbul Anıları; Hicabi Kırlangıç, İranlı Şâirin Türkiyesi; Musa Yıldız, Abdurrahman Eş-Şarkâvî'nin El-Ard Adlı Romanı; Derya Örs, Celâl l-i Ahmed, Hayatı, Eserleri ve Edebî Üslûbu Üzerine Bir İnceleme; Celal Soydan, Urdu Öyküsünde Fesadat Dönemi ve İlerici Yazarlar; Bedrettin Ayaç, Ortadoğu Araştırmalarında İbrance'nin Yeri (İng.); Kemal Tuzcu, Araplarda Etimoloji Çalışmaları; Adem Akın-Remzi Demir, Hoca Tahsin Efendi ve Felsefe İlgili Bir Şiiri; Hasan Almaz, Şehriyar ve Türk Edebiyatı; Derya Örs, Çağdaş İran Şiirinin Öncülerinden Fereydûn-ı Muşîrî; Hicabi Kırlangıç, İran Şiiri İçin Bir Sınıflandırma Denemesi; Muhammet Hekimoğlu, Raşit Halifeler Döneminde Şiir; İbrahim Ethem Polat, Hanif Şâirlerin Şiirlerinde Monoteist Yapı; Ahmet Faruk Çelik, Konya Mevlana Müzesi Abdülbâki Gölpinarlı Kütüphânesi Katalogu."

II. Sayı: "Derya Örs, Nâsır-ı Husrev'in Şiirlerinde Felekten Şikayet; Hicabi Kırlangıç, Câmi'nin Şiir Görüşü; Ali Güzelyüz, Çağdaş İran Şâiri Fürûğ-ı Ferruhzâd (1935-1967); A.Yaşar Koçak, Er-Ru'ay-

nî ve Eserleri; Hüseyin Yazıcı, XVII. Asır Arap Edebiyatının Kısa Bir Değerlendirmesi ve Hızır b. Muhammed el-Amasi; Mehmet Yavuz, Yabancı Kelimenin Arapça'da Kullanılışı ve Tanınmasındaki Ölçüler; Mehmet Ali Şimşek, Delâlet Kavramı Çerçevesinde Lafız ve Anlam İlişkileri; Mehmet Yavuz, Mu'arreb Kelimelere Dâir Yazılan Eserler Sözlükler; Bedrettin Aytaç, Selâme Mûsâ ve Arap Diline Ait Görüşleri; Musa Yıldız, Yûsuf İdrîs'in el-Harâm Adlı Romanı; Ahmet Yüksel, Abdurrahmân b. İshâk ez-Zeccâcî ve Kitâbu'l-Lâmâtî; Celal Soydan, Urdu Dilinin Türk Asıllı Dahi Şairi Mirza Asadullah Han Galib; Kemal Tuzcu, Arap Yazısının Ortaya Çıkışı (I); Remzi Demir-Bilal Yurtoğlu, Unutulmuş Bir Osmanlı Düşünürü Hoca Tahsîn Efendi'nin Tekvîn Yâhûd Hilkat Adlı Eseri ve Haecelci Evrimciliğin Türkiye'ye Girişi; Mehmet Kanar, Farsça Güfteli Bazı yin-i Şerifler."

I. sayının ilk makalesi olan "Arap Şiirinde Şehirlere Hiciv" (Mehmet Faruk Toprak), değişik Arap Şairlerinin Bağdat, Vâsıt, Nusaybin, Buhârâ, Hemedan, Erbil, Runda, Dimaşk ve Diyarbakır şehirleri hakkında yazdıkları hicviyeleri tercümeleriyle birlikte bir araya getiren nitelikli ve aynı zamanda özellikle şehir monografileri açısından önemli bir yazıdır. I. sayıdaki "Araplarda Etimoloji Çalışmaları" (Kemal Tuzcu) ve II. sayıdaki "Yabancı Kelimelerin Arapça'da Kullanılışı" (Mehmet Yavuz) ile "Mu'arreb Kelimelere Dair Yazılan Eserler Sözlükler" (Mehmet Yavuz) başlıklı makaleler, yalnız Arap filologları için değil karşılaştırmalı dil ve dilbilim çalışmaları yapan araştırmacılar için de kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir. İlk sayının 16-36. sayfaları arasında bulunan "Mısırlı Tarihçi ve Yazar Ahmed Emin'in İstanbul Anıları" (Hüseyin Yazıcı) ve "İranlı Şairin Türkiyesi" (Hicabi Kırlangıç) adlı yazılar, her ikisi de 20. y.y.'da yaşamış olan iki şark aydınının Türkiye ve İstanbul ile ilgili duygu ve düşüncelerini bir araya getirmesi bakımından ilgi çekici yazılardır. İlk sayının son makalesi merhum Abdülbâki Gölpinarlı'nın Mevlânâ Müzesi Kütüphanesi'ne bağışladığı kitaplarını konu edinen makaledir. 228 yazma ve 1831 basma eserden oluşan koleksiyonun dökm bilgilerini içeren listenin özellikle yazma eser-

ler bölümü, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nde basılmayı bekleyen ayrıntılı katalog yayınlanana kadar, başta divan ve dînî-tasavvufî edebiyatçıları olmak üzere bütün şarkiyatçıların el altında bulundurulması gereken bir envanter çalışmasıdır.

Editörünün: ".. bilimi ve adaleti temel alan eleştirilerin esirgenmemesi temennîsi..."ndan ve derginin hitâp ettiği akademik çevrelerden birine olan mensûbiyetimizden aldığımız cesâretle, birkaç noktaya daha değinmek istiyoruz. Nûsha'nın dünya ölçüğündeki benzerleri, yılda en fazla iki sayı yayınlanmaktadır. Bu uluslar arası ve saygın tarama indekslerinin bir kriteri olmakla birlikte, derginin yayınlandığı il sınırları ile sınırlı olmayan hakemlik müessesesinin sağlıklı bir şekilde çalıştırılmasının da doğal bir sonucudur. Hakemli dergi Nûsha'nın, ilk iki sayısındaki yazar kadrosu zenginliğini ve ilmi kalitesini devam ettirmesi için, yayın periyodunu tekrar gözden geçirmesi düşünülmelidir. Yine benzer dergilerde, sâbit danışma kurulları tespit edilirken, derginin hitâp ettiği bütün akademik disiplinlerden temsilci bulundurulmasına âzamî dikkat gösterildiğini biliyoruz. Nûsha, Türk, Fars, Arap ve Urdu dili ve edebiyatları merkezli bir şarkiyat dergisi iken, danışma kurulunda Türkoloji mensubu üye bulunmamaktadır. Nitekim bu eksiklik daha ilk sayıda kendisini hissettirmektedir. "Hoca Tahsin Efendi ve Felsefe İle İlgili Bir Şiiri" adlı makâlede, söz konusu şiirle ilgili şunlar söylenmektedir: "Hoca Tahsin Efendi'nin 'Fuzelâ-yı Be-nâmdan Bir Marîzin Eser-i Hazînidir' başlığını taşıyan söz konusu şiiri, Hicrî 1297, Milâdî 1880 yılında Hazîne-i Evrâk'ın ikinci sayısında yayımlanmıştır ve 35 beyittir." Halbuki şiir her biri 4 beyitlik 11 bendden oluşan bir tercî'-i benddir ve toplam 44 beyittir. Metnin alındığı yerde, her bend sonunda tekrar edilen beyti (vâsita) sürekli dirmek zorunda kalmamak için, çok sık başvurulan bir usûlle; "eydan" (aynısı) ibâresi kullanılmış, bu ayrıntı makâle yazarları tarafından fark edilmeyerek "eydan" ibâreleri aynen alınıp şiirin 35 beyit olduğuna hükmedilmiştir. Yine aynı şiirin çevirisinde 13, 15, 16, 19, 23 ve 24 numaralı beyitler küçük dikkatsizlikler sonucu bazen eksik, bazense yanlış karşılanmıştır. Yine Hoca Tahsin Efendi'nin II. sayıda yayınlanan "Târîh-i Tekvîn Yâhûd Hilkat" adlı eserinin metninde de benzer dikkatsizlikler göze çarpmak-

tadır: Ma'ârif-i Nezâret-i Celîlesi<Maarif Nezaret-i Celîlesi (s.178), padişâh-ı kudredân efendimiz<padişâh-ı kadrân efendimiz (s.179), azamet-i bâriyi<azamet-i Bârî'yi (s.179), serdiy-yi felek ... germiy-yi dehr<serdî-i felek ... germî-i dehr (s.179), ney-pâre-i hâmmem<ney-pâre-i hâmem (s.179), mü'ellif-i sâhib-i iktidâr<mü'ellif-i sâhib-iktidâr (s.179), zamân-ı zulmet-i iktirân<zamân-ı zulmet-iktirân (s.180), hocâ-ı tabî'atın<hâce-i tabî'atın (s.181), mürûr-ı ezmine ü dühûr<mürûr-ı ezmine ve dühûr (s.183), muharrer ve mübîn olduğu <muharrer ve mübeyyen olduğu (s.183), zehâb-ı na-sevâb<zehâb-ı na-savâb (s.183, 184) vb.

Titiz, kararlı, seviyeli ve birikimli bir ekibin emeği olan Nüsha'da, bizim dikkatimizi çekmeyen aksaklıkların da zamanla giderileceğinden eminiz. Bu vesile ile ilgililere, kütüphanelerinde Nüsha için genişçe bir yer ayırmalarını tavsiye ediyor; Nüsha'ya da uzun ve sağlıklı bir yayın hayatı diliyoruz.

İrtibat Adresi: Nüsha Onurlu Sok. No: 27
Keçiören Ankara

Tel: 0312 3605000 **E-posta:** akademikus-
ha@hotmail.com

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'nca
"Cumhuriyetten Günümüze Türk
Kültürünün Dünü, Bugünü ve Geleceği"
konulu
V. Türk Kültürü Kongresi
17-21 Aralık 2002 tarihlerinde
Ankara Başkent Öğretmenevi'nde
gerçekleştirilecektir.
Kongreye 300 bilim adamı katılacaktır.

“Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemi Çalışmaları Komitesi 15. CIEPO Sempozyumu”

Filiz COLAK

Ege Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Bölümü,

15. CIEPO Sempozyumu geçtiğimiz günlerde, 8-12 Temmuz 2002 tarihleri arasında İngiltere'nin başkenti Londra şehrinde yapıldı. İki yılda bir dünyanın çeşitli merkezlerinde toplanarak, Osmanlı öncesi ve Osmanlı dönemi üzerine çalışan araştırmacıları biraraya getiren bu organizasyonun tohumları 1970'li yıllarda atılmıştır. Bu dönemde, Bursa'da bir hazırlık toplantısı yapan Selçuklu ve Osmanlı çağına ünlü araştırmacıları, Comite International d'Etudes Pre-Ottoman Et Ottoman'ı kurarak CIEPO çalışmalarını başlattılar. Sonraki yıllarda sempozyumlar düzenli olarak tertiplenmeye devam etti. Bu güne kadar ki sempozyumlar şu merkezlerde düzenlenmiştir: 1. 1974, Napoli / İtalya, 2. 1976, Ravenna / İtalya, 3. 1978, Sarayevu / Yugoslavya, 4. 1980, Tunus, 5. 1982, İspanya, 6. 1984, Manchester / İngiltere, 7. 1986, Pecs / Macaristan, 8. 1988, Minnesota / Amerika, 9. 1990, Kudüs / İsrail, 10. 1992, Ankara / Türkiye, 11. 1994, Amsterdam / Hollanda, 12. 1996, Prague / Çek Cumhuriyeti ve 13. 1998, Viyana / Avusturya, 14. 2000, İzmir / Türkiye.

CIEPO komitesi şu isimlerden oluşmaktadır: Başkan : Jean-Louis Bacqué - Grammont, Başkan yardımcılar: Caesar E. Farah, İlber Ortaylı, Sekreter: Claudia Römer, Muhasip: Alexander H de Groot.

15. CIEPO The London School of Economics and Political Science tarafından tertiplenmiştir.

Kongrenin sekreterliğini Keiko Kiyotaki üstlendi. Sayın Kiyotaki, sempozyum süresince hummalı bir koşuşturma içerisinde, katılımcılara yardımcı olmaya çalıştı. Sempozyum 8 Temmuz 2002 Pazartesi günü saat 10.00'da LSE'nin Hong Kong Theatre salonundaki açılış sekiyonu ile başladı. Açılışta Londra'daki Türk büyükelçisi ve CIEPO başkanı Jean-Louis Bacqué-Grammont birer konuşma yaptılar.

Açılıştan sonra verilen kahve arasından sonra 11'den itibaren bildirilerin sunulmasına geçildi. Bildiriler aynı anda beş ayrı oturumda başladı. Bu durum bildirilerin mümkün mertebe hepsini takip etmek isteyen katılımcıları koşuşturma maratonu içerisinde bıraktı. Salonların birbirine yakın olması bir nebze rahatlık sağladıysa da konuşmalar arasında tercih yapmak sıkıntı yarattı. toplantıya dünyanın 24 ülkesinden yaklaşık 156 bilim adamı iştirak etti. Katılımcıların yarısından fazlasının (85 kişi) Türkiye'de olması ayrıca mutluluk veren bir tablo oluşturdu. Bildiriler Osmanlı Devleti'ni çeşitli açılardan inceleyen konulardan oluşmuştu. Oturumlar şu konu başlıklarından oluşuyordu: Uluslararası ilişkiler, eyalet yönetimi, bilim tarihi, Osmanlı öncesi tarihi, toplum ve kültür, taşra v e şehir tarihi, ekonomi kurumları, demiryolları ve telgraf, vakıf, kadı sicilleri ve tereke defterleri, dini kurumlar/ulema, Osmanlı - İran ilişkileri, sanat tarihi ekonomi tarihinin kaynağı olarak kadı sicilleri eğitim, şehir planlaması ve yapısı, nüfus ve aile yapısı, sufizm, ticaret tarihi, İngiliz literatüründe Osmanlılar, vergi sistemi, Mısır, kültürel gelişme (Tevfik Fikret), Osmanlı-İngiliz ilişkileri, millet sistemi, edebiyatta Osmanlı imajı, askeri sistem, ekonomik şartlar, paranın tarihi, uluslararası kanunlar ve diplomasi, ticaret ve İzmir'de yabancı milletler. Katılımcılara 30 dakika konuşma ve ardından 15 dakika da sorular için süre verildi. Böylelikle Türk ve yabancı bilimadamlarının karşılıklı fikir alışverişinde bulunabileceği bir ortam meydana gelmiş oldu.

Kongreye katılan türk bilimadamları ve tebliğleri şöyledir:

Birinci Gün (8 Temmuz 2002) : Günsel Renda, "Source for the Illustrations in D'Ohsson' tableau général de l'Othoman", İlber Ortaylı, "Some features of provincial bureaucracy during the reign of Abdulhamid II", Muammer Demirel, "Osmanlı vilayetlerinde kilise inşası", Feza Günergun, "The Ottomans and the Eyeglasses", Meltem Kocaman, "Notes on the introduction of Einstein's relativity theory to Turkey", Kenan İnan, "On the sources of the Tursun bey's Tarih-I Ebü'l Feth", Ali Fuat Örenç "Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın siyasi düşüncelerine dair bazı yeni mülahazalar", Gediz Akdeniz "The relation between science and powers during the period from late Ottoman -Empire", Cüneyt Kanat "Memluk devleti'nde bir hanedan oluşturma teşebbüsü: Kalavun ve oğulları", İdris Bostan "XVIII.yy'ın ikinci yarısında Osmanlı gemi teknolojisinin değişimi", Mücteba İlgürel "1116-1117 / 1704-1706 tarihlerinde Balıkesir'e ait bir narh düzenlemesi", Mehmet İpşirli "Osmanlı bürokrasisinde mansıb satışı, mantığı tarihi temelleri, tabikatu ve sonuçları üzerine gözlemler", Yusuf Oğuzoğlu "Osmanlı taşrüdüzeninin bozulmasının idari v esosyo-kültürel sebepleri üzerine bir araştırma (1550-1600)", Mehdi İlhan, "The city of Çankırı: Ist population and development", Ersin Gülsoy, "XIX.yy'da Gürün kazasının idari, iktisadi ve sosyal durumu", Mustafa Keskin, "1861 tarihli Hulasa Defterine göre Hisarcık (Kayseri)", Atilla Bir, "osmanlı telgraf sistemi ve teknolojisi", Mustafa Kaçar, "Dünya haberleşme ağında Osmanlı telgraf şebekesinin yeri ve önemi", Erdoğan Merçil, "Selçuklulular ve Türkçe", Hüseyin Salman, "Timur'un Uluborlu ve Eğridir'i fethi", Ayşıl Yavuz, "The prences of the Derbent System as observed from the Anatolia Seljuk".

İkinci Gün (9 Temmuz 2002) : Akif Erdoğan, "Water supplies in Ottoman Cyprus (1572-1640)", Netice Yıldız, "vakıfs in Ottoman Cyprus", Fikret Sarıcaoğlu, "Katip Çelebi'nin yeni bulunan bir eseri", Gökhan Çetinsaya, "Taribal issue in Ottoman

Irag: The reign of abdulhamid II (1876-1909), Engin Berber, "Osmanlı kentini tanımada kaynak olarak Yunanca yıllık ve rehberler", Nurcan Abacı, "17.yy'da ihtisap-subaşılık kurumlarının işleyişi ve yönetilenlerin merkezle temas noktaları: bursa örneği", Tacise Onuk, "19.yy Osmanlı dönemi Güney Anadolu geleneksel Tarsus evleri süslemeleri", Sema Öner, "Kırım Savaşı sırasında (1853-1856) Osmanlı sarayı ve batılı ressamalar", İlhan Şahin, "Osmanlı öncesi vakıfların geçerliliğine dair: Caca-oğlu Nureddin Vakfı örneği", Kemal Karpat, "İfta ve kaza: The ulema's choise to serve the state or/and community-Faith", Gülgün Üçel-Aybet, "Şehzade Ahmed's role in the Ottomand safavid political relations in 1511", Mehmet İnbaşı, "Mehmet Paşa'nın iran seferi serdarlığı ve sefer bütçesi (H1015/M1606)", Özer Ergenç, "Mehmet Paşa'nın", Erol Özvar, "Ottoman provincial finance between security and wealty in the Seventeenth Century", Mehmet Önder, "Osmanlı sanatında yazı-resim", Zübeyda Ciahn Özsayiner, "türk vakıf hat sanatları müzesindeki kutsal kent tasvirleri", Ahmet Aydın, "Gelibolu Mustafa İli'nin Kühü'l Ahbarı'nın Kaynakları", İsmail Erünsal, "Divan neşirlerinde mesisn tesisinde ne kadar başarılıyız: Bir kaç örnekleme", Vehbi Baysan, "Ottoman education policy during the Tanzimat period, 1839-1876", Şerife Yorulmaz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda ruhsatsız açılan yabancı okullar üzerine bir envanter değerlendirmesi", Fatma Ürekli, "Çağdaşlaşma Sürecinde İnas (Kız) Sanayi-i Nefise Mektebi", Arife Karadağ, "Transformation of Turkish urban structure from Tanzimat period to present", Şerife Özüdoğru, "Erken Osmanlı ve klasik devir camilerinde son cemaat yerlerinin tipolojik gelişimleri", Sadiye Tutsak, "Tereke kayıtlarına göre Uşak'ta sosyal hayat", Mustafa Kara, "Mühimmatu'l - Mü'minin'de yer alan mistik ve folklorik unsurlar", Adnsn Şişman, "Two schools supported by Ottoman Empire in Paris: Egyptian School and Armenian School of Saint Samuel Moorat", Sedat bingöl, "A study related with the census of İstanbul in 1829 and the population of some Quaters", Muhiddin Tuş and Bayram Ürekli, "Osmanlı döneminde Orta Anadolu'da aile niceliksel yapısı", Turan Gökçe,

“Gümülcine kasabası nüfusuna dair bazı tespitler”, Suzan bayraktaroğlu, “Afyon çevresi yörük dokümanları”.

Üçüncü Gün (10 Temmuz 2002) : Bülent Özdemir, “Being a part of Sinderalla service: Consul Charles Blunt at salonica in the 1840’s, Besim Özcan, “İngiliz amirali sir Adolphus Slade’in türkiye İzlenimleri”, Cahit Telci, “Mali bir unite olarak aydın Muhassıllığı”, Süleyman demirci, “Collectors af Avarız and Nüzul levies in the ottoman empire a case study of the province of Karaman, 1621-1700”, Zeki Arıkan, “Le pèleriage des intellectuel Ottomans a la maison de Tevfik Fikret”, Halime Doğru, “Hacıoğlu pazarında Padişah II. Ahmed’in doğumu”, Yavuz demir, “An ottoman Avantgarde: Ahmet Mithat Efendi and his novel Müşahedat as the first example of metafiction in Turkish literature”, Hatice Aynur, “Rethinking on the Turki-i Basit movement in the light of new Studies”, Fatma Acun, “Images of Turcs in Western Literature ‘Letters writ by a Turkish Spy’”, Nuran Yıldırım, “İstanbul’daki İngiliz Bahriye hastanesi”.

Dördüncü Gün (11 Temmuz 2002) : Ahmet Özgiray, “Turco-British political relations 1916-1930”, Salahi Sonyel, “disinformation and Ist effects on the Ottoman State during the Great War”, Vehbi Günay, “XVI.yy’da Batı Anadolu’da bir iskan farklılaşması : Tarhala örneği”, Mehmet Aydın, “İstanbul’un fethinden önce ve sonra İstanbul’daki Yahudi cemaatlerinin karakteristik yapısı”, Faruk Bilici, “Les Jeunes-Turcs et la Macedoine (1908-1912)”, Emine Dingaç, “1259/1843 tarihli cizve defterine göre Silistre kazası çingeleri”, Sema Altunan,

“İstanbul-Edirne arasında yer alan menzillere menzilizci köyler”, Feridun Emecen, “Kiklatlarda Rum-Frenk çekişmesi ve Osmanlı idaresi”, Sina Akşin, “The Ottoman Sultans ‘Last Army’”, Bayram Bayraktar, “Çağdaş insan hakları açısından osmanlı İmparatorluğu’nda Arnavutluk ıslahatları”, Tuncer Baykara, “XIX.yy’da Osmanlı Devleti için kullanılan türkiye ve Türkistan kavramları”, orhan Koloğlu, “The Near East Review on the Jihad during the First World War”, Yavuz Cezar, “New solutions for the promlems caused by the monetarization of the Ottoman finance and economy in the 18. and 19. centuries”, Gül Tokay, “ Ottoman diplomacy at the Congress of Berlin (June-July 1878)”, Nuri Çevikel, “Turkish provincial administration, church and Muslim-non-muslim Reayah in the Late 18. century-Ottoman Cyprus”, Mehmet Şeker, “Osmanlılar döneminde Kıbrıs’ta Osmanlılarla gayr-ı müslümler arasındaki ilişkilere genel bir bakış”, Mevlüt Çelebi, “XIX.yy’da İzmir’de İtalyanlar”, Nejdet Bilgi, “XIX.yy’ın ortalarında kasaba adayı bir köy: Salihli”, Hasan Mert, “İngilizlerin İzmir’deki sportif faaliyetleri”, İbrahim Güler, “XVIII.yy’da Anadolu’da Tunus ve Fransız tüccarlarının fes ticaretindeki rekabet ver pazar sorunu”, Filiz çolak, “İzmir limanı’ndan İngiltere’ye yapılan ithalat ve ihracatın genel bir değerlendirmesi”, Yaşar Bülbül, “Ottoman State’s Policies related to income distribution”.

Oturlumların tamamlanmasından sonra CIEPO komitesi bir toplantı yaptı. toplantıdan çıkan karar bir sonraki CIEPO sempozyumunun (2004’de) Polanya’da düzenleneceği açıklaması oldu.

“Türk Dünyasında Ortak Dil Türkçe Şöleni” Yapıldı

(25 Eylül 2002, Ankara)

Reside GÜRSES

Türk Dil Kurumu Uzmanı

25 Eylül 2002 tarihinde ve Türk Dil Kurumu ve Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSOY) işbirliğiyle düzenlenen "Türk Dünyasında Ortak Dil Türkçe Şöleni" Türk Dil Kurumu Konferans salonunda yapıldı. İki oturum hâlinde düzenlenen şölende açış konuşmalarını TÜRKSOY Genel Müdürü Ziya Yılmaz ile Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın yaptı.

TÜRKSOY Genel Müdürü Ziya Yılmaz konuşmasında, TÜRKSOY'un Türk kültürüne yaptığı hizmetlerle ilgili kısa açıklamalarda bulundu.

Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın da konuşmasında, Türk dünyası arasında iletişimin ortak dil Türkçe ile sağlanması gerektiğini ve bu yolda ortak bir alfabenin oluşturulması yanında uluslar arası düzeyde bir araştırma kurumuna da ihtiyaç bulunduğunu belirtti. Konuşmasında Türk halklarının ana dilde eğitim yapmaları gerektiğini de söyleyen Prof. Akalın, bu noktada Türk halklarının birbirlerinin iletişim araçlarını izlemesinin ve edebî eserlerin okunmasının ve okutulmasının olumlu katkıları olacağını ifade etti. Türk Dil Kurumunun Türk dünyası ile ilgili olarak yaptığı ve yapmakta olduğu ağız, sözlük ve gramer gibi alanlardaki çeşitli çalışmalarından bahsetti.

Atatürk'ün: "Bugün Sovyetler birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat, yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya Macaristan İmparatorluğu gibi parçalanabilir, ufalanabilir. Dünya yeni dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim, bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lâzımdır. Milleler buna nasıl

hazırlanır? Manevî köprüleri sağlam tutarak... Dil bir köprüdür. İnanç bir köprüdür. Tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların bölüdüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Onların bize yaklaşmasını bekleyemeyiz bizim onlara yaklaşmamız gereklidir. Rusya bir gün dağılacaktır. O zaman Türkiye onlar için örnek bir ülke olacaktır."

Sözleriyle başlayan Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural, Türk dünyası arasındaki iletişimde ortak dil Türkçenin ayrı bir yeri olduğuna işaret etti.

Daha sonra Kültür Bakanlığı Müsteşarı Abdullah Dörtlemmez de Ortak dil Türkçe konusunda Kültür Bakanlığı olarak bu konudaki çalışmalarını desteklediklerini ifade etti ve Bakanlık olarak bu konuda yapılanlar hakkında kısaca bilgi verdi.

Açış konuşmalarından sonra, Prof. Dr. Mirfatih Zakiyev başkanlığında yapılan birinci oturumda Prof. Dr. Mehman Musaoğlu "Türk Yazı Dilleri Bağlamında Ortak Türkçe", Doç. Dr. Timur Kocaoğlu "Türk Dünyasında Ortak Dil Projesinin Ana Konuları", Doç. Dr. Mustafa Öner "Ortak Türkçe söz Varlığı Denemesi" ve Prof. Dr. Mustafa Argunşah "Ortak Dil Yapılırken Yapılanlar ve Beklentiler" başlıklarını taşıyan birer bildiri sundular.

İkinci ve üçüncü oturumlar öğleden yapıldı. Prof. Dr. Mustafa Argunşah tarafından yönetilen İkinci oturumda; Prof. Dr. Zinnur Uraksin " Türk Halklarının Araştırılmasında ve İletişiminde Sözlüklerin Önemi", Prof. Dr. Mirfatih Zekiye "Tatar Kültüründeki Türk Dili: Geçmiş ve Bugün", Yard. Doç. Dr. Ertuğrul Yaman "Ortak Türkçenin Temel İlkelere" ve Olga Subrokov "Türk Lehçeleri Sisteminde Hakas Dili" konulu bildirilerini sundular.

Saat 15.30'da başlayan üçüncü oturuma Prof. Dr. Mehman Musaoğlu başkanlık etti. Bu oturumda Prof. Dr. Bubiyna Oruzbayeva "Kırgızistan'daki Kültürel Gelişmelerde Kırgız Lâtin Yazısının Rolü", Harid Fedai "Kıbrıs'ta Türk Dilinin Durumu ve Türkoloji Eğitimi" adlı bildirileriyle katıldılar. Oturum sonunda tartışmaya geçildi.

Türkiye'den ve Türk Dünyasından isimlerin katıldığı şölenin ortak dil Türkçe konusu çok yönlü olarak ele alındı Şölenin sonunda, Prof. Dr. Mirfatih Zekiye, Tataristan Akademisinin Şeref Üyeliği beratını Prof. Dr. Şükrü Akalın'a verdi.

Dil Bayramı Törenlerle Kutlandı

(26 Eylül 2002)

Reside GÜRSES

Türk Dil Kurumu Uzmanı

Dil Bayramı 26 Eylül 2002 tarihinde yapılan törenlerle kutlandı. Bu yıl yetmişincisini idrak ettiğimiz Dil bayramı törenleri Saat 9.00'da Anıtkabirde yapılan törenle başladı. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural başkanlığındaki heyet önce Atatürk'ün anıt mezarına çelenk koydu. Daha sonra Türk Dil Kurumu Başkanı Şükrü Halûk Akalın Anıtkabir Şeref Defterine şunları yazdı:

"Dil Bayramı'nın 70. yıl dönümü dolayısıyla yüce huzurundayız. 26 Eylül 1932'de Birinci Türk Dil Kurultayı'nı toplayarak Türkçenin geliştirilmesi, özleştirilmesi ve zenginleştirilmesi uğrunda başlattığınız kutlu çalışmayı, Türk Dil Kurumunun bugünlü yöneticileri, üyeleri ve çalışanları olarak ilk günkü coşku ve istekle sürdürüyoruz. 1932 yılında bize çizmiş olduğun yolda, daima yürüyeceğiz. Emanetin emin ellerde. Ruhun şad olsun."

Kutlamalar, Türk Dil Kurumu konferans salonunda yapılan törenlerle devam etti. Saygı duruşundan ve İstiklâl Marşın'ın okunmasından sonra, Türk Dil Kurumu hakkında bilgiler içeren sinevizyon (gösterim)'a geçildi. Daha sonra Cumhurbaşkanı Sayın Ahmet Necdet Sezer ve Başbakan Bülent Ecevit'in kutlama mesajları okundu.

Dil bayramı kutlamalarına katılan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Dr. Devlet Bahçeli konuşmasında belirttiği üzere: "... Milletler, kültürlerini, medeniyetlerini dilleri üzerine inşa eder ve sürdürürler.

Kuşaktan kuşağa millî varlıklarını dil ile aktarırlar. Dil, toplumu kuşatan ortak değerler yaratır ve toplumsal bütünleşmeyi sağlar. Bir başka ifadeyle, dil, milletlerin kalbi gibidir. O kalp durduğu zaman, milletler de ortadan kalkar.

Kıscası dil milletlerin hayatında, milletlerin var olmaya devam edebilmesi için en önemli unsurların arasında yer aldığı gibi, aynı zamanda da milletlerle birlikte yaşayan, devamlı gelişen ve ihtiyaçlara göre kendini yenileyen canlı bir organiz-

madır." sözleriyle dilin toplumların hayatında önemli bir yere sahip olduğunu ifade ederek dilimizin son zamanlarda yaşadığı sorunların ancak bilinçli ve bilimsel bir yaklaşımla çözülebileceğini vurgulamıştır.

Türk Dil Kurumunun kuruluşu ve Dil Bayramı hakkında bilgi veren Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın konuşmasında Atatürk'ün "Türk milletinin dili Türkçedir... Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir" diyerek Türkçenin toplumun var olma sürecindeki yerine işaret ettiğini belirtti. Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, Atatürk'ün Türk diline büyük önem verdiğini söyledi. O'nun bu konuda devlet kurumlarınca yapılması gerekenleri de "Türk Dilinin kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için bütün devlet teşkilatımızın dikkatli, alâkalı olmasını isteriz." sözüyle ortaya koyduğunu ifade etti. Dilimizle ilgili herkese büyük görevler düştüğünü söyledi.

Daha sonra konuşmasında, Kurum kanunundaki yasal boşluklar dolayısıyla çalışmaların aksadığını ifade eden Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, Türk Dil Kurumunun bu yetmiş yıl içerisinde yayınlardan toplantılara uzanan çizgide dille ilgili çeşitli faaliyetler gerçekleştirdiğini belirtti.

Öğleden sonra yapılan "Dil Bayramı Konuşmaları" adlı bölümde H. Rıdvan Çongur "Dil Kurultayları, Dil Bayramı ve Türk Dil Kurumu" konulu bir konuşma yaptı. Konuşmasında dinleyicilere, Türk Dil Kurumunda 1960 yılından itibaren düzenlenen kurultaylarını ve dil bayramlarını hatıralarının süzgecinden geçirerek dinleyicilere aktardı. Konuşmasını, Atatürk'ün Sadri Maksudî Arsal'ın Türk Dili için adlı kitabı için yazdığı ve kitabın ilk sayfasında yer alan: "Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişâfında başlıca müessirdir. Türk Dili dillerin en zenginlerindedir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin.

Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır.

Sözleriyle tamamladı ve bu sözün millî his ile dil arasındaki bağı en özlü ve açık bir şekilde dile getirdiğini belirtti.

Zenginliğine zenginlik, güzelliğine güzellik katılacak ve geliştirilecek olan dilimize nice bayramlar diliyoruz....

TÜRK DÜNYASI ORTAK EDEBİYATI

TÜRK DÜNYASI
EDEBİYATÇILAR
ANSİKLOPEDİSİ

CİLT

2

ATATÜRK - CÜVEYNÎ

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI

***Sizler, yeni Türkiye'nin genç evlâtları!
Yorulsanız dahi beni takip edeceksiniz!..
...Dinlenmemek üzere yürümeye karar verenler,
asla ve asla yorulmazlar.
Türk gençliği gayeye, bizim yüksek idealimize
durmadan, yorulmadan yürüyecektir.
Biz de bunu görmekle bahtiyar olacağız...***

H. Atatürk